

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mediha Damla CEVHEROĞLU

ANONİM SATIR ALTI KUR'AN TERCÜMESİ GRAMERİ

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mediha Damla CEVHEROĞLU

ANONİM SATIR ALTI KUR'AN TERCÜMESİ GRAMERİ

Danışman

Prof. Dr. Suat ÜNLÜ

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mediha Damla Cevheroğlu'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı
Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Dr. Hıfzı Toz (İmza)

Üye (Danışmanı) :Prof.Dr. Suat Ünlü (İmza)

Üye :Dr.Ahmet Haşimi (İmza)

Tez Başlığı: ANONİM SATIR ALTI KUR'AN TERCÜMESİ GRAMERİ

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 29/01/2021

Mezuniyet Tarihi : 11/02/2021

(İmza)

Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Anonim Satır Altı Kur’an Tercümesi Grameri” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

**Mediha Damla
CEVHEROĞLU**

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Mediha Damla CEVHEROĞLU
Öğrenci Numarası	20175242004
Enstitü Ana Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Suat ÜNLÜ
Tez Başlığı	Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi Grameri
Turnitin Ödev Numarası	1504417345

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 124 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 08 / 02 / 2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 7

alıntılar dahil % 4'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeleri aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

08/02/2021

Prof. Dr. Suat Ünlü

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	vi
İŞARETLER LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	i

BİRİNCİ BÖLÜM SES BİLGİSİ

1.1.Ünlü Değişmeleri.....	6
1.1.1.Daralma	6
1.1.2.Düzleşme	9
1.1.3.Yuvarlaklaşma	9
1.1.3.1.Kelime Kökünde yuvarlaklaşma	9
1.1.3.2.Eklerde Yuvarlaklaşma	12
1.2.Ünlü Düşmesi	24
1.3.Ünlü Türemesi	25
1.4.Hece Kaynaşması	25
1.5.Ünlü Uyumu	25
1.5.1.İncelik-Kalınlık Uyumu.....	25
1.5.2 Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu	27
1.6.Ünsüz Değişmeleri	34
1.6.1 Akıcılaşma	34
1.6.2 Dudaksılaşma.....	35
1.6.3 Ötümlüleşme	35
1.6.3.1.Kelime Başında Ötümlüleşme (t-> d-).....	35
1.6.3.2.Kelime Sonunda Ötümlüleşme (-t> -d).....	38
1.6.3.3.Kelime Başında Ötümlüleşme (k-> g-).....	38
1.6.3.4.Kelime Sonunda Ötümlüleşme (-k>-ğ; -k>-g)	39
1.6.3.5.Kelime Başında Ötümlüleşme (p-> -b).....	40
1.6.3.6.Kelime Sonunda Ötümlüleşme (-p>-b).....	40
1.6.4 Sızıcılaşma	40
1.6.4.1.Kelime Başında Sızıcılaşma (b-> v-).....	41

1.6.4.2.Kelime İçinde Sızıcılışma (-b->-v-).....	41
1.6.4.3.Kelime Sonunda Sızıcılışma (b->v-).....	41
1.7.Ünsüz Düşmesi.....	42
1.7.1.İlk Ses "b-" ve Orta Hecede "-l-" Düşmesi.....	42
1.7.2.İlk Ses "y-" Düşmesi	42
1.7.3.Sonda "-g" Düşmesi	42
1.7.3.1.Kelime Sonunda (-g>Ø).....	42
1.7.3.2.Eklerde (-g>Ø).....	43
1.8. Ünsüz Türemesi.....	43
1.9.Ünsüz İkizleşmesi.....	43
1.10.Ünsüz Uyumu.....	44

İKİNCİ BÖLÜM ŞEKİL BİLGİSİ

2.1.Ad Çekimi.....	46
2.1.1.Çokluk	46
2.1.2.İyelik Ekleri	46
2.1.3. Hâl Ekleri.....	48
2.1.3.1.İlgi Hâli (Genetiv)" +uñ, +üñ; +nuñ, +nüñ	48
2.1.3.2.Yönelme Hâli (Dativ)" +a, +e; +(y)a, +(y)e; +(n)a, +(n)e"	49
2.1.3.3. Yükleme Hâli (Akkusativ) "+ı, +i; +nı, +ni; +(y)ı, +(y)i"	49
2.1.3.4. Bulunma Hâli (Lokativ) "+da, +de"	50
2.1.3.5. Ayrılma Hâli (Ablativ) "+dan, +den"	50
2.1.3.6.Eşitlik Hâli (Ekvativ) "+ca, +ce"	50
2.1.3.7.Yön Bildirme Hâli (Direktiv) "+ra, +re; +aru, +erü ".....	51
2.1.3.8. Araç Hâli (Instrumental) "+n; +ile; +cılayın, +cileyin"	51
2.2.Yapım Ekleri	51
2.2.1. İsimden İsim Yapma Ekleri.....	51
2.2.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri	54
2.2.3.İsimden Fiil Yapma Ekleri	57
2.2.4.Fiilden fiil Yapma Ekleri.....	59
2.2.4.1.Ettirgenlik Ekleri	59
2.2.4.2.Edilgenlik Ekleri.....	61
2.2.4.3. Dönüşlülük Eki.....	62
2.2.4.4.İşteşlik Eki.....	62
2.3.Zamirler.....	62

2.3.1. Kişi Zamirleri.....	62
2.3.1.1. Birinci Kişi Zamirleri.....	63
2.3.1.2. İkinci Kişi Zamirleri	64
2.3.1.3. Üçüncü Kişi Zamirleri	65
2.3.2. İşaret Zamirleri.....	66
2.3.3. Dönüşlülük Zamirleri	67
2.3.4. Belirsizlik Zamirleri	68
2.3.5. Soru Zamirleri.....	69
2.3.6. Bağlama Zamirleri	69
2.4. Sıfatlar	70
2.4.1. Niteleme Sıfatları	70
2.4.2. Karşılaştırma Sıfatları.....	70
2.4.3. Belirtme Sıfatları.....	70
2.4.3.1. İşaret Sıfatları	70
2.4.3.2. Belirsizlik Sıfatları.....	71
2.4.3.3. Sayı Sıfatları	72
2.5. Zarflar	73
2.5.1. Yer Zarfları	73
2.5.2. Zaman Zarfları	73
2.5.3. Miktar Zarfları	74
2.5.4. Durum Zarfları.....	74
2.6. Edatlar	75
2.6.1. Bağlama Edatları.....	75
2.6.1.1. Şart Bildirenler	75
2.6.1.2. Sınırlama Bildirenler.....	75
2.6.1.3. İstisna Bildirenler.....	75
2.6.1.4. Atıf Bildirenler	76
2.6.1.5. Cümle Bağlayıcılar	76
2.6.1.6. Benzetme Bildirenler	76
2.6.2. Son Çekim Edatları	77
2.6.2.1. Benzetme Bildirenler	77
2.6.2.2. Sebep Bildirenler	77
2.6.2.3. Beraberlik Bildirenler	77
2.6.2.4. Yer ve Tarz Bildirenler	77
2.6.2.5. Yönelme Hâli İsteyen Edatlar	77
2.6.2.6. Ayrılma Hâli İsteyen Edatlar.....	78

2.6.3. Kuvvetlendirme Edatları	78
2.6.4. Soru Edatları	78
2.6.5. Çağırma Edatları	79
2.7. Sıfat-Fiiller	79
2.7.1. Geniş Zaman Sıfat Fiilleri	79
2.7.2. Geçmiş Zaman Sıfat Fiilleri.....	80
2.7.3. Gelecek Zaman Sıfat Fiilleri.....	81
2.8.Zarf-Fiiller.....	81
2.9.Fiiller ve Fiil Çekimleri	83
2.9.1. Kişi Ekleri.....	83
2.9.1.1. Birinci Grup Kişi Ekleri.....	83
2.9.1.2. İkinci Grup Kişi Ekleri.....	84
2.9.1.3. Üçüncü Grup Kişi Ekleri.....	84
2.9.2. Fiil Çekimleri	84
2.9.2.1. Basit Zamanlı Fiillerin Çekimi.....	84
2.9.2.1.1. Bildirme Kipleri	84
2.9.2.1.1.1. Geniş Zaman "-r; -ar, -er; -ur, -ür".....	84
2.9.2.1.1.2. Görülen Geçmiş Zaman "-dı, -di; du, dü"	86
2.9.2.1.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman "-mış, -miş"	90
2.9.2.1.2.Tasarlama Kipleri.....	91
2.9.2.1.2.1. Dilek- Şart "-sa, -se"	91
2.9.2.1.2.2. İstek "-a, -e"	93
2.9.2.1.2.3. Emir.....	95
2.9.2.2. İ- Fiili (Cevher Fiili) Çekimi	99
2.9.2.2.1. Bildirme Çekimi.....	99
2.9.2.3. Birleşik Zamanlı Fiillerin Çekimi.....	101
2.9.2.3.1. Hikaye.....	101
2.9.2.3.1.1.Geniş Zamanın Hikayesi " -r- (i)dı; -r- (i)di"	101
2.9.2.3.1.2. Görülen Geçmiş Zamanın Hikayesi "-dı-(y)-dı; -di-(y)-di"	102
2.9.2.3.2. Şart.....	102
2.9.2.3.2.1. Geniş Zamanın Şartı "-r-ısa; -r-ise"	102
2.9.2.3.2.2. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı "-dı-sa; -di-se".....	103
2.10.Birleşik Fiiller.....	103
SONUÇ.....	105
KAYNAKÇA.....	106

ÖZGEÇMİŞ	109
-----------------------	------------

KISALTMALAR LİSTESİ

çev.	Çeviren
dzl.	Düzenleyen
M.	Miladi
mm.	Milimetre
TDAY	Türk Dil Araştırma Yıllığı Belleten
TİEM	Türk ve İslam Eserleri Müzesi

İŞARETLER LİSTESİ

- Fiil kökü, fiil köküne gelen ek.
- + İsim kökü, İsim köküne gelen ek.
- > Bu şekle girer.
- < Bu şekilden gelir.
- Ø Ekin düştüğü, olmadığı anlamına gelir.

ÖZET

Türkler Karahanlılar zamanında İslam dinini kabul etmeleriyle beraber bu yeni din hakkındaki bilgi eksikliklerini onun kutsal metni olan Kur'an'ı tercüme etme yoluyla gidermeye çalışmışlardır. Eserin Eski Anadolu Türkçesine çevrilmesi ise Beylikler devrinde olmuştur.

Eserimiz Eski Anadolu Türkçesiyle kaleme alınmış bir satır altı Kur'an tercümesidir. Satır altı Kur'an tercümeleeri Arapça metin altına, Türkçe kelimelerin yazılmasıyla yapılmış tercümeleerdir. Bu tercümeleerle Kur'an'da yer alan her kelime, terim veya kavram Türk dilinin söz varlığıyla karşılanmıştır. Bu nedenle Anadolu'da yapılan satır altı tercümeleer, o dönemin söz varlığını ve dilin ifade gücünü göstermesi bakımından çok önemlidir.

Çalışmamız giriş kısmı ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Kur'an-ı Kerim'in Tercüme Tarihi hakkında bilgiler verilmiş, Kur'an Tercümeleeri Doğu ve Batı Türkçesiyle Yazılmış Kur'an Tercümeleeri olarak ikiye ayrılmış ve bilgiler verilmiştir. Giriş kısmında son olarak üzerinde çalıştığımız Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde eserin ses bilgisi özellikleri, ikinci bölümünde ise şekil bilgisi özellikleri metinden örnekler verilerek ve Eski Anadolu Türkçesiyle ilişkilendirilerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an Tercümeleeri, Eski Anadolu Türkçesi, Gramer Çalışmaları

SUMMARY

ANONYM INTERLINEAR GRAMMAR OF QURAN TRANSLATION

Turks, after embracing Islam in the time of Karakhanid, had tried to eliminate the lack of knowledge about new religion by translating the Quran, the holy scriptures of Islam. The translation of the work into Old Anatolian Turkish has been in the period of Beyliks.

Our study is an interlinear Quran translation written in Old Anatolian Turkish. The interlinear Quran translations are the translations made by writing Turkish words under the Arabic text. With these translations, every word, term or notion in the Quran explained by the vocabulary of the Turkish language. Thus, the underline translations made in Anatolia are very critical in terms of showing the vocabulary of that period and the expressive power of the language.

Our study consists of an introduction and two main sections. In the introduction part, information about the translation history of the Quran and Quran translation that written with East and West Turkish language, is given. Finally, in the Introduction section, information about the Translation of Anonymous interlinear Qur'an we are working on is given. In the first part, the phonetic features of the work, and in the second part, the form features of the work examined by examples that correlation with Old Anatolian Turkish.

Keywords : Quran translations, Old Anatolian Turkish, Grammar Studies

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercümeleeri, dil çalışmaları yönünden büyük önem taşımaktadır. Bu tür eserler üzerinde yapılan çalışmalar fazla olmasa da bu tercümeleerin, Türk diline ait diğer türlere göre çok daha sağlam sonuçlara ulaşılacak kaynaklar oldukları bilim çevrelerince kabul edilmektedir. Kur'an'ın kutsallığı nedeniyle tercümeleer büyük bir itina ile hazırlanmışlardır. Bu nedenle Türkçe Kur'an Tercümeleeri, Türk dilinin çeşitli dönemlerini ve gelişimini göstermesi bakımından önemli kaynaklardır.

Çalışmamızın amacı üzerinde çalıştığımız eseri dönemlele ilişkileendirerek, dil özelliklerinin tespitiyle Türk diline katkıda bulunmaktır.

Çalışmanın giriş kısmında Kur'an Tercümeleeri hakkında bilgiler verilmiş, Doğu ve Batı Türkçesiyle yazılmış Kur'an Tercümeleerine değinilmiştir. Birinci bölümde eserin ses bilgisi özellikleri, ikinci bölümde şekil bilgisi özellikleri metinden örnekler verilerek ve eserin dönemlele ilişkileendirilerek incelenmiştir.

Bu çalışmada danışmanlığımı üstlenen, bilgisi ve tecrübesiyle bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Suat Ünlü'ye, benden her türlü yardımı esirgemeyen Arş. Gör. Dr. Banu Durgunay'a, destekleeriyle her zaman yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Mediha Damla CEVHEROğLU
Antalya, 2021

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim'in Tercüme Tarihi

İslamiyet'in ortaya çıkmasıyla beraber Araplardan sonra ilk Müslüman olanlar, Arabistan'ın doğusunda ve güneyinde oturan İranlılardır. Bu nedenle ilk tercüme çalışmalarının Farsça olması doğaldır.

Türklerin İslamiyet'i devlet dini olarak kabul etmesi X. Yüzyılda Karahanlılar zamanında gerçekleşmiştir. Türklerin toplu olarak İslamiyet'i kabul etmelerinin ardından onun kutsal metni Kur'an'ı anlamak, kavramak, esaslarını ve kurallarını uygun bir biçimde öğrenmek ve öğretmek için Türkçeye çevrilmesi kaçınılmazdır (Ünlü, 2007:15).

Farsça ilk tercüme, Samanoğulları döneminde (875-999), Samanî Mansûr İbni Nûh (hükümdarlığı 961-967)'un veziri Ebû Ali Bal'amî tarafından Buhara'da yapılmıştır. Kelime kelime yapılan bir tercümedir. Farsça kelimeler, Fars dilinin cümle yapısını dikkate almadan Arapça kelimelerin altına yazılmışlardır (Eckmann, 1973:15-16).

Zeki Velidi Togan ilk Türkçe Kur'an tercümesinin bu ilk Farsça tercümeyle aynı zamanda yapıldığını belirtir (Togan, 1971:18).

Abdülkadir İnan ise Türkçe tercümenin tarihini XI. Yüzyılın ilk yarısında yapılmış olduğu düşüncesindedir (İnan, 1961:8).

Doğu Türkçesiyle Yazılmış Kur'an Tercümeleri

TIEM 73

Yazma nüshası İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi 73 numarada kayıtlıdır. Bir hayırsever tarafından Eyüb Sultan Türbesine vakf edilmiş, 1922 yılında müzeye getirilmiştir. Her sayfasında dokuz satır Arapça metin ve bu satırların altında da Türkçe çevirisinin bulunduğu 902 sayfalık tam yazmadır. Tercüme Şiraz'da 1333-1334 yılları arasında Muhammed ibn Hacı Devletşah tarafından istinsah edilmiştir (Erdoğan,1938:47-51).

Eser üzerinde ilk çalışma Abdülkadir Erdoğan tarafından yapılmıştır. "Kur'an Tercümelerinin Dil Bakımından Değerleri" adlı çalışmasıyla nüshayı tanıtmış ve eserin Oğuz Türkçesiyle tercüme edildiğini öne sürmüştür (Erdoğan, 1938:47-51).

Abdullah Kök ve Suat Ünlü eser üzerinde doktora tezi hazırlamışlardır. Eserin Karahanlı Türkçesi döneminin özelliklerini taşıdığını ifade ederler (Kök, 2004: XXIX-XXXVIII; Ünlü, 2004: 20-29).

Anonim Kur'an Tefsiri

Zeki Velidi Togan tarafından 1914 yılında Türkistan'da bulunmuştur. Eser 147 varaktan oluşan eksik bir nüshadır. Leningrad Asya Halkları Enstitüsü Kitaplığı 2475 numarada kayıtlıdır. Togan, nüshanın satır arası çeviri kısmının TIEM 73'ün kopyası olduğu düşüncesindedir (Togan,1960: 137).

Eser üzerinde çalışan A.K. Borokov tefsir dilinin karmaşık bir yapıda olduğunu Oğuz-Türkmen unsurlarıyla Doğu Türkçesi unsurlarının bir arada bulunduğunu ifade eder. Borokov tarafından tercümenin sözlüğü hazırlanmış, sözlük Halil İbrahim Usta tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir (Usta, 2002: 23-24).

Halil İbrahim Usta, 1989 yılında "XIII. Yüzyıl Doğu Türkçesiyle Yazılmış Anonim Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı" Yüksek Lisans Tezi hazırlamıştır.

Rylands Nüshası

İngiltere Manchester, John Rylands Kütüphanesi, Arabic Mss. 25-38'de kayıtlı olan satır arası tercümeli nüshadır. Eser satır arasında hem Farsça hem de tercüme içermektedir. Tamamı 30 cilt olan eserin 14 cildi mevcuttur. 1145 varaktan ibarettir. Elde bulunan varaklarda da eksikleri vardır. Eserin nerede ve kimin tarafından meydana getirildiği hakkında bilgi yoktur (Ata, 2004: 13).

Eser üzerinde Aysu Ata 2004 yılında "Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)" adlı çalışma yapmıştır.

Hekimoğlu Nüshası

Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Camii, 2 numarada muhafaza edilmektedir. Hemen hemen tamamı tamir görmüş olan eserin her sayfasında, 9 Satır Arapça, 9 satır Türkçe çeviri olmak üzere toplam 18 satır mevcuttur. Cümle çevirileri Türkçe kurala uygun değildir (Sağol, 1993: 28).

Eser üzerinde çalışan Gülden Sağol 1993 yılında "Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi, Giriş-Metin-Sözlük" adlı Doktora Tezi hazırlamıştır.

Özbekistan Nüshası

Özbekistan İlimler Akademisi Ebu Reyhan el Biruni adlı Şarkinaslık Enstitüsünde 2008 numarada kayıtlıdır.273 varaktan oluşur eksik bir nüshadır. Bilim dünyasına ilk kez A.A. Semenov tanıtmıştır.

Emek Üşenmez 2010 yılında "Eski Kur'an Tercümelerinden Özbekistan Nüshası Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük- Dizin)" adlı Doktora Tezi hazırlamıştır.

Batı Türkçesinde Yapılmış Kur'an Tercümeleri

Anadolu Sahasındaki tercüme faaliyetleri beylikler dönemiyle başlamıştır. Doğu Türkçesiyle yapılan ilk tercümelerde Kur'an'ın bütünü esas alınmıştır. Abdülkadir İnan Anadolu beyliklerinde ise ilk önce ihlâs, yâsin, tebâreke gibi kısa surelerin tercümeleri şehzadelere Kur'an'la beraber Arap dilini de öğretmek amacıyla yazılmış olabileceklerini düşünür (İnan, 1960: 90).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde, Kur'an'ın bütününe yönelik tercüme çalışmalarına XIV. Yüzyılın sonlarında başlanmıştır. Bu dönemde yapılan Kur'an tercümeleri; satır arası kelime kelime tercüme, tefsirli tercüme, tefsirler olarak üç şekilde karşımıza çıkar (Ünlü, 2007: 45).

Manisa Kur'an Tercümesi

Satır arası Kur'an tercümesi Manisa İl Halk Kütüphanesi 931 numarada kayıtlıdır. 451 yaprakтан ibarettir. 11 Arapça, 11 Türkçe olmak üzere toplam 21 satırdır. Eser tamir görmüştür. Satır arası tercüme olmasına rağmen sıkça tefsirlere de rastlamak mümkündür. Cümle yapısında Arapça cümle yapısının yüklem-özne-nesne sırası esas alınmakla beraber az da olsa Türkçe cümle yapısının özellikleri görülmektedir. Bundan dolayı noktalama yapılırken büyük güçlüklerle karşılaşmıştı (Karabacak 1994: 15).

Eser üzerinde Esra Karabacak 1992 yılında " Manisa Halk Kütüphanesi'ndeki Satır Arası Kur'an Tercümesi: Giriş-Metin-Dizin" adlı Doktora Tezi hazırlamıştır.

Bursa Kur'an Tercümesi

Bursa yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesinde bulunan nüsha, satır arası Kur'an tercüme sınıfına girmektedir. Yazmanın 652a sayfasında yer alan ketebe kaydına göre müstensih Hasan Bin Alî el Bestâmîdir. İstinsah tarihi M.1410'dur. Bu tarihi kayıta göre eser, Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait ve bugüne kadar bilinen ilk satır arası Kur'an tercümesi olması bakımından önemlidir. Eser 652 varaktan oluşur ve her sayfasında 7 satır bulunmaktadır. Metnin bazı sayfalarında yazılar tahrip olmuş ve okunmayacak duruma gelmiştir (Küçük 2003:44).

Eser üzerinde Murat Küçük 2001 yılında "Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)" adlı Doktora Tezi hazırlamıştır.

TIEM 40

Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde 40 numarada kayıtlıdır. Asıl tercüme kısmı 290 varaktır. Her sayfada 11 satır vardır. Asıl tercüme kısmının sonunda, 290b'de eserin ketebesini bulunmaktadır. Burada, mushaf ve tercümenin Muhammed, Muhammed bin Hazma eliyle,

hicrî 827 senesinin 18 ramazanında pazartesi tamamlandığı, sahibi ve mâlikinin İbn-i Tavsiye diye mâruf Yusuf bin Mahmud olduğu kaydedilmiştir (Topaloğlu 1976: 19-20).

Eseri ilk olarak A. Erdoğan tanıtmış ve ilk sayfasının fotoğrafını neşr etmiştir. Eser üzerinde en önemli çalışma Ahmet Topaloğlu'nun "Muhammed Bin Hamza, XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır Arası Kur'an Tercümesi Giriş ve Metin, Sözlük. I-II, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1976-1978" adlı çalışmasıdır.

Diğer Batı Türkçesi Kur'an Tercümesi Çalışmaları

Ahsen Esatoğlu, "İhlâs Sûresi Metni, Dil Özellikleri ve Sözlük" ve "Metinden Örnek Sayfalar" Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987.

Mehmet Kara, "Yâsin Sûresi Tefsiri: İnceleme- Metin-Sözlük- Tıpkıbasım" Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987.

Hikmet Yılmaz, "Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Çevirisi (Metin-Gramer-Sözlük) 1b-53a" Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 1992.

Ali Akar, "Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük) 53b-105b" Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 1992.

İbrahim Delice, "Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Çeviri-Sözlük) 105b-170b" Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 1992.

Emin Eminoğlu, "Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük) 171a-245b" Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 1995.

Mehtap Alper, "Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük) 315a-388a" Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 1998.

Mehmet Kütükçü, "Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük) 535b-616b" Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 2005.

Harun Küpeli, "Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük) 464a-535b" Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 2006.

Vefa Ayhan, "Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Sözlük) 245b-320a" Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 2007.

Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi

Eser, Fahrettin Önder'in şahsî kütüphanesinde bulunmaktadır kendisine ailesinden miras yoluyla intikal etmiştir. Eserin hasar gören cildi sonradan yenilenmiştir. Eser 539 varaktan oluşmaktadır. Sayfa genişliği 230x170 mm, yazı alanının genişliği ise 155x105mm'dir. Genel olarak her sayfada 8 Arapça, 8 Türkçe satır vardır. Yani toplamda her sayfanın satır sayısı 16 olmaktadır. Ancak sure başlarına denk gelen sayfalarda satır sayısı azalabilmektedir. Bir sayfada bir sure başlığı varsa sayfanın Türkçe satır sayısı 5'e kadar düşebilmektedir. Yazma temmet kaydına göre, H.941/ M.1534-1535 yılının Cemâziye's-sânî ayında bitirilmiştir. Bazı varakların esere sonradan eklendiği görülmektedir. Sonradan eklenen bu varakların gerek yazı şekli gerekse yazı dili farklıdır. Eserde genel olarak iki farklı renkte mürekkep kullanılmıştır. Arapça kısımlar siyah mürekkeple, Türkçe kısımlar ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayet işaretleri ile hizblerde altın sarısı renk kullanılmıştır. Eser nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Bazı sayfalarda yazının biçimi değişir gibi olsa da temelde bu yazı eserin sonuna kadar muhafaza edilmiştir. Eserdeki sonradan eklenmiş varaklarda ise ta'lik yazı türünün kullanıldığı görülmektedir. Eser, temmet kaydında adı geçen Abdullâh bin Mahmûd es-Selânîkî tarafından Şam'da istinsah edilmiştir (Toker, 2011: 23-36).

Eser üzerinde 2011 yılında Mustafa Toker Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi I-II (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım Örnekleri) adlı çalışmayı yapmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ

1.1. Ünlü Değişmeleri

1.1.1. Daralma

Kapalı e "è" sesinin varlığı tarihi metin çalışmalarında her zaman tartışma konusu olmuştur. Bu sesin durumu Eski Anadolu Türkçesi döneminde oldukça karışıktır. Bu dönem kullanılan Arap alfabesinde bu sesi gösteren herhangi bir işaret bulunmaması, bu ünlünün varlığını tespit etmeyi güçleştiren en önemli sebeplerden birisidir (Erdem ve Gül, 2006: 114).

Eski Anadolu imlâsına genel olarak bakıldığında bir metinde kelimelerin hem "i" hem "e" hem de kapalı e "è" ile yazılmış şekilleri vardır.

Metinde "i" ile yazılan fakat bugün "e" ile yazılan kelimeler:

bisle-"beslemek" 130a-7

“Eyit yā Muḥammed: Taḥḳīḳ benüm namāzum ve barça ‘ibādetüm ve ḥüccetüm ve dirliğüm daḥı ölümüm Tañrı Ta‘ālāyadur, ‘ālemler *bisleyicisi*.” 130a/7=006/162

di-"söylemek" 2b-4, 3a-2, 11a-7

“Ataya anaya daḥı iḥsān eyleñüz, *didi*.” 11a/7=002/83

fidā "feda" 31b-8, 160b-1

“Pes eger bilseñüz ki durgurabilmeyeler Tañrı Ta‘ālā ḥudūdını, yazuḳ yoḳdur anlar üstine *fidā* virmekte, ‘avrat erine özini ḥalāş eylemeg-içün.” 31b/8=002/229

il "memleket" 26a-5

“Daḥı çıkaruñuz anları *illerinden* nice çıkardılar-ısa sizi.” 26a/5=002/191

ir-"ermek" 2a-6, 3a-7

“İşte bunlar murāda *irmiş* olan müfliḥündür.” 2a/6=002/5

iriş-"erişmek" 124b-8, 126a-7, 144a-5

“Ammā şerīkleri naşībi Tañrı Ta‘ālāya *irişmez*.” 126a/7=006/136

irkek "erkek" 48b-6, 65b-7, 240a-2

“Meryem eyitdi: İy Rabbī, benden oḅlan nice gelür ki hīç baña *irkek* ādem yitişmedi.” 48b/6=003/47

irte-"erte" 216a-3

“Daḥı Tañrıya secde eyler ol kim göklerdeür daḥı yirlerdeür geñlülükden daḥı geñsüzlikden, daḥı gölgeleri anlaruñ *irtelemekte*, daḥı giceye yaḳınlarda.” 216a/3=013/15

it- "etmek" 2b-2, 3a-4

“Ne zamān onları aldatıcı insān şeytānları olan dostları-y-la ḥalvet *itdiklerinde*, biz siziñle berāberiz.” 3a/4=002/14

iy "ey" 27a-8, 27b-6, 36a-1

“Daḥı benden şaķınıñuz *iy* ‘ākil olan kişiler.”27a/8=002/197

gice/giçe "gece" 25b-3, 40b-1, 244a-7

“Pes imdi cimā‘ eyleñüz anlara, daḥı taleb idüñüz Tañrı Ta‘ālā üstüñüze yazğan nesneyi, yiñüz ve içüñüz bellü olunca size şabāḥ aydınlığı *gice* қараñuluğundan şabāḥda.”25b/3=002/187

giç-"geçmek" 206a-7

“Andan rāy urup tedbīr eylediler, āyetler gördüklerinden soñra, bu irte anı ḥapse koyalar bir zamān *giçinçe*.” 206a/7=012/35

girçek "gerçek" 24a-1, 45a-4, 49a-5

“Ol şınuķlı kişiler, anlardur *girçek* erenler, daḥı anlardur Tañrı Ta‘ālādan қорқup tã‘at idenler.”24a/1=002/177

girü "geri" 221a-4, 224b-3, 225b-6

“Daḥı *girü* қоя sizi bir zamāna degin adanılmışdur. Eyitdiler: Degülsiz siz illā ādemī bizcileyin.”221a/4=014/10

tiz "çabuk" 117b-4, 146a-5

“Bilmiş oluñuz ki ḥükm Tañrınıñdur, daḥı ol *tiz* ḥisāb idicidür.”117b/4=006/62

yidi "yedi" 256a-4, 297a-2

“Ġayb-ıla atarlar, daḥı eydürler: *Yidi* kişidür, sekizincileri itdür, dirler.”256a-4=018/22

yi-"yemek" 5b-8, 25b-6

“Daḥı *yimeñüz* mällaruñuzı ortañuzda bātıl bile, rüşvet virüp anı ḥākimlere yimeg-içün, bir bölük ḥalk malından bātıl bile siz bilürken.”25b/6=002/188

yig "yeğ" 41a-7

“Daḥı eger şadaқа eyleseñüz *yigdür* size, eger siz bilseñüz.”41a/7=002/280

yil "yel" 22a-3

“Taḥķīķ gökleri yaratmaķda, daḥı yerleri yaratmaķda, daḥı gelüp gitmekde giceyle gündüz, daḥı ol gemilerde segirdürler deñizlerde ḥalka menfa‘at-ıçun, daḥı Tañrı Ta‘ālā gökden indürdüğü şularda pes diril[t]di anuñla yirleri, ölüp yābis olğandan soñra, daḥı yaratmaķda yirde her ḥayvānları, daḥı *yiller* esmekde, daḥı ol bulıtlarda ki musaḥḥardur gök bile yir arasında deliller vardur Tañrınıñ birliğine.”22a-3/=002/164

yiñ- "yenmek" 160a-7

“Eger sizden yüz şabr idici kişi olsa **yiñerler** iki yüz kişiyi ve eger sizden biñ şabr idici kişi olsa iki biñ kişiyi **yiñerler** Tañrı buyruğı-y-la.”160a/7=008/66

yiñil- "yenilmek" 142b-7

“Pes **yiñildiler** ol vaqtda ve döndiler şehrlerine zelillik bile.”142b/7=007/119

yir-"yer" 5a-1, 37a-3

“Kıaplayupdur Tañrı Ta‘ālā kürsisi gökleri ve **yirleri** dağı, dağı ta‘ab olmaz Tañrı Ta‘ālā gökleri ve **yirleri** şaklamağda, dağı ol Tañrı yücedür, uludur.”37a/3=002/255

yit-"yetmek" 32b-8, 129a-3

“Külfet olunmaz her nefse illā güci **yitdükce**.”32b/8=002/233

yitiş-"erişmek, yetişmek" 6a-3, 17a-2,27b-7

“Dağı vardur size yir yüzinde karar dutacak yir, dağı dirlik, yimek içmek ecel **yitişince**.”6a/3=002/36

vir-"vermek" 1b-1, 3a-6, 4b-1

“Allāhu ‘azīmü’ş-şān anlara ni‘met **virmeke** istihzālarına mücāzāt ider ve tuğyānlarında cehālet ve tekebbürlerinde terk-ile mühlet virüp başiretsizlige tereddüd ve hayretde kalırlar.”3a/6=002/15

Eski Türkçede "e" sesi olan bazı kelimeler Eski Anadolu Türkçesinde de kendini muhafaza etmiştir:

er "erkek" 31b-3, 31b-8

“Dağı **erleri** haqidur anları kaytarmağa anda, eger şulh eylemek dileseler.”31b/3=002/228

ev "ev" 17a-4

“Dağı emānet eyledük İbrāhīme dağı İsmā‘ile ki: Arıduñuz benüm **evümi** tavāf eyleyenler-çün, i‘tikāf eyleyenler-çün, namāz kılanlar-çün.”17a/4=002/125

eyü "iyi" 4a-8, 135a-4

“Dağı işlediler **eyü** işleri.”4a/8=002/25

gey-"giymek" 38a-1, 112a-1

“Dağı bağ gör sünükleri neçük dirildür-biz, andan soñra et **geydürür-biz** anlara.”38a/1=002/259

Eski Türkçe devresinde "e" olan ses Eski Anadolu Türkçesindeki bazı kelimelerde "i" dir:

imdi "şimdi" 10a-1, 69b-7

“Tevbesi kabül olmaz ol kişilerün ki işlerler yazuqları, hattā ol vaqta degin ki yitişe birisine ölüm, eydür, ben **imdi** tevbe eyledüm.”69b/7=004/18

işit "işitmek"17b-1, 155a-4

“Dağı olmañuz ol kişiler gibi ki eyitdiler: Biz *işitdük*, anlar işitmezler.”155a/4=008/21
nice "nasıl" 11a-2, 35a-6, 35b-2

“Eyitdiler: *Nice* olur ol melik bizüm üstümüze?”35a/6=002/247
nite "nasıl" 90a-5, 121b-1, 133b-1

“Dağı siz geldüñüz bize yaluñuz yaluñuz *nite* kim yaratduğ sizi evvelde.”121b/1=006/94

1.1.2.Düzleşme

" o > a, u > ı, i"

Eski Anadolu Türkçesinin en belirgin özelliklerinden birisi olan yuvarlaklaşmaya karşılık, genellikle “y, r, l, n” ünsüzlerinin etkisiyle metnimizde düzleşmenin olduğu görülür.
bulıt "bulut" 8a-1, 22a-4

“Dağı gölge eyledük üstüñüze *bulıtları*.”8a/1=002/57
gümiş "gümüş" 146a-1, 166a-3

“Dağı idindi Mūsā kavmi özi mīkāta varduğdan soñra özlerinüñ altunlarından *gümişlerinden* bir buzağü, āvāzı çıkardı şığır gibi.”146a/1=007/148
Metnimizde bazı kelimelerin hem düz hem yuvarlak şekilleri bulunmaktadır:
anlar "onlar" 10b-6, 15b-4

“*Anlar* degüldür, illā zan idiciler, haqıqati bilmezler.”10b/6=002/78
onlar "onlar" 400a-4

“Bilmiş oluñuz ki Tañrınıñdur aru dīn ve ol kişiler ki andan özge ma‘būd idindiler eydüp ki: Biz tapmazuz anlara, illā bizi *onlar* Allāha yakın eylemeg-içün.”400a/2=039/3

1.1.3.Yuvarlaklaşma

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin en önemli ses bilgisi meselelerinden biri olan yuvarlaklaşma metnimizde yaygın olarak kullanılmıştır.

1.1.3.1.Kelime Kökünde yuvarlaklaşma

Dudak konsonantları (b, m, p, v) tesiri ile yuvarlak vokal taşıyan kelimeler:

givür-"katmak" 103a-5, 222b-6

“Dağı *givürürdük* anları ni‘metleri çok tāze uçmaqlara.”103a/5=005/65
yavuz "kötü" 22b-5, 215b-3, 218b-3

“Bel ki bezenildi anlara kim kāfir oldılar, *yavuz* şanmaqlıkları dağı yıgdılar yoldan.”218b/3=013/33

Eski Türkçe devresinde mevcut olan ğ ve g'lerin düşerken kendinden önceki vokalleri yuvarlaklaştırması sonucu yuvarlak vokal taşıyan kelimeler:

alu < alıĝ "alılık, aptal" 36b-6

“İy imān getüren kişiler, şadağa eyleñüz size virdüğümüz rızkıdan bir gün gelmezden burun ki ol günde şatu **alu** yokdur, dostluk daĝı yokdur, şefā‘at daĝı yokdur.”36b/6=002/254

aru < arıĝ "arı" 5a-7, 22b-4, 175b-5

“Anda erenler vardır, severler **aru** olmaĝı.”175b/5=009/108

ķapu < kapıĝ "kapı" 14a-4, 96b-7, 135a-1

“Açılmaz anlar-çun gök **ķapuları**, daĝı girmezler uçmaĝa hattā deve geçmeyince igne yurdusından.”135a/1=007/40

şaru < sarıĝ "sarı" 9b-6

“Mūsā eyitdi ki: Tañrı Ta‘ālā eydür, ol şıĝıruñ rengi ķatı **şarudur**, cemī‘ eczāsı-y-la ferahlandırur rengi gören kişiler.”9b/6=002/69

şatu < satıĝ "satı, satma" 36b-6, 42a-5, 223b-3

“Andan ilerü kim gele bir gün **şatu** yokdur anda, ne daĝı dostluk.”223b/3=014/31

ulu < uluĝ "ulu" 9b-4, 14b-6, 22b-4

“Tañrı Ta‘ālānuñ keremi **uludur**.”14b/6=002/105

“ķapu” gibi kelimelerde yuvarlaklaşmaya ĝ ve g'nin düşmesi kadar p dudak konsonantı da sebep olmuştur. g ve ĝ'ler düştüğü halde yuvarlak vokal taşımayan kelimeler:

aşşı < asıĝ "fayda, yarar" 104b-6, 189b-2

“Eyit yā Muħammed: Tapar mısız Tañrıdan özgeye ki elinden gelmez size ziyān eylemek, ne daĝı **aşşı** eylemek.”104b/6=005/76

çeri < çeriĝ "asker, savaş"133a-5, 167a-8

“Şeytān sizi görür ol **çerisi-y-le** ol yirden kim siz anları görmezsiniz.”133a/5=007/27

diri < tiriĝ "diri"122a-1, 134b-4, 143a-7

“Eyitdi Fir‘avn: öldürür-biz anlarıñ oĝlanlarını, daĝı **diri** koyar-biz ‘avratlarını.”143a/7=007/127

ķatı < katıĝ "çok" 124b-8, 171a-5, 177b-8

“İrişecekdür ol kişiler ki yamanlık eylediler, zelillik Tañrı Ta‘ālā ķatından daĝı **ķatı** ‘azāb yitişür anlara mekrleri sebebi-y-ile.”124b/8=006/124

kiçi < kiçiĝ "küçük" 9b-4, 39a-6

“Mūsā eyitdi ki: Tañrı Ta‘ālā eydür, ol şıĝır ķatı ulu olmaya, ķatı **kiçi** daĝı olmaya, ortasında ola.”9b/4=002/68

süçi < süçig "içki" 106a-8, 106b-3, 206a-8

“İstemez şeytân illâ düşürmegi ve bırakmağı sizün arañuzdan düşmānlığı dağı buğz eylemegi *sücide* ve kumārda.”106b/3=005/91

Bazı kelimelerde yuvarlak vokal bulunuşunu bir sebebe bağlamak mümkün değildir. Bazı kelimeler de Eski Türkçe dönemindeki şekliyle aslını muhafaza etmişlerdir:

altun "altın" 166a-3, 210a-2

“Dağı ol kişiler ki şaklarlar *altun* ve gümüşi harc eylemezler anı Allāh yolına.”166a/3=009/34

degül "değil" 10b-6, 23b-3

“Yağşılık ol *degüldür* ki dönderesiz yüzlerüñüzi kıblelerine maşrıq-ıla mağrib-ile.”23b/3=002/177

delü "deli" 196a-6

“Biz şanuruz ki saña bizüm ma‘būdlarımızıñ nicesi *delülük* ve muşbet yitişdürdi.”196a/6=011/54

demür "demir" 263a-4

“Eyitdi: Üfürüñüz, hattā ki ol *demür* od oldı.”263a/4=018/96

girü "geri" 28a-2, 134a-3, 221a-4

“Pes kaçan ecelleri gelse *girü* kalmazlar bir lağza, ne dağı ilerü varmazlar.”134a/3=007/34

ılduz "yıldız" 9a-1, 231b-1

“Dağı *ılduzları* dağı musağğar itdi buyruğı-y-la.”231b/1=016/12

incü "inci" 381a-5, 515b-7

“Bezenürler anlar içinde bilezükler-ile altundan ve *incüden* muraşsa‘ ve kumāşları anda ibrişümdür.”381a/5=035/33

kamu "bütün, herkes" 5a-4, 10a-1, 98b-3

“Ol Tañrı Ta‘ālā yaratdı sizün-çün yir yüzinde olan nesneleri, *kamusını*.”5a/4=002/29

karşu "karşı" 19b-6,20a-5, 188a-2

“Dağı her bir t̄ayifenüñ bir kıblesi vardur, ol tarafa *karşu* dura.”20a/5=002/148

kayğı "kaygı"146a-4, 173b-3, 204a-2

“Kaçan kim kayıtdı Mūsā kavmine kağıyup *kayğı-y-ıla* eyitdi: Ne yaman iş işledüñüz benden soñra didi.”146a/4=007/150

kendü "kendi" 17b-4, 29a-3

“İy Çalabumuz, gönder dağı anlara bir peygamber *kendülerinden*.”17b/4=002/129

ķulavuz "kılavuz" 488b-3

“İy mü’minler: Ben *ķulavuzlayın* mı sizi bir ticārete ki sizi ķurtara ulu ‘azābdan?”488b/3=061/10

ķamu "cehennem" 28a-6, 36b-7, 104a-6

“Daķı anuñ varaķaķ yiri *ķamudur*.”104a/6=005/72

1.1.3.2.Eklerde Yuvarlaklaķma

Metnimizde bulunan bazı ekler yuvarlaklaķmıķ şekilde karķıımıza ķıkar bunda Tūrkçenin tarihi geliķim sūreci etkili olmuķtur.

"-uk,-ūk" fiilden isim yapma eki

Eski Anadolu Tūrkçesinde ķok fazla gōrūlmemesine raķmen geķtiēi būtin ōrneklerde yuvarlak ūnlūdūr.

aruk "zayıf, cılız" 207a-7

“Bir gūn eyitdi pādiķāh ki adı Ķatmīr idi bu: Dūķūmde gōrūrem ki yidi semiz ūıēırı yir yidi *aruk* ūıēırlar ve yidi yaķıl buēday baķları ve yidi ķurı baķlar.”207a/7=012/43

ayruk "ayrı" 131a-3, 215b-2

“Daķı uymaņuz andan *ayruk* kimseler dīnine.”131a/3=007/3

esruk "sarhoķ" 121a-6, 389b-6

“Daķı anlara andan *esruk* olmak yoķdur.” 389b/6=037/47

ķınuk "kırık, yenik " 24a-1

“Ol *ķınuklu* kiķiler, anlardur girķek erenler, daķı anlardur Taņrı Ta‘ālādan ķorķup tā‘at idenler.”24a/1=002/177

ķanuk "tanık" 28a-4, 42b-1, 51a-6

“Daķı *ķanuk* dutar Taņrı Ta‘ālā[yı] yūreginde olan [yamanlıēa].” 28a/4=002/204

yazuk "gūnah, suķ" 24b-2, 27b-3, 32a-3

“Eger ikinci er boķasa *yazuk* yoķdur anlaruñ ūstine biri birini ķaytarmaķda.”32a/3=002/230

Bazı kelimelerde eski ķekilleri yuvarlak olup metnimizde de bu yuvarlıklıēı korumuķlardır:

artuk "fazla" 30a-7, 31b-4, 69a-2

“Pes andan ķok yā *artuk* olsalar anlar ķeriklerdūr mālūñ ūķ ūlūķde bir ūlūķinde vaķıyyetden ūoņra ki vaķıyyet eylemiķdūr yā borķdan ūoņra zarar olmasun anlara.”69a/2=004/12

buyruk "emir" 79a-4, 103a-6,138a-3

“Yitişdürür-men size *buyruklarını* Çalabumuñ, dañı ben size öğüt virici- men, imin-men.”138a/3=007/68

eksük "eksik" 258a-4, 346a-5

“Kuvvet yokdur, illā Allāh ‘ināyeti bile, eger sen beni *eksük* görseñ senden mālda ve oğulda, kızda.”258a/4=018/39

"-aru, -erü" yön gösterme eki

ilerü "ileri" 134a-3, 168a-6, 175b-2

“Pes kaçan ecelleri gelse girü qalmazlar bir lañza, ne dañı *ilerü* varmazlar.”134a/3=007/34

"-up,-üp;-uban,-üben" zarf fiil eki

Eski Türkçeden beri genellikle yuvarlak olan ek Eski Anadolu Türkçesinde her zaman yuvarlak ünlülü görülür.

alup "alarak" 212a-6, 228b-7

“*Alup* gidüñüz benüm gönlegümi, bırağunuz anı atam yüzine.”212a/6=012/93

eyleyüp "yaparak" 34a-1, 54a-4

“mehr-i ‘ayn *eyleyüp* farz eylemiş olsañuz pes buçuğın virüñüz farz eylegen mehrüñ.”34a/1=002/237

gelüp "gelerek" 179a-8, 301a-4

“Taħķīk *gelüp* gitdüginde gice ve gündüz dañı ol nesnelerde Tañrı Ta‘ālā yaratdı göklerde dañı yirlerde āyetler vardur bir kavme ki Tañrıdan qorqarlar.”179a/8=010/6

getürüp "getirerek"35b-3, 226b-7, 258b-5

“Dañı gönderdik yilleri, ulu bulıtları *getürüp*.”226b/7=015/22

götürüp "götürerek" 61b-8, 266a-5

“Pes ‘İsāyı *götürüp* kavmine getürdi.”266a/5=019/27

idüp "ederek" 248a-1, 257b-4, 268a-8

“Pes aşığa *idüp* şalarlar saña ‘aceblemekden başlarını ve eydürler: Ne vaķt olur ol?”248a/1=017/51

işidüp "işıterek"493b-3

“Dañı *işidüp* muṭī‘ oluñuz ve şadaqa virüñüz sizüñ-çün yaħşıraqdur.”493b/3=064/16

olup "olarak" 30a-1, 44b-1, 115b-3

“Pes anlar helāk *olup* raħmetden iraq oldılar.”115b/3=06/44

varup "vararak" 198b-6, 332a-6

“Lūṭ eyitdi: Eger benüm sizi qaytarmağa kuvvetüm olsa-y-dı yā bir muḥkem yire **varup** sizi qonuklarumdan qaytarurdum, didi.”198b/6=011/80

virüp "vererek" 3a-6, 55a-3, 291b-4

“Pes aña boyun **virüp** Müselmān olunuz.”291b/4=022/34

"-dur,-dür" fiilden fiil ettirgenlik eki

Köktürkçede tamamen yuvarlak ünlülü olan ekin kullanımı Eski Anadolu Türkçesinde de aynı şekilde devam etmiştir(Karadoğan,2001: 173-174).

azdur- "saptırmak" 6a-1, 51a-4, 84b-3

“Ol şeyṭān eyitdi: **Azdurur-men** senüñ qullaruñdan bir bölük ki ezelden yazılıpudur.”84b/3=004/118

bildür-"bildirmek" 512a-5, 517a-1

“Ne **bildürdi** saña ki Saqar ne nesnedür?”512a/5=074/27

eydür- "söyletmek" 11a-3, 21a-5, 22b-6

“Ol kişiler ki qaçan muṣibet yitse anlara **eydürler**: Biz Tañrı Ta‘ālānuñ qullarıyuz, daḥı biz aña dönerüz kıyāmet güninde.”21a/5=002/156

indür- "indirmek" 60b-4, 84a-1, 90b-3

“Daḥı **indürdi** Tañrı Ta‘ālā senüñ üstüne Qur‘ānı, ḥikmeti daḥı ve öğretti saña sen bilmegen nesneleri.”84a/1=004/113

qarışdur- "karıştırmak" 175a-1, 204a-2

“**Qarışdurdılar** eyü ‘ameli özge yaman ‘amel bile.”175a/1=009/102

quvvetlendür- "desteklemek" 159b-7, 167a-3, 339a-6

“Ol Tañrı ki seni **quvvetlendürdi** nuşreti bile, daḥı mü‘minler bile.”159b/7=008/62

ulaşdur- "ulaştırmak" 129b-4, 217b-1

“Taḥkık gele size ḥüccet beyān idici Tañrıñuzdan, daḥı doḡru yol gösterici ve rahmet **ulaşdurıcı**.”129b/4=006/157

yağdur- "yağdırmak" 156a-6, 199a-2, 229a-6

“Daḥı zıkr eyle anı ki kāfirler eyitdiler: Yā Allāh, eger bu ḥaḳ olsa senüñ qatuñdan, pes bizüm üstümüze taşlar **yağdur** gökden, yā getir bize yürekler acıdıcı ‘azāb.”156a/6=008/32

yandur- "yandırmak" 103a-3, 284b-2

“Nice kim od **yandursalar** şavaş-çun Tañrı Ta‘ālā söndürür anı.”103a/3=005/64

yidür- "yedirmek" 126b-3, 322b-2, 504a-2

“Daḥı ol kim baña **yidürür** ve içdürür.”322b/4=026/79

"-ur,-ür; -gur, gür" fiilden fiil ettirgenlik eki

Köktürkçede yuvarlak ünlülü kullanılan bu ekin Eski Anadolu Türkçesinde de yuvarlak ünlülü kullanımı devam etmiştir(Karadoğan,2001: 174).

artur-"çoğaltmak" 239a-1, 249a-2, 253b-1

“*Arturduḡ* anlara ‘azābı ‘azāb üstine fişkları sebebi-y-ile.”239a/1=016/88

degür- "değişmek" 8b-5, 65a-2, 225a-4

“Daḡı anı pes bıraḡdılar ol andı arḡaları ardına, daḡı şatdılar anı az bahā-y-ıla, ya‘nī ḡaḡkı bāḡıla *degşürdiler*.”65a/2=003/187

degür- "değdirmek" 45b-4, 56a-2, 107b-6

“Size zarar *degüremezler* illā sizi incitmek.”56a/2=003/111

durur-"durdurmak" 45a-6, 65a-8

“Feriştehler daḡı ḡanuḡluk virür, ‘ilm issileri ḡanuḡluk virür, ḡaḡ üstine *dururlar* ‘adl bile.”45a/6=003/18

durgur-"durdurmak" 45b-2

“Pes eger ḡüccet *durgursalar* üstüñe pes eyit yā Muḡammed ki ben ışmarladum özümi Tañrı Ta‘ālāya baña uyanları daḡı.”45b/2=003/20

geçür-"geçirmek" 184b-8, 344a-1

“Daḡı peşimānlığı yüreklerinden *geçürürler* ‘azābı gördükde.”184b/8=010/54

getür- "getirmek" 4b-4, 10b-1

“Umar mısız anlar imān *getürmege* sizüñle?”10b/1=002/75

götür-"taşımak" 9a-4, 13a-1, 89a-4

“Daḡı *götürdük* sizüñ üstüñüze ḡür ḡaḡını.”9a/4=002/63

içür-"içirmek" 164a-1, 207a-3, 226b-7

“Berāber mi kılduñuz ḡācīlere şu *içürmegi* daḡı Ka‘beyi ‘imāret eylemegi.”164a/1=009/19

yitür-"ulaştırmak" 19b-2, 210a-4

“Eyitdiler yüklerini, ne nesne *yitürdüñüz*, didiler.”210a/4=012/71

"-sun,-sün; -sunlar, -sünler" emir ekleri

Eski Türkçe döneminde bu ek “-zun,-zün;-zunlar,-zünler”şeklindedir. Eski Anadolu Türkçesinde de yuvarlaklığını korumuştur.

aldamasun "aldatmasın" 378a-6

“Pes sizi *aldamasun* dünyā dirligi.”378a/6=035/5

dutsun "tutsun" 25a-2

“Pes her kim görse sizden Ramazān ayını oruç **dutsun**, dağı kim hasta olsa sizden, yā seferde olsa yisün, dağı özge günde yirine **dutsun**.”25a/2=002/185

eylesünler "yapsınlar" 9b-3, 25a-6, 27a-2

“Kaçan baña du‘ā eyleseler baña icābet **eylesünler**.”25a/6=002/186

gelsünler "gelsinler" 82b-1

“Pes olsunlar ardlaruñuzda bir t̄ayife, dağı **gelsünler** ki namāz kılmamışlardır, namāz kılsunlar senüñle bir rek‘at dağı.”82b/1=004/102

korksun "korksun" 68a-2

“Dağı **korksun** ol kişiler ki qosalar ardlarında za‘if zürriyetler korquñuz anlar üstine.”68a/2=004/9

olmasun "olmasın" 69a-3

“Pes andan çok yā artuk olsalar anlar şeriklerdür mālūñ üç ülüşde bir ülüşinde vaşiyetden soñra ki vaşiyet eylemişdür yā borçdan soñra zarar **olmasun** anlara.”69a/3=004/12

olsun "olsun" 108b-3, 135b-6

“İy imān getüren kişiler, tanukluk virmek sizüñ üstüñüze kaçan sizüñ birüñüze ölüm hāzır olsa, vaşiyet vaktında iki yahşı kişi tanuk **olsun** sizden, yā iki kişi sizden özgeden, eger siz sefer eyleseñüz yir yüzünde, pes yitişe size ölüm muşibeti.”108b/3=005/106

oynasunlar "oynasınlar" 121a-1, 433b-5

“Pes koy anları gülsün, **oynasunlar**.”433b/5=043/83

şakınsunlar "sakınsınlar" 68a-3, 82b-2

“Pes **şakınsunlar** Tañrıdan, dağı yahşı söz eyitsünler.”68a/3=004/9

yisün "yesin" 24b-6, 25a-3

“Pes her kim görse sizden Ramazān ayını oruç dutsun, dağı kim hasta olsa sizden, yā seferde olsa **yisün**, dağı özge günde yirine dutsun.”25a/3=002/185

"**+dur,+dür**" bildirme eki

Kelimedden ayrı yazılan "-durur" şekli de kullanılmaktadır. Bu ek "turur"(<tur-ur) yardımcı fiilin hece düşmesine uğramasıyla oluşmuştur.

baydur "zengindir" 220b-6

“Dağı eyitdi Mūsā: Eger kāfir olasız siz dağı ol kim hep yirdedür, bayık Tañrı **baydur** ögülmüş.”220b/6=014/8

bilicidür "bilendir" 5a-5, 21b-1, 24b-2

“Taħkık Tañrı Ta‘ālā işidicidür, her nesneyi **bilicidür**.”24b/2=002/181

bizümdür "bizimdir" 341a-7

“Ve kaçan ki herze sözler işitseler, andan yüz kaytarurlar ve eydürler anı söyleyenlere: Biz işlegen ‘amel cezāsı **bizümdür** ve siz işlegen ‘amel cezāsı sizüündür.”341a/7=028/55
cezāsıdır "cezasıdır" 98b-6, 165a-2

“**Cezāsıdur** işledükleri işüñ ‘azābıdur Tañrıdan.”98b/6=005/38
gibidür "gibidir" 40b-5, 98a-1

“Ol anuñ gibi olmak anuñ-çundur kim eyitdiler anlar: Şatmak ribā **gibidür** didiler.”40b/5=002/275

girçeklerdür "gerçeklerdir"45a-4

“Anlar şabr eyleyicilerdür, **girçeklerdür**, Tañrıdan qorqıcılardur, şadaqa viricilerdür, istiğfār iderler şabāh vaqtlarında.”45a/4=003/17

kāfirlerdür "kafirlerdir" 100a-2, 103b-5

“Dañı hükm eylemese Tañrı Ta‘ālā indürdüğü kitāb-ıla, pes anlar **kāfirlerdür.**”100a/2=005/44

kimdür "kimdir" 37a-1, 61b-6

“**Kimdür** ol kim şefā‘at idebile anuñ ĥazretine, buyruğinsuz bilür ol nesneyi kim ellerindedür, dañı ol nesne kim ardlarındadır.”37a/1=002/255
oddur "ateştir" 218b-7

“Dañı soñı kāfirlerüñ **oddur.**”218b/7=013/35
şeytāndur "şeytandır" 63a-7

“Taħkīk ol **şeytāndur** qorqar özinüñ dostlarını.”63a/7=003/175
şunlardur "şunlardır" 215a-2

“Dañı şunlar bendlerdür boyunlarında, dañı **şunlardur** od issileri.”215a/2=013/5
yakındur "yakındır" 137a-2, 197a-3

“Tañrı Ta‘ālānuñ rahmeti **yakındur** eyelük eyleyenlere.”137a/2=007/56
yigrekdür "daha iyidir" 242b-8, 258b-3

“Dañı eger ‘ikāb eyleseñüz, pes ‘ikāb eyleñüz size ‘ikāb olan gibi ve eger şabr eyleseñüz, ol **yigrekdür** şabr idicilere.”242b/8=016/126

"-um+üm; (u)muz, (ü)müz" 1.kişi iyelik ekleri

Eski Türkçede ek kökte yuvarlak ünlü bulunduğunda yuvarlak olmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde ekin ünlüsü daima yuvarlaktır. Bu yuvarlaklık çift dudak ünsüzü “m”den kaynaklanmaktadır.

aramuz "aramız" 320a-1

“Biz seni bislemedük mi bizüm **aramuzda** kiçicegin?”320a/1=026/18

atalarumuz "atalarımız" 22b-7

“Eydürler: Bel ki uyaruz ol nesneye kim anuñ üstine bulduq biz **atalarumuzı**.”22b/7=002/170

‘avratlarımız "avratlarımız" 50a-6

“Pes kim hücet eylese saña anda, saña gelgenden soñra Tañrımuñ ‘ilminden, eyit: Gelüñüz, oğlanlarımız isteyelüm, **‘avratlarımız** isteyelüm, siz de ‘avratlarıñuz [isteñüz], nefslerümüz isteyelüm, siz dañı nefslerüñüz isteñüz.”50a/6=003/61

āyetlerimiz "ayetlerimiz" 20b-6, 94b-4

“Dañı ol kişiler ki kâfir oldılar ve yalanladılar **āyetlerimiz**, anlar cehennem ehliür.”94b/4=005/10

‘azābumuz "azabımız" 115a-8, 128a-7

“Pes niçün bizüm **‘azābumuz** geldükde tazarru‘ eylemediler?”115a/8=006/43

benüm "benim" 195a-7, 196b-1

“Eyitdi: İy beni yaradan Allāh, oğlum **benüm** ehlümdendür, didi.”195a/7=011/45

buyruğumuz "emrimiz" 181b-7

“Geldi aña **buyruğumuz** giçede ve gündüzde.”181b/7=010/24

çalabumuz "rabbimiz" 17b-2

“İy **Çalabumuz**, bizi kılğıl muṭī‘ ve münkād senüñ tā‘atüñe.”17b/2=002/128

elüm "elim" 151a-5, 168b-1

“Eyit yā Muhammed: Benüm **elümden** gelmez nefsüme aşşı eylemege, ziyān eylemege dañı.”151a/5=007/188

nişānlarımız "ayetlerimiz" 220a-7

“Dañı bayık gönderdük Mūsīyi **nişānlarımızla** kim çıkar kavmüñi karañuluqlardan

aydınlığa, dañı añdur anlara Tañrı günlerini.”220a/7=014/5

“Dañı unutmañuz **arañuzda** olan duz etmegi.”34a/3=002/237

atañuz "atanız" 133a-4

“Nite kim çıkardı anañuzı, **atañuzı** cennetden.”

çalabuñuz "rabbiniz" 138b-1, 140a-1

“Geldi size mu‘cizātlar **Çalabuñuzdan**.”140a/1=007/85

“İy **Çalabumuz**, bizi kılğıl muṭī‘ ve münkād senüñ tā‘atüñe.”17b/2=002/128

elüm "elim" 151a-5, 168b-1

“Eyit yā Muhammed: Benüm **elümden** gelmez nefsüme aşşı eylemege, ziyān eylemege dañı.”151a/5=007/188

nişānlarımız "ayetlerimiz" 220a-7

“Dañı bayık gönderdük Mūsīyi **nişānlarımızla** kim çıkar kavmüñi karañuluqlardan

düşmanlaruñuz "düşmanlarınız" 162a-3

“Lâkin ol kişiler ki ‘ahd eyledüñüz anlar-ıla müşrik kâfirlerden, andan soñra hiç bozmadılar sizüñ ‘ahdüñüzi, dañı yardım eylemediler sizüñ *düşmanlaruñuzdan* hiç kimseye sizüñ üstüñüze.”162a/3=009/4

günāhuñuz "günahınız" 212a-5

“Tañrı sizüñ *günāhuñuz* bağışlar.”212a/5=012/92

kullaruñ "kullarım" 110b-4,110b-5

“Eger ‘azāb eyleseñ anlara, pes anlar senüñ *kullaruñdur* ve eger ‘afv eyleseñ anlardan, tañkık sen gālîbsin emrüñe, hüküm idicisin *kullaruñ* arasında.”110b/4-5=005/118

māllaruñuz "mallarınız" 67a-7

“Dañı virmeñüz ‘aqlsuzlara, ‘avratlara, oğlanlara *māllaruñuz* kim Tañrı Ta‘ālā anı kıldı dünyā hâli durmağ-ıçun.”67a/7=004/5

nefsüñüz "nefsiniz" 211a-7, 408b-8

“Ya‘küb eyitdi: Bel ki sizüñ *nefsüñüz* size bir iş buyurdı.”211a/7=012/83

"**+uñ,+üñ; +nuñ,+nüñ**" ilgi hâli eki

Önce 1.şahıs iyelik eki tesiriyle "benim" kelimesindeki ünlü yuvarlaklaşarak "benüm" olmuş, sonra analogi yoluyla "senün" ve "anun" şekilleri çıkmıştır.

ādemüñ (iki oğlunuñ) "ademin iki oğlunun" 97a-6

“Dañı okı yā Muhammed anlar üstüne *ādemüñ iki oğlunuñ* haberini haqq-ıla.”97a/6=005/27

‘ālemlerüñ (çalabı) "alemlerin rabbi" 97b-1

“Tañkık ben qorqar-men Tañrıdan ki ‘*ālemlerüñ Çalabıdur*.”97b/1=005/28

çalabuñ (katında) "rabbın katında" 246b-7

“Ol barçası günāhdur, *Çalabuñ katında* yaman nesnedür.”246b/7=017/38

senüñ (katuña) "senin katına" 102b-3

“Tañkık girdiler *senüñ katuña* küfr-ile, dañı anlar anuñla çıkdılar.”102b/3=005/61

tañrınuñ (oğlı) "tanrının oğlu" 165b-2

“Dañı eyitdi Naşrāniler: ‘İsā *Tañrınuñ oğludur* didiler.”165b/2=009/30

"**+lu,+lü**" isimden isim sıfat yapma eki

Orta Türkçede +lıg, +lig şeklinde olan ek g ve ğ’lerin düşmesi sonucu yuvarlaklaşmıştır.

‘azāblu "azaplı" 154a-8

“Kim düşmanlık eylese Tañrıya dañı peygamberine, tañkık Tañrı Ta‘ālā katı ‘*azābludur*.”154a/8=008/13

geñlü "geniş" 216a-3

“Dağı Tañrıya secde eyler ol kim göklerdeür dağı yirlerdeür *geñlülükden* dağı geñsüzlikden, dağı gölgeleri anlaruñ irtelemekde, dağı giceye yakınlarda.”216a/3=013/15

hürmetlü "hürmetli" 335b-1

“Tağkık ben buyrulmadum, illā ‘ibādet eylemege bu şehr Tañrısına ki anı *hürmetlü* eyledi.”335b/1=027/91

kağgulu "kaygılı" 185b-8

“Dağı *kağgulu* eylemesün seni anlaruñ sözi.”185b/8=010/65

kuvvetlü "kuvvetli" 197b-4, 292b-1

“Seni yaradan Tañrı *kuvvetlüdür*, ‘azīzdür.”197b/4=011/66

yazuqlu "günahkâr " 42b-2

“Dağı yaşurmañuz tañuqluğı, dağı tañuqluğı kim yaşursa pes anuñ *yazuqludur* yüregi, yamandır.”42b/2=002/283

" +suz, +süz" isimden isim sıfat yapma eki

+lu, +lü sıfat yapma ekinin olumsuzudur. Ekin ünlüsü her zaman yuvarlaktır.

añsuzın "ansızın" 151a-3

“Gelmez size illā *añsuzın*.”151a/3=007/187

dilsüz "dilsiz" 128a-8

“Siz degülsiz illā *dilsüzler* ki hağ söylemezsiz.”128a/8=006/148

gümānsuz "şüphesiz" 474a-5

“Tağkık uşbu doğrusıdur *gümānsuz* haberüñ.”474a/5=056/95

hağsuz "haklı olmayan" 89a-7

“Ahdlerini bozmağ sebebi-y-le ve kâfir oldukları sebebi-y-le Tañrı Ta‘ālānuñ āyetlerine, dağı öldürdükleri-çün nebileri *hağsuz*, la‘net itdük anlara, dağı eyitdükleri-çün yüreklerümüz yapılmışdur.”89a/7=004/155

" -dum, -düm" görülen geçmiş zaman teklik 1.kişi eki

Ekin ünlüsü “-m”nin tesiriyle yuvarlaklaşmıştır.

bildüm "bildim" 330a-2

“Pes çok gāyib olmadı, geldi, eyitdi: Ben *bildüm* ve gördüm sen bilmegen nesneyi.”330a/2=027/22

buyurdum "buyurdum" 131b-6

“Tañrı Ta‘ālā eyitdi: Ne nesne yıgdı seni kim secde eylemedüñ ol vağt kim *buyurdum* saña?”131b/6=007/12

diledüm "diledim" 208a-6

“Ben **diledüm** Yūsufdan özini, rāzī olmadı.”208a/6=012/51

eyitdüm "söyledim" 110b-1

“Ben **eyitdüm** anlara illā sen baña buyurganı, ‘ibādet eyleñüz Tañrı Ta‘ālāya didüm ki beni yaratdı, sizi dağı yaratdı.”110b/1=005/117

eyledüm "yaptım" 93a-4, 109b-3

“Dağı men‘ **eyledüm** Benī İsrā’ıl kavmini senden ki sen anlara geldi-sen mu‘cizātlar bile.”109b/3=005/110

geldüm "geldim" 49a-6

“Dağı **geldüm** ben size āyetler bile Tañrıñuzdan.”49a/6=003/50

getürdüm "getirdim" 384a-7

“Ben ĩmān **getürdüm** sizüñ Tañrıñuza.”384a/7=036/25

gördüm "gördüm" 206b-1

“Ben düşümde **gördüm** ki başım üstine etmek götürmişem kuşlar yir andan.”206b/1=012/36

kıldum "yaptım" 16b-6

“Dağı ben sizi efdal **kıldum** ‘ālemler üstine, ya‘nī ol zamān kavmi üstine.”16b/6=002/122

virdüm "verdim" 293a-4

“İy niçe şehrlere mühlet **virdüm** ehli zılm ider-iken.”293a/4=022/48

"-duñ,-dün; -duñuz, -dünüz" görülen geçmiş zaman 2.kişi ekleri

azdurduñuz "azdırdınız" 314a-5

“Pes eyide anlara Tañrı Ta‘ālā: Siz mi **azdurduñuz** benüm kıllarımı, yā özleri mi azdılar doğru yoldan?”314a/5=025/17

bilmedüñ "bilmedin" 262a-5

“Dağı ben anı re’yüm bile işlemedüm, bu te’vīlidür ol nesnenüñ ki sen aña şabr eylemek **bilmedüñ**.”262a/5=018/82

diledüñüz "dilediniz" 276a-2

“Uzandı mı zamān sizüñ üstüñüze, yā **diledüñüz** mi düşe üstüñüze kırkımaq Tañrı Ta‘ālādan?”276a/2=020/86

eyledüñ "eyledin" 78a-6, 110b-3

“Dağı eyitdiler yā Allāh, niçün farz **eyledüñ** bizüm üstümüze gāzālığı, niçün kımaduñ biz dünyā göre-y-dük bir niçe müddete degin, yağım ecele degin.”78a/6=004/77

görmedüñ "görmedin" 222a-3

“**Görmedüñ** mi bayıķ Tañrı yaratdı gökleri ve yiri haķķ-ıla?”222a/3=014/19

indürdüñ "indirdin" 338a-2

“Mūsā eyitdi: İy Rabbī, ol nesneye ki baña **indürdüñ** sen hayrdan, muhtāc-men, didi.”338a/2=028/24

"-duk,-dük" görülen geçmiş zaman çokluk 1.kişi eki

bağışladuķ "bağışladık" 397a-2

“Daħı **bağışladuķ** Dāvūda Süleymānı.”397a/2=038/30

bildük "bildik" 227a-1

“Daħı biz **bildük** siz ilerü gelenleri, daħı **bildük** sizüñ arduñuzça gelenleri daħı.”227a/1=015/24

bitürdük "bitirdik" 319b-1

“Anlar baķmazlar mı yir yüzine ki nice **bitürdük** anda her yahşı yemişden iki cins?”319b/1=026/7

bulduķ "bulduk" 22b-7, 135b-3

“Eydürler: Bel ki uyaruz ol nesneye kim anuñ üstine **bulduķ** biz atalarumuzu.”22b/7=002/170

getürdük "getirdik" 136a-8, 268a-4

“Taħķīķ biz **getürdük** anlara bir kitāb ki beyān eyledük anı bilgi-le.”136a/8=007/52

indürdük "indirdik" 253a-4

“Daħı biz Ķur‘ānı **indürdük** haķķ-ıla.”253a/4=017/105

yaratmaduķ "yaratmadık" 396b-5

“Daħı biz **yaratmaduķ** gögi ve yiri, daħı ikisi arasında olanı, daħı bāıl bile.”396b/5=038/27

"-uz,-üz" geniş zaman çokluk 1.kişi eki

bilürüz "biliriz" 174b-7

“Sen anları bilmezsin, biz **bilürüz** anları.”174b/7=009/101

çıķaruruz "çıķarıruz" 137a-4

“Pes indürür anuñla şuları, pes **çıķaruruz** ol şu-y-ıla barça yemişlerden.”137a/4=007/57

dilerüz "dileriz" 336a-2

“Daħı **dilerüz** ki minnet idevüz ol kişiler üstine ki za‘if oldılar yir yüzinde.”336a/2=028/5

gelürüz "geliriz" 219a-8

“Bayık biz **gelürüz** yire, ya‘nī kāfirin eksürüz ‘ālemleri, ya‘nī giderürüz kırañlarından.”219a/8=013/41

gizlerüz "gizleriz" 224a-6

“İy Çalabum bayık sen bilürsin anı kim **gizlerüz** dağı anı kim āşikāre eylerüz.”224a/6=014/38

yaraduruz "yaratırız" 473a-1

“Dağı **yaraduruz** sizi, siz bilmegen şıfatlarda.”473/1=056/61

"-a-vuz,-e-vüz" çokluk 1.kişi istek eki

Kaynağı “biz” zamiridir. Köktürkçede “-miz” şeklinde kullanılır. Eski Anadolu Türkçesinde her zaman yuvarlak ünlüdür(Karadoğan,2001: 177).

bilevüz "bilelim" 19b-1

“Hattā ki **bilevüz** kim uyar peygāmbere, dağı kim ardına döner ökcesi üstine.”19b/1=002/143

getürevüz "getirelim" 221a-8

“Dağı olmadı biz[e] kim **getürevüz** size hücet illā Tañrı destürı-y-la.”221a/8=014/11

“Dağı [a]nı **gösterevüz** bir niçeyi anı kim va‘de eylerüz anlara, ya öldürevüz seni, bayık üzerüñedür degürmek.”219a/6=013/40

ķoyavuz "koyalım" 138a-7

“Eyitdi: Geldi mi-sen bize ki biz tapavuz Tañrı Ta‘ālāya yaluñuz, dağı **ķoyavuz** anı kim tapardı atalarumuz?”138a/7=007/70

uyavuz "uyalım" 224b-7

“Oy virevüz kığırdığüña, dağı **uyavuz** peygāmbere.”224b/7=014/44

virevüz "verelim" 224b-7

“Oy **virevüz** kığırdığüña, dağı uyavuz peygāmbere.” 224b/7=014/44

"-ur, -ür" geniş zaman eki

Eski Türkçede “-ar,-er;-ur,ür” bazen de “-ır,-ir” şeklinde olan bu ek metinde daima yuvarlak yazılmışır.

alur "alır" 70a-6

“Bir nesne **alur mısız** bühtān-ıla ulu günāh-ıla?”70a/6=004/19

bilür "bilir" 10b-5, 19a-2

“Anlar bilmezler mi kim Tañrı Ta‘ālā **bilür**, yaşurup söylegeni dağı, āşikāre söylegenleri dağı.”10b/5=002/77

gelür "gelir" 234a-5

“Ol olmak dilesevüz illā eydürüz aña “ol”, ol dağı olur, vücūda **gelür**.”234a/5=016/40
gösterür "gösterir" 157b-8

“Dağı **gösterür** size anları buluşduğda şavaşda gözünüze az **gösterür**, sizi dağı az gösterür anlar gözine.”157b/8=008/44

inanur "inanır" 169b-1

“Tañrı birliğine **inanur**, dağı mü’minlere şefkat ider.”169b/1=009/61

kalur "kalır" 287a-1

“Anlaruñ barçası anda muħalled **kalur**.”287a/1=021/99

virür "verir" 155b-8

“İy imān getüren kişiler, eger Tañrı Ta‘ālādan qorqsañuz sizüñ yüregünüze hidāyet **virür**.”155b/8=008/29

"-u, -ü" zarf fiil eki

diyü "diyerek" 73a-7

“Dağı ol kişiler ki şadaqa iderler mällarını halk görsün **diyü**, dağı imān getirmezler Tañrı Ta‘ālāya ne dağı kıyāmet günine.”73a/7=004/38

1.2.Ünlü Düşmesi

Bu dönemde kelime başında ünlü düşmesi çok az görülmekte fakat Türkçede orta heceler vurgusuz olduğundan kelime ortasında vokal düşmesi fazla görülmektedir.

boynu "boynu" 375b-4

“Dağı biz bırağduğ zincirleri kâfirler **boynına**.”375b/4=034/33

buyruk "emir" 267a-1

“Ol gün ki **buyruk** tamām ola, bir bölük cennete ve bir bölük cehenneme gire.”267a/1=019/39

değsür- "değıştirmek" 318b-2

“Pes anlaruñ günāhlarımı Tañrı Ta‘ālā ħasenāta **değsürür**.”318b/2=025/70

eylük "iyilik" 41a-1, 91b-2

“Taħķīķ ol kişiler kim imān getürdiler, dağı **eylük** eylediler ve durgurdılar namāzı, dağı virdiler zekāti.”41a/1=002/277

göñli "gönlü" 209b-7

“Lākin bir nesne-y-idi Ya‘ķūb **göñlinde** ol ħāceti urdı.”209b/7=012/68

oğlı "oğlu" 33a-1, 92a-1

“Zarar yitişmesün anaya **oğlı** sebebi bile, ne dağı oğlan atasına **oğlı** sebebi bile.”33a/1=002/233

1.3.Ünlü Türemesi

Ünlü türemesinin örneği az görölür.

ğäyib "bilinmeyen" 131a-7

“Pes ĥaber virsevüz gerek anlara ‘ilm bile, dağı degül-idük biz **ğäyiblerden**.”131a/7=007/7

nesil "nesil" 217a-6

“ ‘Adn uçmağları, gireler aña dağı ol kim eyü oldı atalarından, dağı ‘avratlarından, dağı **nesillerinden**.”217a/6=013/23

1.4.Hece Kaynaşması

Ünlüyle biten bir kelime, ünlüyle başlayan bir ek aldığı zaman ünlülerden biri düşerek iki kelime birleşir. Düşme sonunda kalıplaşmış sözler ortaya çıkmıştır. Bunların büyük kısmını bugün de kullanmaktayız.

nesne < ne + ise + ne "nesne" 447a-1

“Pes nice olur ĥalleri kendülere ögüt virilen **nesne** geldükde.”447a/1=047/18

niçün < ne + içün "niçin" 51a-5, 54b-2

“İy kitāb ehli, **niçün** kâfir olursız Tañrı Ta‘ālā āyetlerine siz ĥađ iduğına ŧanuđluk virürken?”51a/5=003/70

şimdi < şu + imdi "şimdi" 446b-6

“Anlaruñ niçesi saña ĥulađ dutarlar, ĥattā ki senüñ ħatuñdan çıksalar eydürler ‘ilm virilen kişilere: Ne eyitdi, ne nesne söyledi **şimdi**?”446b/6=047/16

şol < şu + ol "şu" 133a-2

“**Şol** āyetlerindendür Tañrı Ta‘ālānuñ.”133a/2=007/26

1.5.Ünlü Uyumu

1.5.1.İncelik-Kalınlık Uyumu

Ünlülerin incelik-kalınlık bakımından uyumu Eski Anadolu Türkçesi’nde çok kuvvetlidir. Kelimenin ilk hecesindeki ünlü kalınsa, sonra gelen bütün ünlülerin kalın; ince ise sonra gelen bütün ünlülerin ince olması şeklindedir. Alıntı kelimeler bu kuralın dışındadır.

"-lıg, +lig, +lık, +lik" soyut isim eki

düşmanlık "düşmanlık" 11b -5, 57a-1

“Zāhir olursız anlar üstine yazuklar işlemek bile, **düşmanlık** bile, zulm bile.”11b/5=002/85

faķırlık "fakirlik" 165a-5, 181a-4

“Eger **faķırlıkdan** korksañuz bay eyleyiser sizi Tañrı Ta‘ālā fazl kereminden eger dilese.”165a/5=009/28

kāfırlık "kafirlik" 79b-8

“Tañrıdan isterler ki kāfir olasız özleri kāfir olğan gibi, hattā **kāfırlıkdā** berāber olasız.”79b/8=004/89

münāfıklık "iki yüzlülük" 171b-4

“Anuñ ‘aķabince **münāfıklık** geldi yüreklerine kıyāmet günine degin muķālefet itdüklerinden ötürü Tañrıya va‘de eyledüklerini, daķı yalan söyledükleri sebebi-y-ile.”171b/4=009/77

pādişāhlık "padişahlık" 397a-7

“Eyitdi: Yā Rabb, baña günāhum bağışla ve bir **pādişāhlık** baña bağışla ki hıç kimseye lāyık olmasa benden soñra, didi.”397a/7=038/35

Bazı kelimelerde iki farklı kullanımına rastlanmaktadır.

helāklık "helaklık" 8a-7, 10b-7

“Pes indürdük ol zālimler üstine **helāklık** gökden fıskları sebebi-y- ile.” 8a/7=002/59

helāklık "helaklık" 314a-1

“Daķı kaçan bırağılsa anlar andan tar yire, elleri ayakları boğazlarına bağlanup du‘ā idüp ol vaķtda **helāklık** diyeler.”314a/1=025/13

zelıllık "horluk, alçaklık" 8b-6, 56a-3

“**Zelıllık** düşdi üzerlerine, her ķanda olsalar dutulurlar.”56a/3=003/112

zelıllık "horluk, alçaklık" 182a-4

“Daķı yitişür anlara **zelıllık**.”182a/4=010/27

"-ki" aitlik eki

Bugün uyuma uymayan "-ki" aidiyet ekinin Eski Anadolu Türkçesi’nde kalın şeklinin mevcut olması dikkat çeken özelliklerdendir.

arasındağı "arasındaki" 519a-8

“Gökleri yaradan ve yirleri ve ikisi **arasındağı[ları]** daķı yaradan Tañrı Ta‘ālādur.”519a/8=078/37

şoñrađı "sonraki" 390b-8

“Dağı anuñ adını añılur kılduğ *şoñrađı* ümmetler arasında.”390b/8=037/78

" +ken, (i)ken" zarf fiil eki

Eski Türkçe devresinde mevcut olduğu halde, "iken" zarf fiil eki uyuma tabi tutulmamıştır.

kāfir-iken "kafirken" 69b-7, 172b-4

“Ol kişilerüñ dağı tevbesi kabül olmaz, ölürler anlar *kāfir-iken*.” 69b/7=004/18

zālimler-iken "zalimlerken" 81b-4

“Tađķık ol kişiler ki feriştehler cānların kabz eyler *zālimler-iken* nefslerine, eyideler anlara: Ne iş üstine-y-idüñüz?”81b/4=004/97

1.5.2 Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu

İlk hecesi düz ünlü ile başlayan bir kelimenin sonraki hecelerindeki ünlüler de düz olmalı; ilk hecesinde yuvarlak ünlü bulunan bir kelimenin sonraki hecelerindeki ünlüler de düz geniş ya da yuvarlak ünlüler olmalıdır.

Eski Anadolu Türkçesi'nde Eski Türkçede olduğu gibi düzlük-yuvarlaklık bakımından vokal uyumu sağlam değildir.

Bazı ekler kökün ünlüsü düz de olsa, yuvarlak da olsa daima düz yazılmaktadır, ancak bazı kelimelerin her iki hâli de vardır.

" +ı, +i ; +(n)ı, +(n)i ; +(y)ı, +(y)i" yükleme hali eki

ādemī "adamı" 221a-4, 223b-8

“Eyitdiler: Degülsiz siz illā *ādemī* bizcileyin”221a/4=014/10

adını "ismini" 126b-4

“Dağı niçe davarlar arķasını ĥarām eylediler, dağı niçe davarlar üstine añmazlar Tañrı Ta‘ālā *adını* anuñ üstine.”126b/4=006/138

‘ahdümi "yeminimi" 6a-8

“Dağı yirine getürüñüz benüm buyruğlarımı, ‘*ahdümi*.”6a/8=002/40

dünyāyı "dünyayı" 84b-6

“Dağı kim ki şeytānı dost idine Tañrı Ta‘ālādan özge, ulu ziyān eylemek *dünyāyı* ve āĥireti.”84b/6=004/119

" +ı, +i; +sı, +si " iyelik eki

(kıyāmet) günü "günü" 49b-5

“Zıkr eyle ol vağtı ki Tañrı Ta‘ālā eyitdi ‘İsāya: Ben seni kabz eyler-men, dağı göge çıkarur-men benüm ĥazretüme, dağı arıdur-men seni ol kişilerden kim kāfir oldılar, dağı saña tābi‘ olanları kıılır-men kāfirler üstine ĥahr eyleyciler kıyāmet *günine* degin.”49b/5=003/55

(tañrı) rahmeti "rahmeti" 174b-2

“Givürse gerek anları Tañrı Ta‘älā **rahmetine**.”174b/2=009/99

(ādem) oğlu "oğlu" 512a-4

“Bu degüldür, illā ādem **oğlu** sözi, didi.”512a/4=074/25

(anlaruñ) sözi "sözü" 214b-8, 387a-7

“Dañı eger tañlasañ tañdur anlaruñ **sözi**, ol vaqt kim olduq mı toprak, bayıq biz mi yaratmaqdavuz yiñi?” 214b/8=013/5

"**+dı, +di**" görülen geçmiş zaman teklik 3.kişi

artırdı "artırdı" 35a-8

“Eyitdi nebileri: Tañrı Ta‘älā ihtiyār eyledi Tālütü sizüñ üstüñüze, dañı **arturdi** anuñ kuvvetini ‘ilmde ve tende.”35a/8=002/247

başladı "başladı" 198a-6

“Şefā‘at dilemege **başladı** bizden Lüt kavmine.”198a/6=011/74

buyırdı "emretti" 133a-7

“Dañı Tañrı Ta‘älā **buyurdi** bize anı.”133a/7=007/28

çıkardı "çıkardı" 133a-4

“**Çıkardı** ikisinüñ üstinden qumāşlarını cennetüñ göstermeg-içün ikisine ‘avretlerini.”133a/4=007/27

didi "dedi" 11a-7, 50a-4

“Yaratdı anı topraqdan, andan soñra aña ol **didi**; pes oldı, vücūda geldi.”50a/4=003/59 düşdi "düştü" 15a-2

“Kim ki tebdil eylese küfri imān yirine, tañkık azdı, ırak **düşdi** doğru yoldan.”15a/2=002/108

kıoydı "kıoydu" 210a-3

“Pes ol vaqt tamām eyledi yaraqlarını altun ölçüyi kıardaşı yükine **kıoydı**.”210a/3=012/70

oldı "oldu" 132b-3

“Pes kıaçan kim dad iderler ağacı, bellü **oldı** ikisine ‘avretleri, dañı başladılar bulmağa ikisi üstlerine cennet yapaqlarından.”132b/3=007/22

uydı "uydu" 202a-7

“Dañı zālimler **uydı** dünyānuñ lezzetine, dañı anlar yaman kışiler-idi.”202a/7=011/116 yaratdı "yarattı" 136b-5

“Tañkık sizüñ Tañrıñuz ol Allāhdur ki **yaratdı** gökleri, dañı yirleri altı günde.”136b/5=007/54

"mı, mi" soru eki

Eski Türkçede yuvarlak olan bu ek metinde düz kullanılmıştır.

alur mısız "alır mısınız" 70a-6

“Bir nesne *alur mısız* bühtân-ıla ulu günâh-ıla?”70a/6=004/20

bulduñuz mı "buldunuz mu" 135b-2

“Siz dağı *bulduñuz mı* Tañrı Ta‘âlâ size va‘de eyledüğini haqq-ı sâbit?”135b/2=007/44

buyurur mı "buyurur mu" 199b-1

“Eyitdiler: Yâ Şu‘ayb, senüñ namâzlaruñ saña *buyurur mı* kim biz koyavuz atalarumuz tapduğı ma‘bûdları, yâ işleyevüz mâllarumuzda ne ki dilesevüz.”199b/1=011/87

ķaytarurlar mı "kaytarırlar mı " 151b-8

“Pes kığıruñuz anlara, görüñüz size cevâb *ķaytarurlar mı*?”151b/8=007/194

olduñuz mı "oldunuz mu" 45b-3

“Dağı eyit ol kişiler kim kitâb virildiler, ümmilere dağı kitâb gelmedi anlara: Müselmân *olduñuz mı*?”45b/3=003/20

olur mı "olur mu" 116a-4, 216a-6

“Eyit yâ Muhammed: Berâber *olur mı* gözsüz bile görici kişi?”116a/4=006/50

varur mısız "varır mısınız" 139b-3

“Taħķīķ siz *varur mısız* er kişilere şehvet-içün ‘avratlardan özge.”139b/3=007/81

"+cı,+ci" isimden isim yapma eki

Bu ek devamlı olarak +cı,+ci dar biçiminde bulunur.

ķapucı "kapıcı" 209a-2

“Yūsuf *ķapucularına* eyitdi: Kılıñuz bizâ‘atlarımı yükleri içine.”209a/2=012/62

yalancı "yalancı" 395a-2

“Dağı kâfirler eyitdi: Bu kişi *yalancı* câzûdur, didiler.”395a/2=038/4

yardımcı "yardımcı" 104a-7

“Dağı yokdur zâlimlere hiç *yardımcı*, ‘azâbdan ķurtarıcı.”104a/7=005/72

"-(ı)n, -(i)n" fiilden fiil çatı eki

givürinildi "sokuldu" 222b-6

“Dağı *givürinildi*, anlar kim imân getürdiler, dağı işlediler eyü işler, uçmaķlar aķar altından ırmaķlar, ebedi ķalıcılar-iken anuñ içinde.”222b/6=014/23

görinür "görünür" 218b-2

“Eyit: Ad virüñ anlara, yâ haber virür misiz aña anı kim bilmez yirde, ya *görinür* sözden.”218b/2=013/33

idindi "edindi" 16a-2, 428b-8

“Eyitdiler ki: **İdindi** Tañrı Ta‘ālā oğul.”16a/2=002/116

indürinildi "indirildi" 214a-5

“Dağı ol kim **indürinildi** saña Çalabuñdan.”214a/5=013/1

olındı "olundu" 506a-5

“Hattā yitişince anlar ol güne, va‘de **olundılar**.”506a/5=070/42

Metinde az da olsa yuvarlak şekline rastlarız.

olundı "olundu" 222b-1

“Dağı eyitdi şeytān ol vaqt ki tamām **olundu** iş.”222b/1=014/22

uyundı "uyuldu" 222a-7

“Bayık biz olduq size **uyundu**.”222a/7=014/21

"-(ı)l, -(i)l" fiilden fiil edilgenlik eki

adanılmışdur "takdir edilmiştir" 221a-4

“Dağı girü kıoya sizi bir zamāna degin **adanılmışdur**.”221a/4=014/10

bezenildi "süslendi" 44b-5

“**Bezenildi** ādemilere şehvetler sevmek ‘avratlardan, oğlanlardan dağı ağır yükler dartılmışlar altundan ve gümüşden, dağı kıymetlü atlardan, deve, kıoyun, şığır gibi dağı yıldıklardan dağı ekinlerden ol sevinmegidür dünyā dirliğinüñ.”44b/5=003/14

biçildi "ölçüldü" 290a-4

“Pes kâfir olanlara tonlar **biçildi** oddan.” 290a/4=022/19

yiñildiler "mağlup oldular" 142b-7

“Pes **yiñildiler** ol vaqtda ve döndiler şehirlerine zelillik bile.”142b/7=007/119

Metinde az da olsa yuvarlak şekline rastlarız.

buyruldı "emredildi" 76a-5

“Taħkık anlara **buyruldı** ki kâfir olalar aña ve ister şeytān ki azdura anları ırak azdurmak, doğru yoldan çıkar[mağ].”76a/5=004/60

"-mış,-miş" öğrenilen geçmiş zaman 3.kişi eki

Eski Türkçede kökün ünlüsüne göre düz veya yuvarlak olabilen ek Orta Türkçede ve metinimizde daima düz yazılmaktadır.

görmüş "görmüş" 496b-4

“Ola kim nebīnün Tañrısı eger Muhammed sizi boşasa, sizün yirünüze sizden yahşı ‘avratları vire aña, Müselmān ‘avratlar, mü‘mineler, du‘ā idiciler, tevbe idiciler, ‘ibādet idiciler, seyāhat idiciler, er **görmüş** ‘avratlar, dağı kıız oğlanlar.”496b/4=066/5

karışmış "karışmış" 253a-3, 262a-8

“Hattā ki güneş batduğı yire yitişdi, tapdı anı baqar bir bınar içinde qara balçık bile **karışmış**.”262a/8=018/86

kaynamış "kaynamış" 290a-5

“Dökülür anlarıñ başları üstinde **kaynamış** şular.”290a/5=022/19

olmuş "olmuş" 358b-5, 473a-4

“Taḥkīk ol vācib **olmuş** işlerdendir.”358b/5=031/17

ögülmüş "övülmüş" 220a-1

“Rabbüñ izni-y-le yolından yaña beñdeşsüzüñ **ögülmüş**.”220a/1=014/1

şaklanmış "saklanmış" 282a-4

“Daḥı gökleri üstlerine istirāk yapmaqdan **şaklanmış** saḳf eyledük ve kâfirler anıñ âyetlerinden ğâfillerdür, fikr eylemezler.”282a/4=021/32

yarılmış "yarılmış" 254a-7, 363a-1

“Daḥı biz eyleyecek-biz anıñ üstinde olanı, **yarılmış** qara toprak.”254a/7=018/8

yazılmış "yazılmış" 225b-5

“Daḥı helāk eylemedük hiç köy, illā anıñdur **yazılmış** kim bilinmişdür.”225b/5=015/4

"-sın, -sin" teklik 2.kişi eki

Metinde ekin ünlüsü daima düz yazılmıştır.

çıkarsın "çıkarsın" 219b-6

“Kitābdur ya‘nī Qur‘āndur, indürdük anı saña, tā **çıkarsın** âdemileri qarañulıqdan aydınlığa Rabbüñ izni-y-le yolından yaña beñdeşsüzüñ ögülmüş.”219b/6=014/1

göresin "göresin" 288a-3

“Daḥı ḥalkı esrük gibi **göresin** anlar esrük degüller-iken.”288a/3=022/2

götüresin "götüresin" 97b-2

“Ben ister-men ki benüm yazuğum **götüresin** senüñ yazuğıñ bile, olasın cehennem ehlerinden.” 97b/2=005/29

okuyasın "okuyasın" 218a-1

“Tā **okuyasın** anlara anı kim vaḥy eyledük saña.”218a/1=013/30

olasın "olasın" 267a-8

“Sen şeytāna yaḳın **olasın** la‘netde.”267a/8=019/45

şanasın "şanasın" 149b-1, 153b-3, 184a-3

“**Şanasın** ki bir bulıt idi.”149b/1=007/171

"+ğıl, +gil " teklik 2.kişi emir eki

Metinde ekin pek fazla örneği yoktur.

bilgil "bil" 38a-6

“Dağı **bilgil** ki Tañrı Ta‘ālā ‘azīzdür, hikmetler issidür.”38a/6=002/260

kılğıl "yap" 38a-5, 48a-4

“Tañrı Ta‘ālā eyitdi: Ol dört cins kuşlardan biri birine qarışdurup döğ anları sen, andan soñra **kılğıl** her tağ üstine anlardan bir bölük, andan soñra iste anları çağırup saña gelsünler yürüyüp.”38a/5=002/260

uyğıl "uy" 120b-4

“Pes anlar hidāyetine **uyğıl**.”120b/4=006/90

"+lık, +lik" isimden isim yapma eki

Eski Türkçede kökün ünlüsüne göre değışen ek metnimizde genelde düz yazılmış, birkaç örnekte de yuvarlak şekilde yazılmıştır.

aqlığı "beyazlığı" 515b-5

“Şāflığı şırça levninde, **aqlığı** gümiş levninde, anı nefslerinde tağdīr itdiler.”515b/5=076/16

aydınlık "aydınlık" 283b-1, 342b-7

“Dağı **aydınlık** virdük, dağı öğütler virdük andan korğanlara.”283b/1=021/48

giñlik "genişlik" 35a-7, 82a-2

iminlik "eminlik" 60b-4, 119b-8

“Andan soñra indürdi sizüñ üstüñüze kayğıdan soñra **iminlik**.”60b/4=003/154

Metinde rastladığımız yuvarlak şekiller:

eylük "iyilik" 332a-5, 359a-5

“Dağı şehirde toköz kişi var-ıdı ki fesād iderlerdi yir yüzinde, **eylük** eylemezlerdi.”332a/5=027/48

hoşluğuyla "hoşluğuyla" 67a-6

“Dağı virüñüz ‘avratlara kâbinlerini, pes eger yürekleri **hoşluğu-y-la**.”

kulluğuna "kulluğuna" 91b-1, 264a-6

“Dağı kim ‘ārlansa anuñ **kulluğuna**, dağı büyüklense pes dirse gerek Tañrı Ta‘ālā anları hazretine barçası[nı].”91b/1=004/172

"-ıcı, -ici" fiilden isim yapma eki

azdurıcı "azdırıcı" 337a-4

“Tağkık ol **azdurıcı**, ulu düşmandur, didi.”337a/4=028/15

bilici "bilen" 94a-7, 101b-7

“Tañrıdan şaķınıñuz, taħķıķ Tañrı Ta‘ālā **bilicidür** yürekden geĉen fikrleri.”94a/7=005/7

eyleyici "yapan" 17b-2

“Taħķıķ sensin işidici, bilici, du‘ālar kabül **eyleyici**.”17b/2=002/127

görici "gören" 245a-1, 246a-4

“Daħı yitişür senüñ Ćalabuñ, ĳullarınıñ günāhlarını bilicidür, **göricidür**.”245a/1=017/17

işidici"işiten" 31a-8, 37a-6

“Tañrı Ta‘ālā **işidicidür**, bilicidür.”31a/8=002/227

ķorķıdııcı "korkutan" 96a-7

“İy kitāb ehli, taħķıķ size geldi bizüm peygamberümüz beyān eyler size, peygamberler kesildügi zamānda, ĳattā ki eyitmeyesiz gelmedi bize muştılayıcı cenneti, ne daħı **ķorķıdııcı** cehennemden.”96a/7=005/19

tırıcı "durucu" 218b-1

“Pes ol kim **tırıcıdur** her bir nefis üzere ya‘nī gözedicidür, anuñla ĳazandı.”218b/1=013/33

"-sız, -siz" çokluk 2.kişi eki

añlayasız "anlayasınız" 203a-2

“Ola kim **añlayasız**.”203a/2=012/2

bilmezsiz "bilmezsiz" 29b-5, 32b-5

“Tañrı Ta‘ālā bilür size ĳayrlu olğanı, şerlü olğanı, siz **bilmezsiz**.”29b/5=002/216

bitürürsüz "bitirirsiniz" 473a-3

“Siz mi **bitürürsüz** anı, yā biz mi bitürürüz?”473a/3=056/64

degülsiz "değilsiniz" 128a-8, 199a-6

“Siz **degülsiz** illā dilsüzler ki ĳaķ söylemezsiz.”128a/8=006/148

dilersiz "dilersiz" 221a-4

“**Dilersiz** kim yıģasız bizi andan kim oldı ĳapar atalarumuz.”221a/4=014/10

görürsüz "görürsünüz" 121a-7, 214b-1

“**Görürsüz** anları.”214b/1=013/2

1.6. Ünsüz Değişmeleri

1.6.1 Akıcılışma

"d > y"

Eski Türkçedeki "d" Eski Anadolu Türkçesinin başında "y" olmuştur.

ayak "ayak" 239b-6, 290b-8

“Pes **ayak** tayanur berkitdükden şoñra.” 239b/6=016/94

ayrıl- "ayrılmak" 144a-2, 212a-7

“Pes gönderdük anlar üstine tã‘ünü, dañı çekirgeyi, qurãdları dañı qurbağaları, dañı kanı gönderdük biri birinden **ayrılmış** âyetler.” 144a/2=007/133

ayruq "ayrı" 131a-3, 216a-4

“Dañı uymañuz andan **ayruq** kimseler dñine.” 131a/3=007/3

büyük "büyük" 389b-7

“Gözleri sürmelü, **büyük** gözlüler, ayırtlanmış yumurdaya beñzerler.” 389b/7=037/49

eyle- "yapmak" 134a-1

“Eyit: Ĥarãm eylemedi Çalabum, illã yaman işleri, ol kim âşikãre oldı andan, dañı ol kim gizlü oldı, ĥamrı dañı ĥarãm **eyledi**, zulmı dañı ĥarãm **eyledi** ĥaksuz yire, dañı ĥarãm eyledi ortak dutmağı Tañrıya indürmedüğü nesneyi ĥuccetsüz, delilsüz; söylemegi dañı ĥarãm eyledi Tañrı Ta‘ãlã ĥaqqına bilmedü[gü]ñüz nesneyi.” 134a/1=007/33

eyü "iyi" 135a-4

“Anlar kim ãmãn getürdiler dañı işlediler **eyü** işler.” 135a/4=007/42

gey- "giymek" 112a-1

“Dañı **geydürürdük** anlara anlar geydüğinden.” 112a/1=006/9

qoy- "koymak" 82b-5

“Dañı günãh yoqdur üstüñüze, eger zaĥmet olsa size yağmurdan, yã ĥasta olsañuz silãhlaruñuzı **qoymaqda** yazuq yoqdur.” 82b/5=004/102

quyu "kuyu" 203b-7, 204a-4

“Anlaruñ birisi eyitdi ki Yehüdãdur: Yüsufi öldürmeñ, lãkin **quyuya** bırağañuz, alsun gitsün anı misãfirlerüñ niçesi, eger siz benüm meşveretüm işlerseñüz, didi.” 203b/7=012/10

uyqu "uyku" 154a-2

“Zikr eyleñüz ol vaqtı ki qapladı uyuklamak bile iminlik, qorquda **uyqu** olmaz.” 154a/2=008/11

1.6.2 Dudaksılaşma

"-ġ-> -v-"

givüre "ekleye" 105b-5, 512a-1

“Dağı umaruz ki bizi *givüre* Çalabumuz řālih kavmler içine.”105b/5=005/84
şovuk "soġuk" 39a-6, 284b-3

“Sever mi birüñüz kim bostāni ola ġurmā aġaçlarından, dağı üzüm aġaçlarından, aġar ola anuñ altından ırmaġlar, ola anuñ ol bostāni içinde cemī‘ yemişler, dağı yitişe üzerine kocalık, dağı anuñ kiçi, za‘īf zürriyeti ola, pes yitişe ol bostāna bir ġatı *şovuk* yıl ki içinde od ola, dağı bostāni barġa yandura.”39a/6=002/266

1.6.3 Ötümlüleşme

"t/d"

Eski Anadolu Türkçesinde kelime başı t-/d- meselesi karışıktır. Bu meselenin tam olarak çözülememesi Arap alfabesinin Türkçede kullanılmasındaki sorunlardan kaynaklanmaktadır. Günümüzde t-/d- meselesinin karışık olmasının nedeni de İstanbul aġzının Anadolu aġızlarına göre farklar taşımasıdır(Akca,2007: 8; Timurtaş,1976: 341).

Eserde "t" ünsüzüyle başlayan bazı kelimelerin hiç "d"li şekilleri görülmemektedir. Bazılarının ise hem "d"li hem de "t"li şekilleri vardır.

1.6.3.1.Kelime Başında Ötümlüleşme (t-> d-)

Eski Türkçe ve Orta Türkçede "t" olan ses ötümlüleşerek "d" olmuştur.

deg-"deġmek" 39a-3

“Eger *degmese* aña ulu dānelü yaġmur, pes kiçi dānelü *degmiş* ola.”39a/3=002/265
degül "deġil" 403b-7

“İntikām issi *degül* midür?”403b/7=039/37
demür "demir" 263a-3

“Getürüñüz baña *demür* kesiklerin, ġattā ki berāber eyledi iki ġaġ arasını.”263a/3=018/96

deñiz "deniz"144a-6

“Pes intikām eyledük anlardan, ġarġ eyledük anları *deñiz* içinde, anlar yalanladuġları-çun bizüm āyetlerümüzi.”144a/6=007/136

depre- "kımıldamak" 364b-5

“Ol vaġtda şınandı mü‘minler, dağı *deprendiler* ġorġudan ġatı *deprenmek*.”364b/5=033/11

deve "deve" 138b-6

“Tañrı **devesidür**, size bir âyetdür.”138b/6=007/73

diri "canlı" 143a-7, 144b-7

“Eyitdi Fir‘avn: öldürür-biz anlaruñ oğlanlarını, dañı **diri** koyar-biz ‘avratlarını.”143a/7=007/127

doğru "doğru" 21b-2

“Taħkık ol kişiler kim gizlerler biz indürdügümüz hükmleri, **doğru** yolu dañı biz beyân eylegenden soñra anı halka kitâb içinde.”21b/2=002/159

dört "dört" 31a-7

“Şaklaşmak gerek **dört** ay.”31a/7=002/226

döşek "döşek" 273b-2

“Ol Tañrı ki yirleri size **döşek** eyledi, dañı size tağlarda ve derelerde ve beriyyeliklerde yollar düzetdi ve indürdi gökden yağmurları.”273b/2=020/53

dur-"durmak"28b-7, 34a-5

“Dañı ol kişiler kim Tañrıdan qorqarlar, anlaruñ üstine **dururlar** kıyâmet güninde.”28b/7=002/212

Eski ve Orta Türkçede "-t" olup metinde bu sesi koruyanlar:

tağ "dağ" 93a-1, 195a-1

“Ol gemi yürürdi anlar-ıla **tağlar** gibi mevcler içinde.”195a/1=011/42

tanuq "tank" 89b-6, 108b-3

“Dañı kıyâmet güninde anlar üstine **tanuq** olsa gerek.”89b/6=004/159

tarlık "darlık" 295b-7

“Ol Allâh sizi ihtiyâr eyledi, dañı sizüñ üstünüze dîn-i İslâm içinde zaħmet ve **tarlık** kılmadı.”295b/7=022/78

taş "taş" 38b-7

“Anuñ meseli ol yaşşı **taşa** beñzer ki üstinde toprak vardır, pes doqındı aña ulu dânelü yağmur yuyup aldı, pes koydı ol taşı hîç topraksuz.”38b/7=002/264

toğru "dogru" 192a-7

“Ol kimse ki **toğru** yol üstinedür özini yaradan Tañrıdan, dañı tâbi‘ olan aña tanuq Tañrıdan haqlığına ki Qur‘ândur.”192a/7=011/17

toquz "dokuz" 256b-1

“Dañı uyuklayup kaldılar mağaralarında üç yüzyıl, dañı **toquz** yıl art[ur]dılar, yâ ehl-i kitâb bunuñ gibi eyitdi.”256b/1=018/25

tol- "dolmak" 385a-7

“Bir āyet daḥı anlara ki getürdük zürriyetlerini Nūḥ-ıla, **tolmuş** gemi içinde ki Nūḥ gemisidür.”385a/7=036/41

toñuz "domuz" 23a-4

“Ḥarām eyledi Tañrı Ta‘ālā üstünñze illā murdār olmışları, daḥı kanı, daḥı **toñuz** etini, daḥı anı kim boğazlandı Tañrıdan özge kimse adı-y-la.”23a/4=002/173

Bazı kelimeler metinde her iki şekilde de görülür:

doğru"doğru" 21b-2

“Taḥḳıḳ ol kişiler kim gizlerler biz indürdügümüz ḥükmleri, **doğru** yolu daḥı biz beyān eyleyenden soñra anı ḥalka kitāb içinde.”21b/2=002/159

toğru "doğru" 218a-5

“İy bilmedi mi anlar kim imān getürdiler, eger dilese Tañrı **toğru** yol göstere-di ādemilere hep.”218a/5=013/31

darlık "darlık" 334a-1

“Daḥı kayğurma anlar üstine, **darlık** içinde daḥı olma anlar mekr eyledüğünde.”334a/1=027/70

tarlık "darlık"177a-1

“Taḥḳıḳ tevbesin kabül eyledi Tañrı Ta‘ālā nebññ, daḥı muḥācirlerññ, daḥı enşārlaruñ ki uydılar nebñye **tarlık** vaktında, yakın olduğdan soñra şek düşmek yüreklerine anlar nicesinññ.”177a/1=009/117

tüken-"tükenmek" 445b-1

“Kaçan anları muḥkem kırsañuz, anları yesir itseñüz, muḥkem bağlañuz, yā minnet idüp şalıviresiz, yā anları şatasız, ḥattā şavaş **tükenince**, silāḥları götürölince.”445b/1=047/4

düken-"tükenmek"264a-3

“Eyit yā Muḥammed: Eger deñizler ḥibr olsa-y-dı, Tañrı Ta‘ālānuñ kelimātına deñizler **dükenürdi**, dükenmezden burun Tañrı Ta‘ālānuñ kelimeleri.”264a/3=018/109

"t" ünsüzüyle başlayan bazı kelimelerin hiç d’li şekilleri görülmemektedir.

tütün (d’li şekli hiç görülmez) 417a-4, 434b-6

“Andan soñra kaçd itdi gögi yaratmağa ol **tütün-iken**.”417a/4=041/11

tiken (d’li şekli hiç görülmez) 538b-4

“Avratı daḥı Ebū Lehebññ odun getüricidür, **tiken** birağur-ıdı nebñ yolına.”538b/4=111/4

1.6.3.2. Kelime Sonunda Ötümlüleşme (-t> -d)

bulıdı "bulutu" 215b-5

“Ol oldur gösterür size yıldırım kırkmağ-ıçun, dağı ummağ-ıçun dağı kırparur **bulıdı** ağır-ıla.”215b/5=013/12

eyid "söyle" 15b-1

“**Eyid** yā Muhammed: Getürüñüz delillerüñüzi, eger siz girçekler-iseñüz.”15b/1=002/111

eydür "söyler" 168a-3

“Dağı anlaruñ nicesi **eydür** saña: Yā Muhammed, destür vir baña oturmağa, dağı fitne[ye] bırakma beni, dir.”168a/3=009/49

işidür "iştir" 169a-8

“Dağı anlaruñ niçesi incidürler peygamberi ve eydürler: Ol kulağdur, barça a‘zāsı **işidür**, dirler.”169a/8=009/61

yaradıcı "yaratıcı" 378a-3

“**Yaradıcı** var mıdur Tañrıdan özge ki rızık virici gökden ve yirden?”378a/3=035/3

zıkr id "zikir et" 38a-2

“Dağı **zıkr id** yā Muhammed ol vaqtı kim İbrāhīm eyitdi: Yā Rabbi göster baña göreyin neçük dirildürsin ölüleri.”38a/2=002/260

"k/g"

Eski Türkçedeki k-’ler Eski Anadolu Türkçesinde g- olarak değışmiştir. Ancak bazı kelimelerde değışmediğı de görölür.

1.6.3.3. Kelime Başında Ötümlüleşme (k-> g-)

gel- "gelmek" 12a-8, 16a-5

“Dağı ol vaqt kim kitāb **geldi** anlara Tañrı Ta‘ālā katından, girçek dutucı, katlarında olan kitābı ki Tevertdür.”12a/8=002/89

getür- "getirmek" 143a-1

“İmān mı **getürdi-siz** aña, size ben destürumdan burun?”143a/1=007/123

git- "gitmek" 145a-6

“Düşdi Mūsā, çağırıp uşşı **gıtdi**.”145a/6=007/143

gök "gök" 387b-5

“Dağı ol kimse ki yaratdı **gökleri** ve yirleri.”387b/5=036/81

gönül "gönül" 217b-7

“Āgāh oluñ Tañrıyı añmağ-ıla dölenür **gönüller**.”217b/7=013/28

güç "güç" 234a-1

“Dağı and içdiler Tañrı Ta‘ālā adı-y-la **güçleri** yitişdügince ki Tañrı Ta‘ālā diriltmez ölenleri, didiler.”234a/1=016/38

gündüz "gündüz" 179b-1

“Taḥkīk gelüp gitdüginde gice ve **gündüz** dağı ol nesnelerde Tañrı Ta‘ālā yaratdı göklerde dağı yirlerde āyetler vardur bir kavme ki Tañrıdan qorqarlar.”179b/1=010/6

Aşağıdaki kelimelerin bugün de "k" sesi taşıdığını göz önünde tutarak ses değişimine uğramadığını söyleyebiliriz.

kendü "kendi" 343b-4

“Bilmedi mi ol kāfir ki Tañrı Ta‘ālā helāk itdi **kendüden** burun geçen ümmetlerden ol kimseleri ki özinden kuvvetlüler idi ve özinden mälları çoğ-ıdı.”343b/4=028/78

key "pek, iyice, gayet" 218a-2

“Anlar kāfir olurlar **key** rahmet kılıcıya.”218a/2=013/30

kiçi "küçük" 259a-4

“Dağı eydürler: Helāklik oldu bize, ne oldu bu kitāba ki qoymaz **kiçi** günāhı ve dağı ulu günāhı, illā anı şaymışdur.”259a/4=018/49

kişi "kişi" 250a-3, 256a-2

“Ol günde ki da‘vet ider-biz her **kişiyi** dñni bile.”250a/3=017/71

1.6.3.4. Kelime Sonunda Ötümlüleşme (-k>-ğ; -k>-g)

Ünlüyle başlayan ek alan bir kelimenin sonundaki k ve k'ler iki ünlü arasında kalarak ötümlüleştirmektedir.

aklığı "aklığı" 515b-5

“Sāflığı şırça levninde, **aklığı** gümüş levninde, anı nefslerinde taqdır itdiler.”515b/5=076/16

aşağa "aşağıya" 88a-3

“Taḥkīk münāfıklar yirleri cehennemün **aşağa** dibindedür, dağı tapmazlar özlerini ‘azābdan kırtarıcı.”88a/3=004/145

buyruğı "emiri" 164b-4, 189a-8

“Dağı imān getürmek yoğdur bir nefse illā Tañrı Ta‘ālā **buyruğı** bile.”189a/8=010/100 dönmeği "dönmeyi" 100b-7

“Tañrı Ta‘ālāyadur barçañuzuñ **dönmeği**.”100b/7=005/48

uçmağı "cenneti" 104a-6

“Kim ki şirk getürse Tañrı Ta‘ālāya, taḥkīk Tañrı ḥarām eyler anuñ üstine **uçmağı**.”104a/6=005/72

virmeği "vermeyi" 284b-7

“Dağı namāz durğurmağı ve zekāt **virmeği**.”284b/7=021/73

"p/b"

1.6.3.5.Kelime Başında Ötümlüleşme (p-> -b)

Bazı kelimelerdeki b-'ler p-'ye dönmemiş kendini muhafaza etmiştir.

barmağ "parmak" 57a-4

“Hā siz hā anlar, siz anları seversiz, anlar sizi sevmezler, dağı siz imān getüresiz barça kitāblara, dağı kaçan uğrasalar size eydürler biz imān getürdük, dağı kaçan ḥalvet olsalar dişlerler sizün üstünüze **barmağlarını** kağımağdan.”57a/4=003/119

biñar "pınar" 8b-1, 251b-4

“Pes ağıdı ol taşdan on iki **biñar**.”8b/1=002/60

1.6.3.6.Kelime Sonunda Ötümlüleşme (-p>-b)

çalabum "tanrım, rabbim" 45a-3, 49b-2, 97a-3

“Mūsā eyitdi: İy **Çalabum** ben mālīk degül-men illā nefşüme ve kardaşuma.”97a/3=005/25

"ç/c"

Kelime sonunda bulunan "ç" sesi, kelime ünlüyle başlayan bir ek aldığı zaman ötümlüleşir.

ağac "ağaç" 214b-6, 266a-2

“Dağı yirde pārelerdür biri biri yanında olıcılar, dağı bostānlar, üzümlerden, dağı ekinden, dağı ḥurmā **ağacından**.”214b/6=013/4

güc "güç" 159b-2, 237b-1

“Dağı yarağ eyleñ anlar-çun her ne ki **gücünüñ** yitişse kuvvetden ki oğ atmağdur, dağı atlar bağlamağdan gāzālīga kōrğutmağ-ıçun anuñ bile Tañrı Ta‘ālā düşmanlarını, dağı sizün düşmanlarıñuzu, Mekke kāfirlerinden dağı özge kāfirlerden.”159b/2=008/60

1.6.4 Sızıcılışma

"k/h"

Bazı kelimelerde hece ve kelime sonundaki -k'ler ile kelime içindeki k'ler h olmuştur.

dağı "dahi" 4b-2, 5b-5

“**Dağı** bilür-men siz āşikāre eylegeni, yürekde yaşurğanı **dağı** bilür-men.”5b/5=002/33

yohsulluğ "fakirlik" 251a-4

“Dağı kaçan ki ni‘metler virsevüz ādem oğlanlarına sağlık ve baylık, yüz kaytarur ve ırak ider özini tekebbürlik bile ve kaçan yitişse özine şer, hastalık ve **yohsulluğ** gibi, ümiz keser Allāh rahmetinden.”251a/4=017/83

"b/v"

1.6.4.1.Kelime Başında Sızıcılışma (b-> v-)

Eski Türkçedeki bazı kelimelerin başındaki b'ler Eski Anadolu Türkçesinde daha ilk zamanlarda v- olmuştur.

var "var" 2b-3, 9a-2

“Dağı kim ki imān getürse Tañrı Ta‘ālāya, kıyāmet günine dağı inansa, dağı şālih ‘amel işlese, anlaruñ müzdi **vardur** Çalaplari kıatında.”9a/2=002/62

var- "varmak" 8b-6, 31a-2

“**Varuñuz** Mışra.”8b/6=002/61

vir- "virmek" 25b-6, 31b-8

“Dağı yimeñüz mällaruñuzı ortañuzda bātıl bile, rüşvet **virüp** anı hākimlere yimeg-içün, bir bölük halk mālından bātıl bile siz bilürken.”25b/6=002/188

1.6.4.2.Kelime İçinde Sızıcılışma (-b->-v-)

Eklerdeki -b->-v- değişikliği bildirmede ve fiil çekiminde kullanılan 1.şahsı gösteren -van, -ven,-vuz,-vüz ekleri ben ve biz zamirlerinden gelmektedir.

bilevüz "bilelim" 19b-1, 110a-1

“Eyitdiler: Dilerüz ki andan yiyevüz, dağı yüreklerümüz muţma’in ola, dağı **bilevüz** ki sen girçek nebisin, dağı olavuz biz anuñ üstine şanuğlardan.”110a/1=005/113

çıkaravuz "çıkarayım" 221b-3

“**Çıkaravuz** yirümüzden, ya dönesiz dīnümüze.”221b/3=014/13

gösterevüz "göstereceğiz" 222a-8

“Eyitdiler: Eger yol göstere-di Tañrı, toğru yol **gösterevüz** size.”222a/8=014/21

1.6.4.3.Kelime Sonunda Sızıcılışma (b->v-)

ev "ev" 21a-7, 114a-6

“Pes her kim ki hac eylese Tañrı **evine** yā ‘umr[e] eylese, yazuğ yokuğur anuñ üstine şavāf eylemekte ol ikisi.”21a/7=002/158

sev "sevmek" 106b-8, 162a-4

“Dağı Tañrı **sever** yağşıları.”106b/8=005/93

1.7.Ünsüz Düşmesi

1.7.1.İlk Ses "b-" ve Orta Hecede "-l-" Düşmesi

Eski Anadolu Türkçesi devresinin başında bol- fiilinde "b-" ve keltür-, oltur- kelimelerindeki "-l-" düşmüştür.

getür- "getirmek" 22a-6, 24a-2

“Dağı ol kişiler kim imān **getürdiler.**”22a/6=002/165

ol- "olmak" 23a-3, 27a-4

“Harām eylemedi Tañrı Ta‘ālā üstünüze illā murdār **olmuşları**, dağı kanı, dağı toñuz etini, dağı anı kim boğazlandı Tañrıdan özge kimse adı-y-la.”23a/3=002/173

otur- "oturmak" 81b-1, 135a-3

“Tañrı efdal kıldı ğazālık eyleyenleri mälları bile, nefsleri bile **oturanlar** üstine.”81b/1=004/95

1.7.2.İlk Ses "y-" Düşmesi

ağac "ağaç" 132b-2, 308a-1

“Pes kaçan kim dad iderler **ağacı**, bellü oldı ikisine ‘avretleri, dağı başladılar bulmağa ikisi üstlerine cennet yapraklarından.”132b/2=007/22

ılduz "yıldız" 231b-1, 388a-3

“Dağı **ılduzları** dağı musaħħar itdi buyruğı-y-la.”231b/1=016/12

ıraq "uzak" 15a-2, 30b-7

“Kim ki tebdil eylese küfri imān yirine, taħķik azdı, **ıraq** düşdi doğru yoldan.”15a/2=002/108

1.7.3.Sonda "-g" Düşmesi

1.7.3.1.Kelime Sonunda (-g>Ø)

Birden fazla heceli kelimelerin sonunda bulunan -ğ ve -g'ler Batı Türkçesinde düşmüşlerdir.

aru "temiz" 22b-4, 45a-1

“Çalaplari katında vardur anlar-çun uçmaqlar, akar ağaçları altından niçe dürlü ırmaqlar, ebedi kalurlar anda, dağı var anlara **aru** cüftler, dağı Tañrı Ta‘ālānuñ rızası kamusından efdaldür, dağı Tañrı Ta‘ālā görür kullarını.”45a/1=003/15

diri "canlı" 114b-6, 121b-4

“Taħķik icābet eylemez, imān getürmez illā işiden kişiler ve ölüleri **diri** eyler Tañrı Ta‘ālā.”114b/6=006/36

katı "çok" 39a-6, 43b-3

“Anlara vardur **katı** ‘azāb, Tañrı Ta‘ālā ‘azīzdür, intikām idicidür kullarına.”43b/3=003/4

kiçi "küçük" 9b-4, 39a-3

“Mūsā eyitdi ki: Tañrı Ta‘ālā eydür, ol şığır katı ulu olmaya, katı **kiçi** dağı olmaya, ortasında ola.”9b/4=002/68

1.7.3.2.Eklerde (-g>Ø)

"-lıg, -lig" sıfat yapma ekinin son ünlüsü düşmüş, kendinden önceki ünlüyle kaynaşarak yuvarlaklaşmıştır.

gizlü "gizli" 223b-2, 277b-2

“Dağı harc eyleyeler şundan kim rızq virdük anlara **gizlü** ve āşikāre.”223b/2=014/31
kıymetlü "kıymetli" 44b-6

“Bezenildi ādemilere şehvetler sevmek ‘avratlardan, oğlanlardan dağı ağır yükler dartılmışlar altundan ve gümüşden, dağı **kıymetlü** atlardan, deve, koyun, şığır gibi dağı yılmılardan dağı ekinlerden ol sevinmegidür dünyā dirliginüñ.”44b/6=003/14

yazuqlı "günahlı"108b-7, 226a-6

“Biz şatun almaz-biz anuñla az bahā, eger qarāyibe dağı olsa, dağı gizlemez-biz Tañrı Ta‘ālā şanukluğımı, taħkık biz ol vaqtda **yazuqlı** olur-biz.”108b/7=005/106

1.8. Ünsüz Türemesi

Ünlüyle biten bir kelimedden sonra ünlüyle başlayan bir ek gelirse iki ünlü arasına "y" ve "n" türeme ses olarak girer.

ādemīye "insana" 299a-4

“Eyitdiler: inanalık mı bizüm gibi iki **ādemīye** ve anlaruñ kavmleri bize tapuçılardur.”299a/4=023/47

içinde "içinde" 410a-8, 412b-4

“Dağı kâfirlerüñ mekri degüldür, illā azgunluk **içinde**.”410a/8=040/25

1.9.Ünsüz İkizleşmesi

aşşı "fayda" 289a-7, 313a-2

“Tapar Tañrı Ta‘ālādan özge kimseye, aña ziyān degürmez, **aşşı** dağı idemez.”289a/7=022/12

ışşı "sıcaklık, hararet" 390b-1

“Andan şoñra içeler anuñ üstine katı **ışşı**, kaynar şudan.”390b/1=037/67

1.10. Ünsüz Uyumu

Türkçede ünsüz uyumu, sert ünsüzle biten kelime kökü veya gövdelerine ünsüzle başlayan bir ek getirildiği zaman ekin ünsüzünün sert; kök veya gövde sert ünsüz ile bitiyorsa ekin sert olarak gelmesi şeklindedir.

Eski Anadolu Türkçesinde imlâsı klişeleşmiş ekler, metnimizde de bu geleneğin devamı olarak ötümlü yazılırken bazı istisnalar da görülmektedir.

"-da,-de" bulunma hâli eki

Bu ek her zaman ötümlü ünsüzle yazılmıştır.

âhiretde "ahiretde" 49b-8, 52a-3

“Ammā ol kişiler ki kâfir oldılar, ‘azāb eyler-men anlara katı ‘azāb dünyāda ve *âhiretde* daḥı, daḥı yokdur anlara yardım idiciler.”49b/8=003/56

"-dan,-den" ayrılma hâli eki

Ekimiz her yerde ötümlü ünsüzledir.

işden "işten" 205b-4, 215a-3

“İy Yūsuf, geç bu *işden* kimseye bildürme sen.”205b/4=012/29

pādişāhlıktan "padişahlıktan" 312b-6

“Daḥı oḡul kız idinmedi, şeriki daḥı yokdur *pādişāhlıktan*.”312b/6=025/2
uçmaḡdan "cennetten" 6a-4, 227b-2

“Tañrı eyitdi: Pes çık *uçmaḡdan*, sen ḥazretten sürülmişsin.”227b/2=015/34

"-dı,-di" görülen geçmiş zaman teklik 3.kişi eki

Bu ek genellikle ötümlü şekilde karşımıza çıkar.

dutdı "tuttu" 146a-6, 181b-6

“Daḥı bıraḡdı elvāḥı, *dutdı* karındaşınıñ başını, çekdi kendüye.”146a/6=007/150
geçdi "geçti" 35b-7

“Ol vaḡt kim *geçdi* ol şuyı özi bilesince ĩmān getürenler.”35b/7=002/249
gitti "gitti" 121b-3, 191b-4

“Daḥı azdı *gitti* sizden siz söylegen nesneler.”121b/3=006/94
korḡdı "korktu" 193a-3, 221b-5

“Daḥı Çalaplarından *korḡdular*.”193a/3=011/23

Bazı kelimelerde ekin yazılışı ünsüz uyumuna uygundur.

eyitti "söyledi" 180a-7

“Daḥı kaçan oḡunsa anlar üstine bizüm āyetlerümüz beyān eyleyici, *eyitti* ol kişiler ki korḡmazlar bizüm ḥazretümüze durmaḡdan: Getür bize bir Ḳur’ān bundan özge, yā tebdil eyle.”180a/7=010/15

gitti "gitti" 338a-2

“Andan döndi gölgeye *gitti*.”338a/2=028/24

"-dur,-dür" bildirme eki

Bu ek klişeleşmiş şeklini korumuştur.

girçekdür "gerçektir" 117b-4, 185a-2

“Andan sonra rüçü‘ iderler Tañrı Ta‘ālāya ki hocalarıdır, *girçekdür*.”117b/4=006/62
tanuğdur "tanıktır" 289b-7, 338b-2

“Taḥḳīḳ Tañrı Ta‘ālā her nesne üstine *tanuğdur*.”289b/7=022/17

yigrekdür "daha iyidir" 342a-1, 346a-8

“Tañrı Ta‘ālā katında olan nesne *yigrekdür* ve bāḳīdür.”342a/1=028/60

yokdur "yoktur" 344b-5, 354a-5

“Andan özge tañrı *yokdur*.”344b/5=028/88

"-dur,-dür ettirgenlik eki

unutdurdı "unutturdu" 207a-6

“Pes *unutdurdı* aña Yūsufı hocasına añmağı.”207a/6=012/42

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ

2.1.Ad Çekimi

2.1.1.Çokluk

Eski Anadolu Türkçesinde ve diğer dönemlerdeki gibi metnimizde de çokluk eki -lar/-ler şeklinde geçmektedir.

âdemler "insanlar" 224b-5

“Dağı korkudı haber vir *âdemlere* ol günden kim gele anlara ‘azâb.”224b/5=014/44
ağaçlar "ağaçlar" 66a-2, 69a-5

“Ol Tañrı Ta‘âlānuñ hudūdıdur dağı kim uysa buyruğına Tañrı Ta‘âlānuñ ve resūlinüñ dağı givürür Tañrı anı uçmaqlar[a] ki aqar *ağaçları* altından ırmaqlar.”69a/5=004/13
‘âlemler "âlemler" 118b-7, 120a-7

“Dağı biz buyrulduq ki Müselmān olavuz ‘*âlemler* Tañrısına.”118b/7=006/71
barmaqlar "parmaklar" 513b-3

“Evet, biz kâdirlerüz berâber eylemege *barmaqları* ucın.”513b/4=075/4
kitâblar "kitaplar" 259a-2, 376b-6

“Dağı *kitâblar* konula mîzāna, pes göresin yaman kişileri qorqarlar anuñ içinde olandan.”018/49

zâlimler "zalimler" 114a-8, 117a-4

“Pes anlar seni yalanlamazlar yâ Muḥammed, lākin *zâlimler* Tañrı Ta‘âlā âyetlerini inkār iderler.”114a/8=006/33

2.1.2.İyelik Ekleri

İyelik eklerinde bugünkü şekillerden farklı durum 1. ve 2. şahıslarda aradaki vokalin daima yuvarlak olması, 3.şahıs ekinin ise daima düz vokal taşımasıdır.

Teklik 1.kişi "+m, +um, +üm"

‘ahdümi "sözümü" 6a-8

“Dağı yirine getürüñüz benüm buyruqlarımı, ‘*ahdümi*.”6a/8=002/40
çalabum "tanrım" 17a-5

“Dağı ol vaqt kim eyitdi İbrāhīm peygamber: İy *Çalabum*, bu Mekke şehrini imin eyle âfetlerden, dağı rızq vir Mekke halkına dürlü dürlü yemişlerden, kim ki imān getürse anlardan dağı kıyāmet günine.”17a/5=002/126

dīnūmi "dinimi" 401b-5

“Eyit: Allāha ʔapar-men aru idüp aña *dīnūmi*.”401b/5=039/14

ķavmüm "kavmim" 96b-3, 138b-5

“İy *ķavmüm*, girüñüz muķaddes yire ki Ƙudüs iķlīmidür.”96b/3=005/21

Teklik 2.kişi "+ñ, +uñ, +üñ"

çalabuñ "tanrın" 97a-2, 124a-6

“Pes varsañ *Çalabuñ* birle şavaş eyleñüz, biz bunda oturmuş-biz.”97a/2=005/24

ķatuñda "huzurunda" 245b-2

“Daħı ataya, anaya ihsān eyleñüz, eger yitişse senüñ *ķatuñda* ululuğa birisi yā ikisi.”245b/2=017/23

ķavmüñ "kavmin" 150a-3

“Ol meselidür ol *ķavmüñ* ki yalanladılar, kāfir oldılar bizüm āyetlerümüzi, kışşaları.”150a/3=007/176

Teklik 3.kişi "+ı, +i; +sı, +si"

anası "annesi" 336b-4, 358a-5

“Daħı eyitdi *anası* Mūsānuñ kız ķarındaşına: Mūsā ardınca var.”336b/4=028/11

atası "atası" 176b-4

“Pes ol vaķt ki bellü oldı kendüye ki *atası* Allāh düşmanıdır.”176b/4=009/114

‘azābını "sıkıntısını" 290a-7, 318a-4

“Daħı ol kişiler ki eydürler: İy Çalabumuz, gider bizüm üstümüzden ʔamu *‘azābını*.”318a/4=025/65

buyruğı "emiri" 368a-3

“Tañrı Ta‘ālānuñ *buyruğı* işlenür.”368a/3=033/37

Çokluk 1.kişi "+muz, +müz; +umuz, +ümüz"

aramuzda "aramızda" 320a-1, 374b-7

“Biz seni bislemedük mi bizüm *aramuzda* kiçicegin?”320a/1=026/18

āyetlerümüzi "āyetlerimizi" 20b-6

“Oķur sizüñ üstüñüze bizüm *āyetlerümüzi*, daħı arıdur sizi küfrden ve öğredür size kitābı.”20b/6=002/151

cānumuz "canımız" 433a-7

“Daħı nidā iderler cehennem hāzinine ki du‘ā eyle senüñ tañrıñ bizüm *cānumuz* alsun.”433a/7=043/77

çalabumuz "tanrımız" 17b-2, 44a-2

“İy *Çalabumuz*, bizi ķılğıl muṭı‘ ve münķād senüñ tā‘atüñe.”17b/2=002/128

işümüze "işimize" 376a-8

“Eyideler: Yâ Allâh, münezzehsin sen, bizüm *işümüze* mütevellîsin anlardan özge.”376a/8=034/41

Çokluk 2.kişi "+ñuz, +ñüz; +uñuz, +üñüz

andlaruñuzı "yeminlerinizi" 106a-7

“Kaçan and içseñüz dañı şaklañuz, bozmañuz *andlaruñuzı*.”106a/7=005/89
arañuzda "aranızda" 353a-5, 423b-5

“Dañı kıldı sizüñ *arañuzda* muhabbet ve şefkat.”353a/5=030/21

çalabuñuz "tanrımız" 128a-4

“Pes eger seni yalanlasalar yâ Muhammed eyit: Sizüñ *Çalabuñuz* giñ rahmet issidür, dañı kayıtmaz anuñ ‘azâbı yaman kavmden.”128a/4=006/147

dîñüñüzde "dininizde" 91a-3

“ÿy kitâb ehli, bâtıl üstine olmañuz *dîñüñüzde*, dañı eyitmeñüz Tañrı Ta‘âlâ hakkında illâ haqsuz.”91a/3=004/171

Çokluk 3.kişi "+ları, +leri"

anaları "anneleri" 478b-3

“ ‘Avratlar *anaları* degüldür.”478b/3=058/2

ataları "ataları" 22b-7

“Eger olsa dañı anlaruñ *ataları* hîç nesne bilmez dañı doğru yol üstine.”22b/7=002/170

göñülleri "gönülleri" 217b-6

“Anlar kim inandılar, dañı dölenür *göñülleri* Tañrıyı añmağ-ıla.”217b/6=013/28

karındaşları "kardeşleri" 307a-2

“Dañı göstermesünler bezeklerin illâ erlerine, yâ atalarına, yâ erleri atalarına, yâ oğlanlarına, yâ ataları oğlanlarına, yâ karındaşlarına, yâ *karındaşları* oğlanlarına, yâ kız kardeş oğlanlarına, yâ tapucu ‘avratlarına, yâ kullarına ve kırnağlarına, yâ tâbi‘ olanlara ki ‘avratlara yatışmak bilmezler er kişilerden, yâ küçük oğlanlar kim ‘avratlar emrinden nesne bilmezler.”307a/2=024/31

2.1.3. Hâl Ekleri

2.1.3.1.İlgi Hâli (Genetiv)" +uñ,+üñ; +nuñ, +nüñ

anlaruñ yürekleri "onların yürekleri" 113a-8

“Dañı biz kılduğ *anlaruñ yürekleri* üstine mührler, hattâ ki Qur‘ānuñ ma‘nāsını bilmeyeler ve kulağların sağır eyledük.”113a/8=006/25

‘azābuñ yavuzluğı "azabın şiddetlisi" 220b-2

“Horluk eyleyü dilerler size, ‘*azābuñ yavuzluğın.*”220b/2=014/6

tañrınıñ ni‘metleri "tanrının nimetleri" 55a-3

“Dağı ayrıлмаñuz hağdan, dağı añuñuz *Tañrınıñ ni‘metlerini* ki size virüpdür siz düşmanlar-iken yüreklerüñüze muħabbet bırağdı, pes Tañrınıñ ni‘meti-y-le ırardaşlar olduñuz.”55a/3=003/103

2.1.3.2. Yönelme Hâli (Dativ) "+a,+e; +(y)a, +(y)e; +(n)a, +(n)e"

āhirete "ahirete" 121a-3, 123b-4

“Dağı *āhirete* inananlar, inanurlar Qur’āna.”121a/3=006/92

‘ālemlere "alemlere" 286b-1

“Biz kılduğ anı, dağı anı oğlı bile kudretü’llāhı delil kılduğ ‘*ālemlere.*”286b/1=021/91
cehenneme "cehenneme" 65b-2

“İy bizi yaradan Allāh, taħkik kimi *cehenneme* givürseñ sen anı rüsvāy idersin.”65b/2=003/192

dīne "dine" 423b-3

“Pes hağ *dīne* da‘vet it ħalkı, dağı müstaķim ol buyrulduđuñ gibi.”423b/3=042/15
evüme "evime" 508a-1

“Benüm *evüme* girenlerüñ, dağı mü‘min erenlerüñ ve mü‘min ‘avratlaruñ günāhın bağışla.”508a/1=071/28

ķapuya "kapıya" 228a-1

“Her *ķapuya* anlardan bir bölük bölünmişdür.”228a/1=015/44

yolına "yoluna" 140a-4

“Dağı egrilik bırağmağ istersiz Allāh *yolına.*”140a/4=007/86

2.1.3.3. Yükleme Hâli (Akkusativ) "+ı,+i; +nı, +ni; +(y)ı, +(y)i"

‘amellerini "isteklerini" 236a-4, 328b-1

“Pes bezedi anlara şeytān ‘*amellerini.*”236a/4=016/63

dünyāyı "dünyayı" 84b-6

“Dağı kim ki şeytānı dost idine Tañrı Ta‘ālādan özge, ulu ziyān eylemek *dünyāyı* ve āhireti.”84b/6=004/119

giceyi "geceyi" 121b-6

“Dağı kılıcıdur ol Tañrı *giceyi* rāħatlık, güneşi dağı, ayı dağı ħisāb bilmeg-içün.”121b/6=006/96

2.1.3.4. Bulunma Hâli (Lokativ) "+da, +de"

Bu ekin ötümsüz "+ta, +te" şekli metnimizde bulunmamaktadır.

âhiretde "ahirette" 328b-2, 342b-5

"Dağı anlar **âhiretde** ziyânlulardur."328b/2=027/5

katında "huzurunda" 11a-2, 13a-5

"Eyit yâ Muhammed: Eger sizün olsa âhîret evi Tañrı Ta'âlâ **katında**, yaluñuz sizün-çün halkdan özge."13a/5=002/94

kıyâmetde "kıyamette" 294b-4

"Dağı dutar gökleri yir üstine düşmekden, illâ destûrı-y-la ki **kıyâmetde** olacağdur."294b/4=022/65

uçmağda "cennette" 4b-2

"Dağı vardur anlar-çun **uçmağda** arı cüftler, bîkr hürîler."4b/2=002/25

2.1.3.5. Ayrılma Hâli (Ablativ) "+dan, +den"

Metnimizde "+tan, +ten" şekli bulunmamaktadır.

'âlemlerden "alemlerden" 96b-3, 110a-5

"Dağı virdi size ol nesneyi kim kimseye virmedi **'âlemlerden**."96b/3=005/20

'azâbdan "azaptan" 122b-5, 180b-2

"Dağı sen eyit yâ Muhammed: Men sizi şaklayıcı degül-men, di, **'azâbdan**."122b/5=006/104

namâzdan "namazdan"106b-4

"Dağı döndere sizi Tañrı Ta'âlâyı añmağdan, **namâzdan** dağı."106b/4=005/91

tañrıdan "tanrıdan" 68a-3, 79a-2

"Pes şakımsunlar **Tañrıdan**, dağı yahşısı söz eyitsünler."68a/3=004/9

2.1.3.6. Eşitlik Hâli (Ekvativ) "+ca, +ce"

bunca "bu kadar" 164b-7

"Dağı tar oldı sizün üstünüze yir **bunca** geñişlig-ile."164b/7=009/25

nice "nasıl, ne kadar" 107b-1, 108a-1

"Halâl oldı size deñiz avı anı yimek dağı gönenmekdür size sefer eyleyenlere dağı ve harâm oldı size çurı yir avı **nice** kim ihrâmda olsañuz."107b/1=005/96

2.1.3.7. Yön Bildirme Hâli (Direktiv) "+ra, +re; +aru, +erü "

Bu ek, kalıplaşmış olarak çok az sayıda kelimeye geçmektedir.

ilerü "ileri" 134a-3, 184b-2

“Pes kaçan ecelleri gelse girü qalmazlar bir laħza, ne daħı *ilerü* varmazlar.”134a/3=007/34

şoñra "sonra" 198a-2, 206a-7

“Pes aña İşhâkı muştıladuğ, İşhâqdan *şoñra* Ya‘kübı daħı muştıladuğ.”198a/2=011/71
yuğaru "yukarı" 199a-2

“Ol vağt kim geldi buyruğumuz, ol řehrleruñ aşağasın *yuğaru* eyledük.”199a/2=011/82

2.1.3.8. Araç Hâli (Instrumental) "+n;+ile; +cılayın, +cileyin"

ancılayın "onun gibi" 217b-8, 216b-4

“*Ancılayın* viribidük seni bir bölük içine.”217b/8=013/30

anlarcılayın "onlar gibi" 397b-6

“Daħı bağışladığ aña evi ĥalkını, bir *anlarcılayın* daħı bizüm raĥmetümüzle.”397b/6=038/43

anlar-ıla "onlarla" 181a-6

“Kaçan gemilerde olsañuz yürüse ol gemiler *anlar-ıla* yaĥşı yil bile, sevinsele anuñla gelür anlara katı yil, daħı gelür anlara mevc her yirde.”181a/6=010/22

gündüzin "gündüz ile" 520b-2

“Ve gicesin qarañuluđ eyledi ve *gündüzin* ařıkäre nürlü kıldı.”520b/2=079/29

2.2. Yapım Ekleri

2.2.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

"+lık, +lik"

düşmanlık "düşmanlık" 419b-4, 423b-1

“Kaçan anuñ gibi eyleseñ, senüñ bile anuñ arasında *düşmanlık* olan kimseyi müşfik qarâyib gibi olur.”419b/4=041/34

girçeklik "gerçeklik" 250b-7

“Eyit yā Muĥammed: Yā Rabb, givür beni rızā menziline *girçeklik* bile.”250b/7=017/80

pādiřāhlık "padişahlık" 119a-1

“Tañrı Ta‘ālānuñ sözi ĥađdur ve *pādiřāhlık* anuñdur ol günde ki ürile řür içine.”119a/1=006/73

Bazı kelimelerde "luk" şeklinde yazılmıştır.

eylük "iyilik" 41a-1, 91b-2

“Taḥḳīḳ ol kişiler kim imān getürdiler, daḥı **eylük** eylediler ve durgurdılar namāzı, daḥı virdiler zekāti.”41a/1=002/277

ķulluk "kulluk" 99b-7

“Ḥükm eyler anuñ bile nebīler ki münḳād olupdururlar Tañrıya Yehüdi olanlar, Allāha **ķulluk** idenlere.”99b/7=005/44

"**+cı,+ci**"

yalancı "yalancı" 200a-7"

“Daḥı **yalancı** kimdür göreceksiz.”200a/7=011/93

+daş, +deş"

Ortaklık ve beraberlik gösteren ektir.

beñdeş "benzer" 216a-7

“Ya kıldılar mı Tañrıya ortaklar, yaratdılar anuñ yaratmağı gibi, pes **beñdeş** oldı yaratmaķ anlara.”216a/7=013/16

ķardaş "kardeş" 69a-1, 92a-1

“Daḥı eger bir kişi olsa oğlı kızı atası anası olmasa mālı vereseye ħalsa yā ‘avratı olsa, **ķardaşı** olsa andan yā kız **ķardaşı** olsa her birisi naşībi altı ülüşde bir ülüşdür.”69a/1=004/12

ķarındaş "kardeş" 245b-7, 268a-1

“Daḥı bağışladuķ aña, bizüm raḥmetümüzden **ķarındaşı** Hārünü nebī eyledük.”268a/1=019/53

yoldaş "yoldaş" 73a-8

“Daḥı kime ki şeyṭān **yoldaş** olsa, pes ne yaman yoldaşdur ol.”73a/8=004/38

"**+lu,+lü**"

Orta Türkçe döneminde "+lıg, +lig" şeklinde olan ek Batı Türkçesinde "ğ ve g" sesleri düşmesiyle yuvarlaklaşmıştır.

baḥtlu "bahtlı" 204b-3

“Saḳḳā eyitdi: Ne **baḥtlu**, uşbu güzel oğlan elüme girdi, didi.”204b/3=012/19

dürlü "türlü" 364b-4, 380b-1

“Daḥı Tañrı Ta‘ālā raḥmetinden **dürlü dürlü** gümān idersiz.”364b/4=033/10

gizlü "gizli" 101b-1, 264b-2

“Pes olur **gizlü** fikr eyledüklerine nefslerinde peşimānlar.”101b/1=005/52

görklü "güzel" 368b-3

“Daḥı yaraqladı anlara **görklü** müzd.”368b/3=033/44

hürmetlü "hürmetli" 335b-1

“Taḥkīk ben buyrulmadum, illā ‘ibādet eylemege bu şehri Tañrısına ki anı **hürmetlü** eyledi.”335b/1=027/91

ḳaygulu "üzüntülü" 63b-1

“**Ḳaygulu** eylesün sizi ol kişiler kim tizlediler kāfir olmaḳda.”63b/1=003/176
ḳuvvetlü "kuvvetli" 328b-6, 428a-5

“Yā Mūsā, taḥkīk ben-ven Tañrı Ta‘ālā, **ḳuvvetlü**, ḳādir, ḥikmetler issi-men, didi.”328b/6=027/9

rahmetlü "rahmetli" 305b-1

“Eger Tañrı Ta‘ālā faḫlı olmasa-y-dı sizün üstünüze, rahmeti daḫı, Tañrı Ta‘ālā **rahmetlü** olmasa-y-dı size ‘azāb yitişürdi.”305b/1=024/20

"**+suz, +süz**"

Ekin ünsüzü her zaman yuvarlaktır.

dilsüz "dilsiz" 291a-2

“Daḫı añalar zıkr idüp Tañrı Ta‘ālā adını ḳurbān günlerinde ki bilinmiş günlerdür, Tañrı Ta‘ālā kendülere rızḳ virdügi-çün, **dilsüz** cānverlerden ḳurbān-ıçun.”291a/2=022/28
gözsüz "gözü olmayan" 116a-4, 216a-5

“Eyit yā Muḫammed: Berāber olur mı **gözsüz** bile görici kişi?”116a/4=006/50
ḫaksuz "haksız" 417b-4

“Ammā ‘Ād ḳavmi büyüklendiler yir yüzinde **ḫaksuz** yire ve eyitdiler: Kim bizden ḳatı ḳuvvetlüräḳdur?”417b/4=041/15

"**+an, +en**"

eren "erkek" 306b-4, 336b-8

“Eyit yā Muḫammed mü’min **erenlere**, gözlerin yumsunlar ḫarāmdan, daḫı ferclerini şaḳlasunlar.”306b/4=024/30

oḫlan "erkek evlat" 371b-6, 414b-3

“Ādem **oḫlanı** götürdi anı.”371b/6=033/72

"**+rak, +rek**"

Sıfatlara ve zarflara getirilen "+rak, +rek" eki karşılaştırma ve dahillik bildirir.

ḳatıraḳ "daha katı" 10a-6

“pes ol yürekler taşlar gibi oldı, yā **ḳatıraḳ** taşdan.”10a/6=002/74
uluraḳ "daha ulu" 57a-1

“Āşikāre oldı düşmanlık dillerinden, daḫı yürekleri gizledügi nesne **uluraḳdur**.”57a/1=003/118

yücerək "daha yüce" 475a-8

“Anlaruñ menzilleri *yücerək*dür.”475a/8=057/10

"-layın, +leyin; +cılayın, +cileyin"

Benzetme ve eşitlik bildirir.

ancılayın "onun gibi" 216b-4, 217b-8

“*Ancılayın* beyān eyler Tañrı meselleri.”216b/4=013/17

2.2.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri

"-k; -uk, -ük"

açuk "açık" 435b-1

“Dağı koy deñizi yolları *açuk*.”435b/1=044/24

artuk "fazla" 239b-2

“Olmağdan bir tã'ife bir tãyifeden *artuk* mālda, anuñla sizi şınar Tañrı Ta'ālā.”239b/2=016/92

ayruk "başka" 131a-3

“Dağı uymañuz andan *ayruk* kimseler dīnine.”131a/3=007/3

bölük "topluluk" 153b-2

“Nite kim çıkardı seni Tañrı Ta'ālā evüñden haqq-ıla, dağı bir *bölük* mü'minlerden kerāhet iderler.”153b/2=008/5

buyruk "emir" 25a-3, 43a-2

“Tañrı Ta'ālā size geñezligi ister buyruğında, dağı dilemez size güç *buyruk* buyura.”25a/3=002/185

tanuk "tanık" 50b-4, 78b-5

“Eger yüz dönderseler, pes eydüñüz anlara ki *tanuk* oluñuz ki biz Müselmānlar-biz.”50b/4=003/64

"-ak, -ek"

bezek "süs eşyası" 306b-7

“Dağı göstermesünler *bezeklerini* kimseye, illā ol nesne ki āşikāredür andan sürme gibi yüzük gibi.”306b/7=024/31

döşek "döşek" 263b-4

“Taḥkīk biz yaraqladuk cehennemī kāfirler-çün *döşek* yir.”263b/4=018/102

"-(y)ıcı, -(y)ici"

bekleyici "bekleyen" 508b-5

“Pes kim işitse tapar özine bir yılduz yol *bekleyici* anlar üstine.”508b/5=072/9

bilici "bilen" 5b-2

“Sen bize öğretgen nesneyi, taḥkîk sensin gâyetde **bilici**, hikmet eyesi.”5b/2=002/32
dileyici "dileyen" 198a-6

“Taḥkîk İbrâhîm şefkatlü-y-idi, çok âh iderdi, halk yazuğı-çun du‘â **dileyici** idi.”198a/6=011/75

esirgeyici "esirgeyen" 19b-3

“Taḥkîk Tañrı Ta‘âlâ kişiler **esirgeyicidir**, rahmet kılıcıdır.”19b/3=002/143
eyleyici "eyleyen" 17b-2, 64a-7

“Taḥkîk sensin işidici, bilici, du‘âlar kabûl **eyleyici**.”17b/2=002/127
gelici "gelen" 317b-8

“Daḥı Tañrı Ta‘âlâ gice-y-ile gündüzi biri biri ardınca **gelici** eyledi.”317b/8=025/62
gösterici "gösteren" 218b-4

“Daḥı her kimi azdura Tañrı, yoḡdur aña yol **gösterici**.”218b/4=013/33
kılıcı "kılan, yapan" 19b-3

“Taḥkîk Tañrı Ta‘âlâ kişiler esirgeyicidir, rahmet **kılıcıdır**.”19b/3=002/143
söyleyici "söyleyen" 207b-4

“Yūsufa: İy Yūsuf, girçek **söyleyici**, ta‘bîr eyle bu düşi ki yidi semiz şıḡır yidi aruḡ şıḡırları ve yidi yaşıllı buḡday başları ve yidi kuru başlar, daḥı ta‘bîridür, didi.”207b/4=012/46
"-u,-ü;-ı,-i"

Eski Türkçe'deki -(ı)g, -(i)g ekinden gelmektedir. Eklerin sonundaki -ğ ve g'ler düşerken, aradaki yardımcı ses fiilden isim yapma eki haline gelmiştir ve genellikle yuvarlak olarak bulunmaktadır(Özkan,2015: 68).

kiçi "küçük" 39a-3

“Eger degmese aña ulu dânelü yağmur, pes **kiçi** dânelü degmiş ola.”39a/3=002/265
korḡu "koru" 6a-5, 9a-3

“Eger benden size hidâyet gelse, kim ki uysa benüm doğru yoluma, yoḡdur **korḡu** üstlerine, ne daḥı anlar kayururlar.”6a/5=002/38

ölü "ölü" 12a-4, 37b-6

“Taḥkîk biz virdük Mūsāya Tevrâtı, daḥı ardınca gönderdük peygamberleri, daḥı virdük Meryem oḡlı ‘İsāya mu‘cizâtları, **ölü** diriltmek gibi, özgesi gibi.”12a/4=002/87

şatu "satış" 42a-5

“Daḥı tanuḡ dutuñuz kaçan **şatu** bâzâr eyleseñüz, daḥı ziyânlanmasunlar yazıcılar, ne daḥı tanuḡları, ya‘nî güç eylemeñüz anlara, eger ki eyleseñüz ol fişk olur size.”42a/5=002/282

"-gun,-gün"

azgun "sapkın" 337a-8

“Mūsā eyitdi ki: Tahkīk sen yaman *azgun* kişisin, didi.”337a/8=028/18

"-gu,-gü"

sevgü "sevgi" 105a-8

“Dağı taparsın *sevgüleri* yakınrağ mü'minlere ol kişiler kim eyitdiler biz Naşrāniler-
biz didiler.”105a/8=005/82

uyku "uyku"518b-2

“Dağı sizün-çün *uykuyı* rahatlık eyledük.”518b/2=078/9

"-(ı)n,-(i)n;-(u)n,-(ü)n"

ekin "ekin" 181b-7, 280b-7

“Pes kılduğ anı biçilmiş *ekin*, biten olmuş.”181b/7=010/24

şatun "satın alma" 11b-6, 12a-2

“Dağı eger yesir olsalar *şatun* alursız anları.”11b/6=002/85

"-m"

ölüm "ölüm" 34b-4, 69b-1

“Görmez misin, bilmez misin ol kimesneleri kim çıktılar ellerinden anlar niçe biñler-
iken *ölüm* korkusundan.”34b/4=002/243

"t"

ögüt "ögüt" 129a-4, 131a-2

“Anı vaşiyet eyledi size, ola kim siz *ögüt* dutasız.”129a/4=006/152

"-mak, -mek"

azmak "azgınlaşmak" 367b-6

“Dağı kim ‘aşī olsa Tañrıya dağı resüline, ol bellü *azmak* azmışdur.”367b/6=033/36

barışmak "barışmak" 448b-2

“Pes za‘îf olmañ ve *barışmak* istemeñ.”448b/2=047/35

bilmek "bilmek" 295b-2

“Dağı bildiler Tañrı Ta‘ālāyı haqqınca *bilmek*.”295b/2=022/74

dutmak "tutmak" 24b-4, 382a-5

“Tañrı Ta‘ālā dutar gökleri ve yirleri dağı ki zāyil olmayalar ve eger zāyil olsalar bir
kimse *dutmak* bilmez andan şoñra.”382a/5=035/41

kaçmak "kaçmak" 365a-1

“Anlar *kaçmak* isterler.”365a/1=033/13

ögmek "öğmek" 224a-7

“**Ögmek** Tañrınıñdur.”224a/7=014/39

tağıtmaq "dağıtmaq" 67b-3

“Dağı yimeñüz anlaruñ mālını isrāf-ıla ve **tağıtmaq** bile ki anlar ulu olsa da‘vālarlar.”67b/3=004/6

2.2.3. İsimden Fiil Yapma Ekleri

"**+a-, +e-**"

beñze- "benzetmek" 127a-3

“Dağı ol Tañrı Ta‘ālā yaratdı bostānları üzüm ağaçları-y-ıla ve üzüm ağacinsuz, ħurmā ağaçların dağı yaratdı dürlü dürlü dadlar-ıla, zeytünü dağı yaratdı, enārı dağı yaratdı biri birine **beñzer**, dağı biri birine beñzemez.”127a/3=006/141

beze- < bediz+e "süslemek" 257b-2, 330a-4

“Dağı ol iki bostānuñ çevresini ħurmā ağaçları-y-la **bezedük**.” 257b/2=018/32

oyna- "oynamak" 448b-4

“Dünyā dirligi degüldür, illā **oynamak** ve aldamaq.”448b/4=047/36

yarlığa- "bağışlamak" 61b-1

“Dağı eger sizi öldürseler ğazālıqda, Allāh yolında yā ölseñüz Tañrı Ta‘ālā kereminden **yarlığamaq** günāhları, dağı rahmet eylemek yigrekdür siz diş[ür]dügüñüz mällardan.”61b/1=003/157

"**+ar-, +er-**"

ağara "temize çıka" 55b-1

“Ol günde, ya‘nī kıyāmet güninde niçe yüzler **ağara**, dağı niçe yüzler qarara.”55b/1=003/106

qarara "kötü duruma düşe" 499b-8

“Ol vakt ki kıyāmeti yakın görseler, **qarara** yüzleri kâfirleruñ.”499b/8=067/27

şarar- "sararmak" 402a-8

“Pes anı **şararmış** görürsin.”402a/8=039/21

şuvar- "su vermek" 221b-7

“İleyinde anuñ şamudur, dağı **şuvarınıla** şudan şarı şu.”221b/7=014/16

"**+da-, +de-**"

alda- "aldatmak" 2b-5, 87b-6

“Taħkık münāfiqlar **aldamaq** isterler Tañrı Ta‘ālā[yı].”87b/6=004/142

"+ık-, +ik-"

gözük- "gözükmek" 320b-5, 434b-6

“Dağı çıkardı elini koyunından, pes ol güneş gibi **gözükdi** gözeden kişilere.”320b/5=026/33

"+la-, +le-"

bağışla- "bağışlamak" 173b-1

“Dağı Tañrı Ta‘ālā yazuqlar **bağışlayıcıdur**, rahmet idicidir.”173b/1=009/91

bağla- "bağlamak" 388a-1, 499a-7

“Bağmazlar mı kuşlara ki nice şaf **bağlayupdur** üstlerinde.”499a/7=067/19

başla- "başlamak" 181b-2

“Pes kaçan ki kırtardı anları ol vaqtda, anlar fesād eylemege **başladılar** yir yüzinde nā-ħağ yire.”181b/2=010/23

gizle- "gizlemek" 19a-2, 23a-5

“Dağı kim zālīmraqdur ol kişiden kim **gizledi** kendü katındağı tanuqluğı Tañrı Ta‘ālādan.”19a/2=002/140

işle- "yapmak" 24b-2, 33a-7

“Pes her kim kırksa vaşıyyet eylegenden meyl eylemek yā yazuq **işlemek**, işlāh eylese aralarında yazuq yokdur anuñ üstine.”24b/2=002/182

muştıla- "müjdelemek" 166a-3

“Pes **muştıla** anları ulu ‘azāb bile.”166a/3=009/34

ögütle- "ögütlemek" 327b-2

“Dağı **ögütle** yā Muhammed yaqın qarāyiblerüñi.”327b/2=026/214

söyle- "söylemek" 38b-3, 52a-7

“Yağşı söz **söylemek**, dağı suç bağışlamak yigrekdür ol şadaqadan kim ardınca ola incitmek.”38b/3=002/263

"+l-"

diril- "dirilmek" 252b-1, 282a-2

“İkinci biz türbe durup, **dirilüp** yiñi yaradılır mı-y-uz?”252b/1=017/98

incel- "incelmek" 385a-5

“Ay dağı taqdır itdük menzillerde seyr eylemege, hattā ki kaytar, **incelür**, eski ħurmā budağı gibi olur.”385a/5=036/39

yücel- "yücelmek" 414a-6

“Pes **yüceldi** Tañrı ki cemī‘ ‘ālemlerüñ ħālıķı ve rāzıķıdır.”414a/6=040/64

"**+sa-, +se-**"

şuşa- "susamak" 472b-6

“Pes içecektsiz, **şuşamış** deve içmeği gibi.”472b/6=056/55

"**+lan-, +len-**"

‘ārlan- "utanmak" 91a-8

“‘**Ārlanmaz** ‘İsā Tañrı Ta‘ālānuñ kılı olmağdan, muqarreb feriştehler dağı ‘**ārlanmaz.**”91a/8=004/172

bağlan- "bağlanmak" 102b-8, 246a-2

“**Bağlansun** elleri zincīrler-ile ve la‘net anlar üstine olsun eyitdükleri söz sebebi-y-ile.”102b/8=005/64

gizlen- "gizlenmek" 362a-4

“Hiç kimse bilmez ne nesne **gizlenüpdür** anlar-çun gözler aydınından müzd-içün ‘amelleri sebebi-y-ile.”362a/4=032/17

kaplan- "örtülmek" 12a-7

“Dağı eyitdiler Yehūdiler: Yüreklerümüz **kaplanmışdur**, bel ki Tañrı Ta‘ālā la‘net itdi anlara küfrleri sebebi-y-ile.”12a/7=002/88

kuvvetlen- "kuvvetlenmek" 36b-2

“Anlaruñ ba‘zısına Tañrı Ta‘ālā söyledi Mūsā gibi, dağı yüceltdi niçesinüñ derecelerini, dağı virdük Meryem oğlu ‘İsāya mu‘cizātları, dağı **kuvvettlendürdük** Cebra’ıl bi-le.”36b/2=002/253

2.2.4.Fiilden fiil Yapma Ekleri

2.2.4.1.Ettirgenlik Ekleri

"**-ur-, -ür-;-gur-, -gür-**"

artur- "arttırmak" 38a-8, 91b-2

“Dağı Tañrı Ta‘ālā **arturur** kime dilese.”38a/8=002/261

bitür- "bitirmek" 121b-4

“Taḥkīk Tañrı Ta‘ālā yarar dāneleri, **bitürür** çekirdekleri.”121b/4=006/95

degür- "değdirmek" 107b-6

“Yoğdur peygamber üstine illā risāleti **degürmek.**”107b/6=005/99

durgur- "durdurmak" 45b-2

“Pes eger hüccet **durgursalar** üstüne pes eyit yā Muḥammed ki ben ışmarladum özümü Tañrı Ta‘ālāya baña uyanları dağı.”45b/2=003/20

durur- "durdurmak" 453a-3

“Pes doğru **durur** incikleri üzere.”453a/3=048/29

içür- "içirmek" 226b-7

“Pes indürdük gökden şular, pes **içürdük** anları size.”226b/7=015/22

"-dur-, -dür-"

azdur- "azdırmak" 6a-1

“Pes **azdurdu** ol ikisini şeytân, çıkardı anları uçmak ni‘metlerinden.”6a/1=002/36

bildür- "bildirmek" 37a-2, 173b-7

“Bize **bildürdi** Tañrı Ta‘âlâ sizün haberlerünüzi.”173b/7=009/94

geydür- "giydirmek" 296b-7

“Andan sonra süñükler üstine et **geydürdük**.”296b/7=023/14

gezdür- "gezdirmek" 462a-1

“**Gezdürür** anı anlar üstine oğlanlar, özlerine tapucılar.”462a/1=052/24

indür- "indirmek" 174a-6, 188b-7

“Dağı lāyıklar dur ki bilmeyeler hudūdı ol nesnenün **indürdi** Tañrı Ta‘âlâ resül üstine.”174a/6=009/97

öldür- "öldürmek" 12a-6, 24a-2

“Büyüklendünüz, pes bir bölüğün peygamberlerün yalanladunuz ve bir bölüğün **öldürdünüz**.”12a/6=002/87

"-der-"

dönder- "döndürmek" 19a-5, 76a-7, 236b-8

“Eyitse gerek ‘ağılsuzlar, kişilerden ne nesne **dönderdi** anları kıblelerinden ki Kudüsdür.”19a/5=002/142

gönder- "göndermek" 78b-5, 94b-7

“Dağı seni **gönderdük** kamu halka peygamber.”78b/5=004/79

göster- "göstermek" 89a-1, 220a-6

“Eyitdiler ki **göster** bize Tañrı Ta‘âlā[yı] aşikāre görelüm, didiler.”89a/1=004/153

"-t-"

depret- "kımıldamak" 514a-1

“**Depretme** dilüni anuñla tizledüp.”514a/1=075/16

eyit- "söylemek" 9b-2, 13a-2

“**Eyitdiler**: Maşharalığa mı alursın bizi, didiler.”9b/2=002/67

uzat- "uzatmak" 295a-5

“Yağın olurlar ħamle idüp kol *uzatmağa* oğuyanlar üstine bizüm âyetlerümüzi.”295a/5=022/72

yarat- "yaratmak" 18b-7, 22a-1

“Ol Tañrı bizi yaratdı, sizi dağı *yaratdı*.”18b/7=002/139

"-ar-, -er-"

çıkār- "çıkarmak" 11b-6, 39b-1

“Ol ħarāmdur üstüñüze, anları *çıkarmak* yirlerinden.”11b/6=002/85

gider- "gidermek" 59a-2, 61a-2

“Dağı dünyā günlerini *giderüp* getirür-biz ħalk arasında tā bilmeg-içün Tañrı Ta‘ālā imān getüren kişileri, dağı sizden tanuqluğ eylemeg-içün ħalk üstine.”59a/2=003/140

ķopar- "ayırmaq" 215b-5, 250b-2

“Dağı yağıın oldıladı seni *ķoparmağa* Mekke ķoparmağa Mekke yirinden, seni çıkārmağ-içün andan.”250b/2=017/76

uyar- "uyarmak" 62b-2

“Eyitdiler: Biz şavaş var-ıduğın bilse-y-dük biz size *uyarduğ*.”62b/2=003/167

2.2.4.2.Edilgenlik Ekleri

"-ı-"

açıl- "açılmak" 70a-7, 244b-3

“Dağı biri birüñüze *açıldı*, dağı aldılar sizden ulu ‘ahd.’”70a/7=004/21

ayrıl- "ayrılmak" 157a-8, 363a-4

“Eger siz imān getürmiş olsañuz Tañrı Ta‘ālāya, dağı biz indürdügümüz nesneye ķulumuz üstine Bedr güninde ki ħağ bāııldan *ayrıldı* iki çeri buluşduğda.”157a/8=008/41

biçil- "biçilmek" 290a-4

“Pes kāfir olanlara ÷onlar *biçildi* oddan.”290a/4=022/19

çıkārıl- "çıkārılmak" 55b-7

“Taħķik siz barça ümmetler yigregi, *çıkārıldı-siz*, kişiler-çün buyurursız yağışı işleri, dağı kaytarursız yaman işlerden, dağı imān getirürsüz Tañrı Ta‘ālāya.”55b/7=003/110

yayıl- "yayılmak" 466a-4

“Gözleri şāğış olup çıkālar türbelerden, *yayılmış* çekirge gibi.”466a/4=054/7

"-n-; -il-"

adanıl- "tayin edilmek" 221a-4

“Dağı girü ķoya sizi bir zamāna degin *adanılmışdur*.”221a/4=014/10

bezenil- "süslenilmek" 44b-5

“*Bezenildi* âdemilere şehvetler sevmek ‘avratlardan, oğlanlardan dağı ağır yükler dardılmışlar altundan ve gümüştenden, dağı kıymetlü atlardan, deve, koyun, şığır gibi dağı yılmıklardan dağı ekinlerden ol sevinmegidür dünyâ dirliginüñ.”44b/5=003/14

2.2.4.3. Dönüşlülük Eki

"-n-"

bağlan- "bağlanmak" 225a-6, 246a-2

“Dağı göresin yazuğluları ol gün *bağlanmışlar* bendlerde.”225a/6=014/49

bilin- "bilinmek" 38a-2, 108b-7

“Eğer *bilinse* anlar yamanlığa lâyığ oldukları, pes özge iki kişi dursunlar anlar yirine, ol kişilerden ol müsteğak oldılar.”108b/7=005/107

depren- "kıılmıdamak" 529b-2

“Kaçan ki yir deprense, yir *deprenmek* ki anuñ bile ‘âlem ĥarâb ola.”529b/2=089/21

görin- "görünmek" 465a-4

“ ‘Ameli dağı *görinecekdür.*”465a/4=053/40

2.2.4.4. İşteşlik Eki

"-ş-"

iriş- "erişmek" 515b-3

“Oturan dağı, duran dağı *irişür.*”515b/3=076/14

2.3. Zamirler

2.3.1. Kişi Zamirleri

Şahıs zamirleri ben, sen, o, ol, biz, siz, anlar’dır. Çekimde bugüne göre en fazla değişik manzara gösteren 3. şahıs zamiridir: o, ol, am, ana, anda, andan, anuñ; anlar, anları, anlara, anlarda, anlardan, anlarıñ. Ol zamirinin -n instrumental şekli anın "o halde, onun için, onunla" mânâsı vermektedir.

Şahıs zamirlerinin genitif hâli daima yuvarlak vokallidir: benüm, senüñ, amıñ, bizüm, sizüñ, anlarıñ.

Eski Anadolu Türkçesinin akkuzatif ve genitif hâllerinde ben ve sen zamirlerinin bini, sini; binüm, sinüñ şekilleri de görülür. (Timurtaş, 1976: 356)

Metinde birinci teklik şahıs zamirinin hem b’li hem de m’li kullanımı söz konusudur. Metinde "ben" şeklinin kullanımının ağırlıkta olduğunu görüyoruz.

2.3.1.1. Birinci Kişi Zamirleri

ben "ben" 9b-2, 16b-6

“Mūsā eyitdi: **Ben** Tañrıya şıgınur-men cāhillerden olmağdan.”9b/2=002/67
men 25a-5, 49a-5

“Pes **men** özlerine yaqın-men, qabul eyler-men du‘ā eyleyiciler du‘āsm.”25a/5=002/186

benī "beni" 98a-2

“Taḥḫīk geldi **Benī** İsrā’ile peygamberleri mu‘cizātlar-ıla.”98a/2=005/32
baña "bana" 25a-6, 48a-2

“Kaçan baña du‘ā eyleseler **baña** icābet eylesünler.”25a/6=002/186
benüm "benim" 6b-3, 17a-2

“Daḫı olmañuz ilkin kāfir olanlardan ki tebdil eylemeñüz **benüm** āyetlerümi, az bahā-y-ıla dünyā mālından.”6b/3=002/41

benümle "benimle" 297b-8, 323b-8

“Daḫı **benümle** söyleşme zālimler ḥaqqında, taḥḫīk anlar ğarq olurlar.”297b/8=023/27
benden "benden" 20b-4, 27a-7

“Pes anlardan qorqmañuz ve **benden** qorquñuz, ḥattā ki tamām eyleyem benüm ni‘metlerümi sizüñ üstüñüze, illā kim siz hidāyet üstine sābit olasız.”20b/4=002/150

biz "biz" 49b-1, 57a-3

“Ḥavāriler eyitdiler: **Biz** nuşret eyler-biz Allāh dīninde didiler.”49b/1=003/52
bizden "bizden" 43a-2, 65b-5

“Yā Allāh bizüm yazuqlarumuz bağışla, daḫı gider **bizden** yamanlıqları ve bizüm cānumuz alğanda yaḥşılar bile durğur.”65b/5=003/193

bize "bize" 65b-5, 89a-1

“Eyitdiler ki göster **bize** Tañrı Ta‘ālā[yı] āşikāre görelüm, didiler.”89a/1=004/153
bizi "bizi" 110a-2, 125a-8

“Eyitdi Meryem oğlı ‘İsā: İy **bizi** yaradan Tañrımız, indür bizüm üstümüze bir şofra yimek gökden, bayram ola bizüm öñümüze ve soñumuza.”110a/2=005/114

bizüm "bizim" 128a-7, 129b-3

“Anuñ gibi yalanladılar özlerinden burun olan ümmetler, ḥattā ki daddılar **bizüm** ‘azābumuzı.”128a/7=006/148

bizümle "bizimle" 263a-1, 273b-8

“Pes **bizümle** senüñ ortañda bir va‘de qıl ki aña ḥilāf eylemeyevüz.”273b/8=020/58

2.3.1.2. İkinci Kişi Zamirleri

sen "sen" 5b-2, 19b-1

“*Sen* bize öğretgen nesneyi, taḥkīk sensin gāyetde bilici, hikmet eyesi.”5b/2=002/32
senden "senden" 64b-2, 76a-4

“Pes eger yalanlasalar seni yā Muḥammed, taḥkīk yalanladılar *senden* burun peygamberleri ki geldiler mu‘cizātlar bile, daḥı kitāblardaki buyruklar bile, daḥı nūrlu kitāblar bile.”64b/2=003/184

seni "seni" 76b-6, 78b-5

“*Seni* yaradan Tañrı ḥaḳkı-çun anlar mü’min olmazlar ḥattā *seni* ḥakem eyletmeyince aralarında olan çekişikde.”76b/6=004/65

saña "sana" 142b-1, 144a-3

“Getürsünler *saña* her ‘ilm eyesi cāzūyı.”142b/1=007/112
senün "senin" 168a-2, 188b-4

“Daḥı dürlü dürlü ḥile itdiler *senün* işüni bozmağa, ḥattā ki ḥaḳ geldi nuşret-ile.”168a/2=009/48

senüñdür "senindir"147a-2, 330b-6

“Sen bizüm ḥocamızsın buyruḳ *senüñdür*, bağışla yazuḳlarımızı.”147a/2=007/155
sensin "sensin" 17b-3, 47b-7

“Ol vaḳtda du‘ā eyledi Zekerıyyā Tañrı Ta‘ālāya eyitdi: Yā Rabbi bağışla raḥmetünden aru zürriyet, taḥkīk *sensin* du‘ālar işidici.”47b/7=003/38

senüñle "seninle" 82b-2, 140b-1

“Pes olsunlar ardlaruñuzda bir ḫāyife, daḥı gelsünler ki namāz kılmamışlardur, namāz kılsunlar *senüñle* bir rek‘at daḥı.”82b/2=004/102

siz "siz" 187b-2, 194b-4

“Mūsā eyitdi: *Siz* getürdü[gü]ñüz nesne siḫrden anı bāḫıl ider Tañrı Ta‘ālā.”187b/2=010/81

sizi "sizi" 194a-6, 194b-4

“Daḥı aşşı eylemez size öğüdüm, eger size öğüt virmek dilesem, eger Tañrı Ta‘ālā *sizi* helāk itmek dilese.”194a/6=011/34

sizün "sizin" 196a-2, 199a-6

“Daḥı tevbe eyleñüz kim gönderür *sizün* üstüñüze gökden çok yağmurlar indürür.”196a/2=011/52

size "size" 202a-2, 204b-1

“Dağı Tañrı Ta‘ālā ‘azābından sizi kırtarıcı bulmazsız, *size* yardım idici dağı bulmazsız.”202a/2=011/113

sizden "sizden" 220b-7, 255b-4

“Gelmedi mi size ħaberi anlaruñ kim *sizden* ilerü-di, Nūħ kıavmi, dağı Ād kıavmi ve Semüd kıavmi dağı anlar kim şöñra-y-ıdı.”220b/7=014/9

2.3.1.3. Üçüncü Kışı Zamirleri

ol "o" 268a-4

“Taħkıķ *ol* girçeklerden idi, peyğamber idi.”268a/4=019/56

anuñ "onun" 259a-3, 259b-3

“Dağı kıtāblar kıonula mızāna, pes göresin yaman kışileri kıorķarlar *anuñ* içinde olandan.”259a/3=018/49

anuñdur "onundur" 215b-1, 221b-5

“*Anuñdur* biri biri ardınca geliciler ileyinden dağı ardından.”215b/1=013/11

anı "onu" 260b-3, 261b-3

“*Anı* baña unutturmadı, illā şeytān fikrüne gelmekden.”260b/3=018/63

anda "onda" 261b-2, 264a-2

“Pes *anda* bir dıvār tapdılar düşmek ister.”261b/2=018/77

anlar "onlar" 99a-3, 99b-6

“*Anlar* kim eydürler biz imān getürdük diller-ile.”99a/3=005/41

anlaruñ "onların" 100b-4, 102b-2

“Pes ħükm eyle ortalarında Tañrı Ta‘ālā indür[dü]gi kıtābı ki dağı uyma *anlaruñ* hevāsına.”100b/4=005/48

anları "onları" 105a-6, 108b-5

“Dağı eger imān getürselerdi Tañrı Ta‘ālāya, dağı peyğambere ve peyğambere inen kıtāba, *anları* dost idinmezlerdi.”105a/6=005/81

anlara "onlara" 108a-6, 109b-3

“Dağı kıaçan eydilse *anlara* gelüñüz Tañrı Ta‘ālā indürdüğü kıtāba, dağı peyğamber süñnetine, eydürler: Yitişür bize ol nesne kim bulduķ atalarumuz anuñ üstine.”108a/6=005/104

anlardan "onlardan" 109b-4, 111b-5

“Pes eyitdi kāfir olanlar *anlardan*, bu degüldür illā ulu sıħr.”109b/4=005/110

anlarındır "onlarındır" 216b-6, 217a-5

“Şunlar *anlarındır* hisâb yavuzluğu.”216b/6=013/18

2.3.2.İşaret Zamirleri

İşaret zamirleri bu, şu, o, ol ve şol'dur; bu'nun çokluğu bular ve bunlar, şu'nun çokluğu şular, o ve ol'un çokluğu olardır, şol'un çokluğu yoktur. Ol işaret zamirinin çekimi ol şahıs zamirinininki gibidir.

Lokatif hâli bunda, şunda, anda "burada, şurada, orada" mânâsı vermektedir.(Timurtaş, 1976: 356-357)

"bu, uşbu"

uşbu "bu, işte bu" 224a-1, 244a-3

“İy Çalabum, kıl *uşbu* ili imin. Dağı ırak kıl beni, dağı oğlanlarımı kim tapmayavuz putlara.”224a/1=014/35

uşbunlar "bunlar" 134b-5

“Ne kadar girse bir ümmet la'net ider özgesini tā ol vaktā kim dirileler anuñ içinde barçası eyide āhîr girenler öñdin girenlere: İy Çalabumuz *uşbunlar* bizi azdurdılar pes vir anlara ‘azāb bizden artuqçı cehennemden.”134b/5=007/38

bunlar "bunlar" 284a-8, 395b-4

“Eyitdiler: Taḥkîk sen bildi-sen *bunlar* söylemedügin, didiler.”284a/8=021/65
bunlara "bunlara" 116b-2

“Anuñ gibi fitne düşürdük biri biri ortasında, ḥattā ki eyideler: *Bunlara* ni'met mi virdi Tañrı Ta'ālā bizüm aramızdan imān-ıla?”116b/2=006/53

bunlardan "bunlardan" 269b-2

“Dağı nice kavmi helāk eyledük anlardan burun ki kumāşları *bunlardan* yaḥşı-y-ıdı, ni'metleri dağı çoğ-ıdı.”269b/2=019/74

bunları "bunları" 119a-3

“Zikr eyle anı ki İbrāhîm eyitdi atası Āzere: *Bunları* ma'būd mı idinürsin?”119a/3=006/74

bunlarıñ "bunların" 2b-2

“Allāhu ‘azîmü's-şān *bunlarıñ* kalbleri ve kulaqları ve gözleri üzerine mühr koyarak perde çekmişdir.”2b/2=002/7

"şol, şu"

şol "bu, şu, o" 7a-3, 218b-7

“*Şol* şöñdür anlarıñ kim şaķındılar.”218b/7=013/35

şunlar "şunlar" 12a-2, 215a-1

“**Şunlar** anlardır ki kâfirler oldılar Çalaplarna.”215a/1=013/5

şunlardur "şunlardır" 215a-2

“Dağı şunlar bendlerdür boyunlarında, dağı **şunlardur** od issileri.”215a/2=013/5

şunuñ "şunun" 214b-5, 220a-8

“Bayık **şunuñ** içinde nişānlardur bir kavme ki endīşe eylerler.”214b/5=013/3

şundan "şundan" 217a-4, 223b-2

“Dağı harc eyleyeler **şundan** kim rızq virdük anlara gizlü ve āşikāre.”223b/2=014/31

"ol"

ol "o" 232b/8

“Ne yaman varacak yirdür **ol** büyüklenenlere.”232b/8=016/29

oldur "odur" 35b-2, 37b-2

“Dağı eyitdi anlara nebīleri: Anuñ mülki ‘alāmeti **oldur** kim gele size tābūt, anda vardur nuşret Tañrıñuzdan.” 35b/2=002/248

2.3.3.Dönüşlülük Zamirleri

"kendü"

kendü "kendü" 19a-2

“Dağı kim zālimraqdur ol kişiden kim gizledi **kendü** katındağı tanuqluğı Tañrı Ta‘ālādan.”19a/2=002/140

kendüden "kendinden" 45a-5

“Tanuqluq virür Tañrı Ta‘ālā, **kendüden** özge tañrı yoqdur.”45a/5=003/18

kendülerine "kendilerine" 216a-5

“Mālik olmazlar **kendülerine** aşşı ne dağı ziyān.”216a/5=013/16

kendülerüñüze "kendilerinize" 15a-6

“Dağı her ne kim taqđim eylerseñüz **kendülerüñüze** hayrdan, taparsız anı Tañrı Ta‘ālā katında hāzır.”15a/6=002/110

kendümüze "kendimize" 132b-6

“Eyitdi ikisi: İy bizüm Çalabumuz, zulm eyledük **kendümüze**.”132b/6=007/23

kendüsi "kendisi" 304a-6

“Ve ol kişiler ki ‘avratları haqqına yalan söylerler, tanuqları olmasa öz nefislerinden özge, pes anlaruñ birisinüñ tanuqluğı dört kez and içmekdür Tañrı adı-y-la ki **kendüsi** girçeklerdendür.”304a/6=024/6

"öz"

özi "kendi" 313a-4

“Dağı kâfirler eyitdi: Bu bir düzme yalandur, **özi** düzüpdür.”313a/4=025/4

özine "kendine" 308b-3

“Tañrı Ta‘älä ‘azābını tapar anuñ katında, hisābını tamām degürür **özine**.”308b/3=024/39

özlerinden "kendilerinden" 165b-2

“Ağızları-y-la oğşadurlar sözlerini **özlerinden** burun olan kâfirler kavline.”165b/2=009/30

özümü "kendimi" 45b-2

“Pes eger hüccet durğursalar üstüne pes eyit yā Muḥammed ki ben işmarladum **özümü** Tañrı Ta‘älāya baña uyanları dağı.”45b/2=003/20

özünü "kendini" 210a-8

“Eyitdiler: Cezāsı oldur ki kimüñ yükinde bulunursa, **özünü** alup kul eylesiz.”210a/8=012/75

2.3.4.Belirsizlik Zamirleri

ayruq "ayrı, başka" 216a-4

“Eyit: Tıtduñuz mı andan **ayruq** iş isleri?”216a/4=013/16

ayruqsı "başka türlü" 215b-2

“Bayıq Tañrı **ayruqsı** eylemez anı kim bir kavmdedür **ayruqsı** eyleyeler anı kim kendülerindedür.”215b/2=013/11

birisi "birisi" 379a-4

“Biri tatlu, şusuzlığı giderür, içmegi geñez ve **birisi** tuzlu ve acı ve her birisinden taze et yirsiz.”379a/4=035/12

biri birine "birbirine" 4b-2

“Dağı virile anlara dürlü ni‘metler, **biri birine** beñzer.”4b/2=002/25

dükeli "hepsi" 374a-4

“Pes anları hikāyetler kılduq, dağı anları tağıtduq **dükeli** tağıtmaq.”374a/4=034/19

dükelisi "hepsi" 395b-3

“Anlaruñ **dükelisi** yalanladılar peygamberleri.”395b/3=038/14

her kim "her kim" 134a-5

“İy ādem oğlanları, size gelse siz cinsüñüzden peygamberler, haber virse size benüm āyetlerümi, pes **her kim** qorqsa Tañrıdan, qorqu yoqdur anlar üstine.”134a/5=007/35

her kimüñ "her kimin" 131a-8

“Dağı *her kim[üñ]* kim yiyni olsa dartısı, pes anlardur kim ziyān eylediler kendülerini, anuñ-çun kim bizüm āyetlerümüzle zılm iderlerdi, ya'nī inanmazlardı.”131a/8=007/9

her ne ki "her ne ki" 148a-5

“Dağı ol vaqtda eyidildi anlara: Sākin oluñuz Qudūs iqlīminde, dağı yiñüz andan *her ne ki* isteseñüz.”148a/5=007/161

kimse "kimse" 175b-6

“Ol *kimse* ki esās eyledi dīni bināsını taqvā üstine Tañrıdan, dağı Allāh rızāsı üstine hayrlı mıdur, yā ol kimse ki esāsladı dīni bināsını kâ'idesi za'ıflık üstine, pes düşdi anuñ bile cehennem odına?”175b/6=009/109

kimseden "kimseden" 183a-7

“Dağı degüldür uşbu Qur'ān yalan-ıla gelmiş Tañrıdan özge *kimseden*.”183a/7=010/37

kimseye "kimseye" 177a-4

“Dağı bildiler şıgınaçak kimse yoğ-ımış Tañrıdan özge *kimseye*.”177a/4=009/118

2.3.5.Soru Zamirleri

kañkı "hangi" 343a-1

“Eyit: Görür misiz eger Tañrı Ta'ālā sizüñ üstüñüze gündüzi dāyim eylese kıyāmet günine, *kañkı* ma'būd Tañrı Ta'ālādan özge size gıceyi getürebilür ki siz anda diñlenesiz?”343a/1=028/72

kim "kim, hangi kişi" 216a-3

“Eyit: *Kimdür* gökler Tañrısı dağı yirüñ?”216a/3=013/16

ne"ne, hangi şey" 208a/4

“Melik eyitdi ol 'avratlara: Hikāyetüñüz *nedür* Yūsufi özüñüz istedü[gü]ñüz vaqt?”208a/4=012/51

2.3.6.Bağlama Zamirleri

Bağlama zamiri "kim" ve Farsçadan gelme "ki"dir. Kullanılışı bugünden farklı değildir.

kim 141a-4, 149b-2

“Ola *kim* müttakīlerden olasız.”149b/2=007/171

ki 150a-3, 150b-3

“Dağı ol kimselerden *ki* biz yaratduğ bir cemā'at vardur, hidāyet iderler haqq-ıla, dağı anuñla 'adl eylerler.”150b/3=007/181

2.4. Sıfatlar

2.4.1. Niteleme Sıfatları

aru toprak "temiz toprak" 74a-2

“Dağı eger hasta olsañuz, yā seferde olsañuz, yā bir kimseñüz gelse su evinden yā ‘avratlara yitişseñüz, şu tapmasañuz teyemmüm eyleñüz, **aru toprak** bile silüñüz yüzlerüñüzi, kollaruñuzı dağı.”74a/2=004/43

eyü iş "iyi iş" 215a-3

“Dağı ivdürmek ister senden yavuz ya‘nī ‘azāb, **eyü işden** ilerü ya‘nī rahmet.”215a/3=013/6

toğru yol "doğru yol" 218a-5

“İy bilmedi mi anlar kim imān getürdiler, eger dilese Tañrı **toğru yol** göstere-di ādemilere hep.”218a/5=013/31

yavuz iş "kötü iş" 217a-5

“Dağı def eylerler eyü işler-ile **yavuz işi**.”217a/5=013/22

2.4.2. Karşılaştırma Sıfatları

Sıfatlarda karşılaştırma bugün kullanmadığımız "+rak / +rek" ekiyle yapılır.

acırak "daha acı" 468a-2

“Dağı kıyāmet ‘azābı **acırakdur**.”468a/2=054/46

katırak "daha şiddetli" 79a-8, 388a-7

“ ‘Azābı dağı **katırakdur**.”79a/8=004/84

ulurak "daha yüce" 403a-2, 413b-2

“Dağı āhiret ‘azābı **ulurakdur**, eger bilselerdi.”403a/2=039/26

yigrek "daha iyi" 213b-7, 258b-7

“Dağı āhiret evi **yigrekdür** müttakilere.”213b/7=012/109

2.4.3. Belirtme Sıfatları

2.4.3.1. İşaret Sıfatları

bu (kur’an) "bu kur’an" 180b-3

“Eyit yā Muhammed, eger dilese-y-di Tañrı Ta‘ālā ben **bu Kur’ānı** okumazdum üstüñüze, ne dağı bildürürdi Tañrı Ta‘ālā size anı.”180b/3=010/16

ol (kişiler) "o kişiler" 10b-7, 16b-3

“Helāklik katı ‘azāb **ol kişiler[e]** ki yazarlar kitābı elleri-y-le.”10b/7=002/79

ol (vaqt) "o zaman" 13a-1, 16b-8

“Dağı *ol vaqt* kim alduq ‘ahdlerüñüzi, dağı götürdük üstüñüze Tūr tağıni.”13a/1=002/93

ol (zamān) "o zaman" 9a-8

“Pes kılduq ol ‘azābı, i‘tibār olmağ-ıçun, *ol zamānda* olan kul[lara], soñra gelen ümmetlere dağı, ögüt dağı olmağ-ıçun Tañrı Ta‘ālādan qorqııcılara.”9a/8=002/66

şol (kitāb) "şu kitap" 214a-5

“*Şol kitāb* ‘āyetleridür.”214a/5=013/1

şol (tañrı) "şu tanrı" 222a-5

“Dağı degül *şol Tañrıya* şarp.”222a/5=014/20

uşbu (qavm) "bu kavim" 78b-3

“Ne oldı *uşbu qavme* ki sözi fehm eylemek bilmezler?”78b/3=004/78

uşbu (qur‘ān) "bu kur‘an" 112b-7

“Eyit kim: Allāh şanuqdur benümle sizüñ ortañuzda, dağı baña vahy oldı *uşbu Qur‘ān* sizi qorqutmağ-ıçun anuñla, dağı ol kişiler ki yitişdi Qur‘āna.”112b/7=006/19

2.4.3.2. Belirsizlik Sıfatları

bir (bult) "bir bulut" 149b-1

“Şanasın ki *bir bult* idi.”149b/1=007/171

bir (cemā‘at) "bir topluluk" 150b-3

“Dağı ol kimselerden ki biz yaratduq *bir cemā‘at* vardur, hidāyet iderler haqq-ıla, dağı anuñla ‘adl eylerler.”150b/3=007/181

bir (qavm) "bir kavim" 159a-7, 163a-2

“Eger qorqarsañ *bir qavm* hāyinliğından, pes uğraş anlar bile berāberliğ-ıla.”159a/7=008/58

bir (kelām) "bir söz" 152b-6

“Dağı *bir kelām* söyle ki qatı sır olmaya, qatı cehr olmaya quşluqlarda ve aqşāmlarda.”152b/6=007/205

her (cemā‘at) "her topluluk" 177b-6

“Yoqdur mü‘minlere barçası gazālıka gitmek, niçün *her cemā‘atden* gitmedi bir bölük anlardan, ‘ālimler olmağ-ıçun dīn ‘ilminde, dağı qorqutmağ-ıçun qavmlerini anlara döndüklerinde.”177b/6=009/122

her (nefs) "her nefis" 182b-2

“Ol vaqtda *her nefis* ‘ameli cezāsın görür ki dünyāda işlemiş-idi.”182b/2=010/30

her nesneyi "her şeyi" 163b-1, 174a-8

“Dağı Tañrı Ta‘ālā *her nesneyi* bilicidür, hikmetler issidür.”163b/1=009/15

hiç (kimse) "hiç kimse" 265b-4, 269a-6

“Baña *hiç kimse* dağı yitişmedi âdem oğlanlarından.”265b/4=019/20

niçe "nasıl" 261b-5

“Ammā ol gemi ki deldüm *niçe* miskīn kişilerün idi, deñizde işlerlerdi.”261b/5=018/79

2.4.3.3. Sayı Sıfatları

Bugünkünden farklı bir durum yoktur. Sadece bâzı sayı isimlerinde ses değişikliği görülmektedir.

biş biñ (feriştah)"beş bin melek" 57b-6

“Evet siz katlansañuz dağı Tañrıdan qorqsañuz, gelür size anlar ardınca yardım itmege Tañrı katında *biş biñ feriştehlenden* kāmīl geymek bile.”57b/6=003/125

biş (kişi) "beş kişi" 256a-3

“Dağı eydürler: *Biş kişidür*, altıncıları itdür, dirler.”256a/3=018/22

iki (ay) "iki ay" 80b-8

“Eger bir kavmden olsa sizünle anlar ortasında ‘ahd olsa diyet teslim eylesün ehline, âzād eylesün bir mü’min kıl yā kırnaq kim tapmasa *iki ay* oruç dutsun biri biri ardınca, tevbedür Tañrıdan.”80b/8=004/92

toğuz (kişi) "dokuz kişi" 332a-5

“Dağı şehrde *toğuz kişi* var-ıdı ki fesād iderlerdi yir yüzinde, eylük eylemezlerdi.”332a/5=027/48

üç (gün) "üç gün" 106a-6

“Pes kim güci yitmese *üç gün* oruç dutmağdur, oldur keffâreti andlaruñuzuñ.”106a/6=005/89

yidi (kat gök) "yedi kat gök" 297a-2

“Taħkīk biz yaratduq sizün üstünüze *yidi kat gök*.”297a/2=023/17

yidi (kişi) "yedi kişi" 256a-4

“Ġayb-ıla atarlar, dağı eydürler: *Yidi kişidür*, sekizincileri itdür, dirler.”256a/4=018/22

2.5.Zarflar

2.5.1. Yer Zarfları

aşağa "aşağı" 131b-7

“Eyitdi Tañrı Ta‘ālā: Pes in *aşağa* gökden, pes olmaz saña ululanmağ anda, pes çık.”131b/7=007/13

girü "geri" 249b-7

“Yā imin mi olduñuz *girü* döndermekden sizi deñize bir kez dağı?”249b/7=017/69

ıraq "uzak" 224a-1, 227b-5

“Dağı *ıraq* kıl beni, dağı oğlanlarımı kim tapmayavuz putlara.”224a/1=014/35

ilerü "ileri" 236a-1

“Pes kaçan kim özlerine ecel gelse, bir sâ‘at atkaru varmazlar, *ilerü* dağı gidemezler.”236a/1=016/61

ķanda "nerede" 20a-6, 20b-2

“Pes tizledüñüz ĥayr işleri *ķanda* olsañuz.”20a/6=002/148

ķarşu "karşı,ters" 188a-2, 389b-4

“Dağı evlerüñüzi kıbleye *ķarşu* eyleñüz ve namāzı durğuruñuz.”188a/2=010/87

taşra "dışarı" 215b-1

“Dağı ol kim ol gizleyicidir giceyi, dağı *taşra* çıkıcıdur gündüz.”215b/1=013/10

yukaru "yukarı" 214a-6

“Tañrı oldur kim *yukaru* götürdi gökleri direksüz.”214a/6=013/2

2.5.2. Zaman Zarfları

gice "gece" 281a-5, 310b-8

“Tesbīħ iderler *gice* ve gündüz, bir laħza ġāfil olmazlar.”281a/5=021/20

gündüz "gündüz"281a-5

“Tesbīħ iderler gice ve *gündüz*, bir laħza ġāfil olmazlar.”281a/5=021/20

hemīşe "her zaman" 30a-3

“Dağı anlar cehennem ehliğür, anlar anda *hemīşe* kalurlar.”30a/3=002/217

imdi "şimdi" 331b-8

“Belķis eyitdi: Yā Rabbī, ben nefşüme zulm eyledüm, *imdi* imān getirüp Müselmān oldum Süleymāna.”331b/8=027/44

ķaçan "ne zaman" 341a-3, 354b-3

“Dağı *ķaçan* ki oķunsa üstlerine bizüm āyetlerümüz, eydürler: Aña imān getürdük.”341a/3=028/53

lahza "an" 281a-5

“Tesbîh iderler gice ve gündüz, bir *lahza* gâfil olmazlar.”281a/5=021/20

ol vaqt "o zaman" 5b-3

“Pes *ol vaqt* kim haber virdi anlara adlarını her nesnenüñ.”5b/3=002/33

tañla "sabah vakti" 204a-1

“Gönder Yüsufi bizümle *tañla* şahrâya.”204a/1=012/12

yarın "yarın" 467a-2

“*Yarın* yevm-i kıyâmetde onlar ‘azâba dūcâr olunca bilirler ki kezzâb ve mütekebbir olanlar kimlerdir.”467a/2=054/26

2.5.3. Miktar Zarfları

biraz "biraz" 283a-5

“Eger yitişe anlara *biraz* nesne Tañrı ‘azâbından, eydürler: Vay bize biz zâlimler idük dirler.”283a/5=021/46

çok "çok" 4b-6, 15a-3,39b-5

“Dağı kime ki hikmet virilse, taḥkîk aña *çok* hayr virilmiştir.”39b/5=002/269

katı "fazla, çok" 326a-2, 329b-8

“Ne *katı* yaman yağmur yağmak-ıdı anlar üstine.”326a/2=026/173

key "çok" 218a-2

“Anlar kâfir olurlar *key* rahmet kılıcıya.”218a/2=013/30

Kelime tekrarı ile yapılan miktar zarfları:

bölük bölük "grup grup" 506a-1

“Şağdan ve şoldan *bölük bölük* olurlar.”506a/1=070/37

dürlü dürlü "çeşit çeşit" 168a-2

“Dağı *dürlü dürlü* hîle itdiler senüñ işüñi bozmağa, hattâ ki haq geldi nuşret-ile.”168a/2=009/48

2.5.4. Durum Zarfları

ancılayın "onun gibi" 216b-4, 216b-6

“*Ancılayın* beyân eyler Tañrı meselleri.”216b/4=013/17

añsuz"ansızın" 215b-7

“Dağı ol katı mekrlüdür, ya‘nî *añsuzda* ‘azâb eyler.”215b/7=013/13

âşikâre "açıkça" 330a-7, 334b-1

“Dağı bilür siz gizlegen nesneleri, *âşikâre* eylegeni dağı.”330a/7=027/25

ayruḳ "başka" 216a-4

“Eyit: Tıtduñuz mı andan **ayruḳ** iş isleri?”216a/4=013/16

bayıḳ "açık, belli" 214b-5, 215a-4

“**Bayıḳ** şunuñ içinde nişānlardur bir kavme ki endiše eylerler.”214b/5=013/3

bellü "belli" 214b-2

“Seçer, **bellü** eyler ‘āyetleri ya‘nī hüccetleri.”214b/2=013/2

eksüksüz "eksiksiz" 257b-3

“Ol bostānlaruñ ikisi daḥı virdi yemişini, bir nesne **eksüksüz**.”257b/3=018/33

tiz "çabuk" 219b-1

“Daḥı odur **tiz** hisāb idici.”219b/1=013/41

yaluñuz "yalnız başına" 404b-4

“Daḥı kaçan ki añılsa Allāhuñ adı **yaluñuz**, ürker yürekleri ol kişiler ki āḥirete inanmazlar.”404b/4=039/45

2.6. Edatlar

2.6.1. Bağlama Edatları

2.6.1.1. Şart Bildirenler

eger "eğer" 218a-3, 222a-8

“Daḥı **eger** bayıḳ Qur‘ān ola-dı kim yaradıldı anuñla taḡlar, ya kesinildi anuñla yirler, ya söylendi anuñla ölüler.”218a/3=013/31

egerçi "her ne kadar" 62a-5, 356a-1

“**Egerçi** andan burun āşikāre azğunluk içinde idiler.”62a/5=003/164

2.6.1.2. Sınırlama Bildirenler

ammā "ama" 201a-7, 207a-3

“**Ammā** şeḳāvet ehli cehennem içinde çok āh iderler.”201a/7=011/106

lākin "lâkin" 63b-7, 137b-2

“**Lâkin** Tañrı Ta‘ālā ihtiyār eyler resüllerden kimi dilese.”63b/7=003/179

lîkin "lâkin" 5b-6, 8a-3

“Pes secde eylediler feriştehler, **lîkin** şeytān men‘ oldı secdeden.”5b/6=002/34

2.6.1.3. İstisna Bildirenler

illā "-den başka" 4b-7,460b-5

“Azdurmaz anuñ bile **illā** fāsıqları.”4b/7=002/26

meger "meğer" 453b-8

“**Meger** ki bir kavme doğınasız habersüz, pes işledüğünüz işe peşimān olursız.”453b/8=049/6

2.6.1.4. Atıf Bildirenler

yā "yahut, veya" 148b-3

“Dağı eyitdi bir t̄ayife anlardan: Niçün öğüt virürsüz bir kavme ki Tañrı Ta‘ālā anları helāk eyler, **yā** ‘azāb eyler anlara katı ‘azāb eylemek.”148b/3=007/164

yā....yā "ya....ya da" 156a-2

“Zıkr eyle ol günü ki mekr eylediler senüñle kâfirler, seni habs eylemeg-içün, **yā** seni öldürmeg-içün, **yā** seni yirüñden çıkarmağ-ıçun.”156a/2=008/30

2.6.1.5. Cümle Bağlayıcılar

dağı "dahi" 47b-1, 49a-2, 49a-6

“Pes korquñuz Tañrıdan **dağı** baña uyuñuz.”49a/6=003/50

ki "ki" 40b-3

“Ol kişiler **ki** yirler ribāyı durmazlar, illā nite kim durur ol kişi kim cin dutar kendüyi.”40b/3=002/275

kim "ki" 158a-2, 163a-4

“Tağkık anlaruñ ‘ahdleri yokdur, ola **kim** anlar kaytalar.”163a/4=009/12

pes "sonra" 163a-1 163a-4

“Dağı eger bozsalar andlarını ‘ahd eyledükden, dağı ta‘n eyleseler dınüñüzde, **pes** şavaş eyleñüz uluları-la küfr ehlinüñ.”163a/4=009/12

2.6.1.6. Benzetme Bildirenler

beñzer "benzeyen" 22b-8, 38a-7

“Meseli ol kişilerüñ kim kâfir oldılar, ol kimseye **beñzer** ki işek gibi çağırur işitmegen nesneye, illā du‘ā bile yā katı āvāz-ıla.”22b/8=002/171

nite kim "nitekim, nasıl ki" 40b-4, 41b-3, 121b-1

“Ol kişiler ki yirler ribāyı durmazlar, illā **nite kim** durur ol kişi kim cin dutar kendüyi.”40b/4=002/275

2.6.2. Son Çekim Edatları

2.6.2.1. Benzetme Bildirenler

gibi "gibi, benzer" 159a-2, 170b-3

“Fir‘avn kavmi *gibi* dağı anlardan burun kâfirler *gibi* yalanladılar Çalapları âyetlerini.”159a/2=008/54

2.6.2.2. Sebep Bildirenler

içün "için, amacıyla" 12b-5, 26a-1, 40a-4

“Dağı ne kim şadağa eyleseñüz mâluñuzdan nefslerüñüz *içündür*, dağı şadağa eylemeñüz illâ Tañrı Ta‘âlâ rāzılığı-çun.”40a/4=002/272

2.6.2.3. Beraberlik Bildirenler

bile "ile, birlikte" 98a-6, 101b-3

“İmān getüren kişiler dil *bile* kim mürted olsa, sizden dīninden dönse, kâfir olsa, getürse gerek Tañrı Ta‘âlâ bir kavm ki Tañrı Ta‘âlâ anları sever.”101b/3=005/54

birle "ile" 84a-1, 97a-2

“Saña ziyān dağı eylemezler bir neste *birle*.”84a/1=004/113

ile "ile, birlikte" 14a-7,23b-1, 59a-7

“Dağı anlar ziyān eylemezler, anuñla hiç kimseye illâ izni *ile* Tañrınıñ dağı öğrenürler özlerine zarar eylegeni aşşı eylemegeni taħkik bildiler kim ki kabül eylese siħri āhiretde naşibi yoқdur.”14a/7=002/102

2.6.2.4. Yer ve Tarz Bildirenler

üzere "üzere" 130a-2, 214b-7, 215a-4

“Sen anlardan degülsin bir nesne *üzere* ya‘nī anlardan birisi.”130a/2=006/159

2.6.2.5. Yönelme Hâli İsteyen Edatlar

(bir zamān) a degin "bir zamana kadar" 224b-6, 238a-6

“İy Çalabumuz, mühlet vir bize *bir zamāna degin* yakın.”224b/6=014/44

(gice karañuluğın) a degin "gece karanlığına kadar" 250b-5

“Durgur namāzı gitdükde güneş, *gice karañuluğına degin*.”250b/5=017/78

(kıyāmet günin) e degin "kıyamet gününe kadar" 227b-3, 249a-5

“Dağı senüñ üstüñe la‘netdür *kıyāmet gününe degin*.”227b/3=015/35

(ol vaқt) a degin " o zamana kadar" 300b-8

“Hattā *ol vaқta degin* ki açduқ anlar üstine bir қаpu қатı ‘azāblu.”300b/8=023/77

2.6.2.6. Ayrılma Hâli İsteyen Edatlar

(an) dan sonra "ondan sonra " 426b-3, 428b-5

“*Andan sonra* dağı görürsin zâlimleri.”426b/3=042/44

(an) dan ötürü "ondan dolayı" 105a-2

“*Andan ötürü* kim ‘âsî olurlardı ve zulm iderlerdi.”105a/2=005/78

(an) dan yaña "ondan yana" 217b-6

“Eyit: Tañrı Ta‘âlâ azdurur diledüğünü, dağı doğrı yol gösterür *andan yaña* kim döndi.”217b/6=013/27

(sen) den öñdin "senden önce" 422a-2

“Anuñ gibi vađy eyler saña ve *senden öñdin* olan nebîlere Tañrı Ta‘âlâ ki ‘azîz ve hikmetler issidür.”422a/2=042/3

(siz) den girü "sizden geri" 365a-7

“Tañrı Ta‘âlâ bilür *sizden girü* kıalanları.”365a/7=033/18

(tañrı) dan özge "tanrıdan başka" 440b-6

“Eyit: Görür misiz tapduđuñuz *Tañrıdan özge*, gösterüñüz baña ne nesne yaratdılar yirden, yâ var mı anlara şerîklik göklerde?”440b/6=046/4

(yazduğların) dan ötürü "yazduğlarından dolayı" 10b-8

“Helâklik anlara *yazduğlarından ötürü* elleri-y-le, dağı helâklik anlara andan ötürü kim yaman işler kıazanurlardı.”10b/8=002/79

2.6.3. Kuvvetlendirme Edatları

degül "değil" 270a-3,298b-3

“Dirilik *degül*, illâ bizüm dünyâ dirligümüz.”298b/3=023/37

hiç "hiç" 222b-1, 226a-5

“Yokdur bizüm *hiç* şıgımacak yir.”222b/1=014/21

illâ "ancak" 216a-2, 221a-8

“Dağı degül kâfirlerüñ du‘âsı *illâ* azğunluk içinde.”216a/2=013/14

2.6.4. Soru Edatları

kanı "nerede" 342a-3

“Ol gün ki nidâ ide anlara Tañrı Ta‘âlâ, pes eyide: *Kanı* şerîklerüm ki siz anları baña şerîk şanurduñuz?”342a/3=028/62

kıandan "nereden" 47b-5, 62a-7

“Eydürdi yâ Meryem *kıandan* geldi bu rızık saña?”47b/5=003/37

nice "nasıl" 303a-2, 309a-2

“Görmez misin Tañrı Ta‘ālā *nice* sürer bulıtları?”309a/2=024/43

niçün "niçin" 50b-5, 51a-5

“İy kitāb ehli, *niçün* hüccet eylersiz İbrāhīimde?”50b/5=003/65

nişe "neden" 215a-5

“Dağı eydür anlar kim kāfir oldılar *nişe* indürinilmedi anuñ üzere nişān Rabbinden?”215a/5=013/7

nite "neden"386b-6

“*Nite* görürlerdi yolu?”386b/6=036/66

2.6.5. Çağırma Edatları

iy "ey" 97a-3, 99a-2

“Mūsā eyitdi: *İy* Çalabum ben mālİK degül-men illā nefşüme ve kardaşuma.”97a/3=005/25

yā "ya" 99b-4, 101a-2

“Nice hüküm itdürürler saña *yā* Muhammed, özleri katında Tevrāt var-iken ki anda hükmu’llāh vardır.”99b/4=005/43

2.7. Sıfat-Fiiller

2.7.1. Geniş Zaman Sıfat Fiilleri

"-an, -en; -ğan, -gen"

Metnimizde Anadolu sahasında kullanılan "-an,-en" sıfat-fiil eki yanında bol miktarda "-ğan,-gen" sıfat-fiil eki de görülmektedir. Mustafa Toker çalışmasında belli bir standardı olmaksızın, bazen "-an,-en" bazen de "-duğ,-dük" sıfat-fiil ekinin ifadesini karşılamak üzere kullanıldığını ifade etmiştir(Toker 2011: 52).

(oruç) dutanlar "oruç tutanlar" 176a-6

“Tevbe eyleyen mü’minler, ‘ibādet eyleyenler dağı, şükr eyleyenler dağı, oruç *dutanlar* dağı, rükū‘ idenler dağı, sücūd idenler dağı, yaşıllık buyuranlar dağı, yamanlıktan kaytaranlar dağı, dağı şaklayanlar dağı Tañrı Ta‘ālā buyruklarını, muştıla cenneti mü’minlere.”176a/6=009/112

(şabr) idenler "sabır edenler" 240a-1

“Dağı cezā vireçekdür Tañrı Ta‘ālā şabr *idenlere* müzdlerini ‘amellerinden yaşı, kim ki yaşıllık eylese.”240a/1=016/96

(nūhdan şoñra) gelen "nuhdan sonra gelen" 90a-5

“Taḥkīk biz vaḥy eyledük saña yā Muḥammed, nite kim vaḥy eyledük Nūḥ peygambere, Nūhdan şoñra **gelen** nebīlere daḥı, daḥı nite kim vaḥy eyledük İbrāhīme, daḥı İsmā‘īle, daḥı İshāka, daḥı Ya‘kūba, daḥı Ya‘kūb oğlanlarına, daḥı ‘İsāya ve Eyyūba, daḥı Yūnus ile Süleymāna, daḥı virdük Dāvūda Zebūrı.”90a/5=004/163

(zekātı) viren "zekatı veren" 163b-7

“ ‘İmāret eylemez Tañrı Ta‘ālā mescidlerini, illā ĩmān getürenler Tañrı Ta‘ālāya daḥı kıyāmet gününe daḥı namāzı durğuran ve zekātı **viren**.”163b/7=009/18

(‘aqlı) olğan "aklı olan" 24a-6

“İy ‘aqlı **olğan** kişiler, illā kim siz Tañrıdan qorqup ādem öldürmegi terk idesiz.”24a/6=002/179

(emānet) alğan "emanet alan" 42a-8

“Pes eger emānet kılsa biri birüñüz qatında, pes virsün emānet **alğan** emānet virgen emānetini.”42a/8=002/283

(da‘vet) eylegen "davet eyleyen" 423a-7

“Ulu oldı müşrikler üstine siz da‘vet **eylegen** nesne.”423a/7=042/13

(şirk) getürgen "şirk getiren" 301b-8

“Pes yüceldi anlar şirk **getürgen** nesneden.”301b/8=023/92

2.7.2. Geçmiş Zaman Sıfat Fiilleri

"-duq, -dük"

geldügi (vaqt) "geldiği zaman" 252b-6

“Pes şor Benī İsrā‘īle **geldügi** vaqt özlerine.”252b/6=017/101

gördüğüm (düşüñ) "gördüğüm düş" 212b-7

“Yūsuf eyitdi: Atam bu ta‘biri oğlanlık zamānında **gördüğüm** düşüñ.”212b/7=012/100

korquduğum (vaqt) "korktuğum zaman" 320a-3

“Pes kaçdum sizden, sizden **korquduğum** vaqt.”320a/3=026/21

yatduğı (yir) "yattığı yer" 61a-1

“Eyit yā Muḥammed: Eger olsa-y-duñuz evlerüñüzde üşman gelürdi, ol kişiler ki öldürmek yazılmış-ıdı üstlerine anlar **yatduğı** yirlerde, şınamağ-ıçun Tañrı Ta‘ālā yüreklerinde olan nesneyi, daḥı gidermeg-ıçün yüregüñüzde olan kini, Tañrı Ta‘ālā bilicidür yüreklerden geçen fikrleri.”61a/1=003/154

"-mış, mış"

arınmıŝ (kişiler) temizlenmiŝ kişiler 473b-3

“Aña yapıŝmasun, illā *arınmıŝ* kişiler.” 473b/3=056/79

bilinmiş (gün) bilinen gün 320b-8

“Pes dirildi cāzūlar bir *bilinmiŝ* gün vaqtına ki bayram günüdür.”320b/8=026/38

2.7.3. Gelecek Zaman Sıfat Fiilleri

"-acaķ, -ecek-"

kurtulacaķ (yir) "kurtulacağı yer" 260a-5

“Bel ki anlara bir va‘de olupdur ki andan *kurtulacaķ* yir ıapmazlar.”260a/5=018/58

ŝıđınacaķ (yir) "ŝıđınacađı yer" 222b-1

“Yoķdur bizüm hıĉ *ŝıđınacaķ* yir.”222b/1=014/21

varacaķ (yir) "varacağı yer" 232b-8

“Ne yaman *varacaķ* yirdür ol büyüklenenlere.”232b/8=016/29

2.8.Zarf-Fiiller

"-anda, -ende; -ğanda, -gende"

Mustafa Toker eserde "-anda,-ende" zarf-fiil ekinin yanında, bu ekin Kıpçak Türklerince kullanılan şekli olan "-ğanda,-gende" şeklinin kullanıldığını da ifade eder. Bu kullanımda ağırlık "-ğanda,-gende" tarafındadır(Toker 2011: 54).

bıraķğanda "bıraktığında" 48b-1

“Sen anlar ıatında degül-idüñ ıalemlerini *bıraķğanda*.”48b/1=003/44

döngende "döndüğünde" 27a-3

“Pes kaçan imin olsañuz kim temettu‘ eylese ‘umre-y-ile ĥacca pes neye ki güci yitse kurbān eylesün, kim ki kurbān eyleyecek bulmasa üç gün oruç dutsun ĥac günlerinde ve yidi gün ehline *döngende*.”27a/3=002/196

iŝitgende "iŝittiđinde" 304b-5

“Niĉün anı *iŝitgende* zan eylemedi mü‘min erler ve mü‘min ‘avratlar nefslerinde ĥayr ve eyitmediler ki uşbu ulu bühtāndur?”304b/5=024/12

görende "gördüğünde" 30b-7

“Daĥı ŝorarlar saña ıan gören ‘avratlardan. Eyit: Ol yamandır, pes ıraķ oluñuz ‘avratlardan ıan *görende*, daĥı yakın olmañuz anlara arınmayınca.”30b/7=002/222

"-up,-üp"

azdurup "azdırıp" 448b-1

“Ol kişiler ki kāfir oldılar ve ĥalkı Tañrı yolından *azdurup* ııkardılar.”448b/1=047/34

dirilüp "dirilip" 252b-1

“İkinci biz türbe durup, *dirilüp* yiñi yaradılır mı-y-uz?”252b/1=017/98

kaldurup "kaldırıp" 514b-1

“Andan şoñra gitdi ehline gögüz *kaldurup* büyüklenmeg-ile.”514b/1=075/33

sevinüp "sevinip" 525b-2

“Dañı ol ehline *sevinüp* dönecekdür.”525b/2=084/9

eyleyüp "eyleyip" 34a-1

“Dañı eger boşatsañuz ‘avratları yatışmağandan burun mehr-i ‘ayn *eyleyüp* farz eylemiş olsañuz pes buçuğın virüñüz farz eylegen mehrüñ.”34a/1=002/237

"-u, -ü"

Anlam olarak genellikle "-araq, -erek" karşılığında kullanılır.

diyü "diyerek" 87b-7

“Dañı kaçan namāza dursalar kähillığa dururlar, riyā iderler halk görsün *diyü*.”87b/7=004/142

"-ınca, -ince"

çıkınca "çıkıncaya kadar" 453b-6

“Eger anlar şabr itselemdi, sen özlerine *çıkınca*, anlar-çun yigrekdür.”453b/6=049/5

doğurınca "doğruncaya kadar" 495a-1

“Sākin eyledüñüz ‘avratlarıñuzı, siz sākin olğan evlerde gücüñüz yitdügi kadar ve anlara ziyān degürmeñ tarlıq eylemeg-içün anlara ve eger yüklü olsalar, nafaqa eyleñüz anlara, anlar *doğurınca*.”495a/1=065/6

olınca "oluncaya kadar" 190b-5

“Gönendürür sizi yañşı ni‘metler-ile ‘ömri müddeti tamām *olınca*.”190b/5=011/3

olmayınca "olmadıkça" 251b-7

“Yā *olmayınca* bir ev altundan yā göge ‘urūc eylemeyince biz görürken dañı biz inanmazuz sen göge çıkdıguña, hattā bize bir kitāb indürmeyince okuyavuz anı.”251b/7=017/93

uymayınca "uymadıkça" 16b-1

“Rāzī olmaz senden, Yehūdilerden dañı Naşrānilerden, *uymayınca* anlarıñ milletine.”16b/1=002/120

şavaşmayınca "şavaşmadıkça" 26a-6

“Dañı şavaşmañuz anlar bile Tañrı evi katında anlar *şavaşmayınca* sizüñle anuñ içinde.”26a/6=002/191

"-ken, -(i)ken"

bilürken "bilirken" 6b-4

“Yaşurmañuz dañı haqqı siz *bilürken*.”6b/4=002/42

bilürler-iken "bilirlerken" 10b-2

“Andan tağayyür iderlerdi, anı fehm eyledüklerinden soñra, dañı anlar haqqı *bilürler-iken*.”10b/2=002/75

bilürlerken "bilirlerken" 20a-4

“Dañı bir t̄ayife anlardan haqqı gizlerler, anlar haq olğanı *bilürlerken*.”20a/4=002/146
dururken "dururken" 65a-8

“Ol kişiler kim zıkr iderler Tañrı Ta‘ālā[yı] ayak üstine *dururken* ve otururken ve yanları üstine yatarken.”65a/8=003/191

oqurken "okurken" 15b-4

“Anlar *oqurken* Tañrı Ta‘ālā kitābını anuñ gibi.”15b/4=002/113

kāfir-iken "kafirken" 21b-5

“Taħķīķ ol kişiler ki kāfir oldılar, dañı öldiler anlar *kāfir-iken*.”21b/5=002/161
yatarken "yatarken" 65a-8

“Ol kişiler kim zıkr iderler Tañrı Ta‘ālā[yı] ayak üstine dururken ve otururken ve yanları üstine *yatarken*.”65a/8=003/191

2.9.Fiiller ve Fiil Çekimleri

2.9.1. Kişi Ekleri

2.9.1.1. Birinci Grup Kişi Ekleri

Bu gruptaki ekler kişi zamiri kaynaklı olup gelecek zaman, geniş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, gereklilik çekimlerinde kullanılır.

1.teklik kişi -van, -ven; -vanın, -venin; -vam; vem

-am, -em

-ın, -in

2.teklik kişi -sın, -sin

3.teklik kişi Ø

1.çokluk kişi -vuz, -vüz; -uz, -üz

2.çokluk kişi -sız, -siz

3.çokluk kişi -lar, -ler

2.9.1.2. İkinci Grup Kişi Ekleri

Bu ekler iyelik kaynaklıdır, görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde kullanılırlar.

1.teklik kişi -m

2.teklik kişi -ñ

3.teklik kişi Ø

1.çokluk kişi -k, -k

2.çokluk kişi -ñuz, -ñüz

3.çokluk kişi -lar, -ler

2.9.1.3. Üçüncü Grup Kişi Ekleri

Bu ekler emir bildirirler.

1.teklik kişi -ayın, -eyin; -ayım, -eyim

2.teklik kişi -ğıl, -gil

3.teklik kişi -sun, -sün

1.çokluk kişi -alum, -elüm

2.çokluk kişi -ñ, -ñuz, -ñüz

3.çokluk kişi -sunlar, -sünler

2.9.2. Fiil Çekimleri

2.9.2.1. Basit Zamanlı Fiillerin Çekimi

2.9.2.1.1. Bildirme Kipleri

2.9.2.1.1.1. Geniş Zaman "-r; -ar, -er; -ur, -ür"

Anlam olarak bazen Şimdiki Zamanı da karşılamaktadır. Olumsuzu fiil köküne "-maz, -mez" eki getirilerek yapılır.

Teklik 1. Kişi

bilmezin "bilmem" 287b-3

“Eger haqdan yüz kaytarsañuz, eyit: Ben bildürdüm size Allāh buyruğını berāber ve ben *bilmezin*, di, yaqın mıdur, yā ırağ mıdur size va‘de olunan neste?”287b/3=021/109
eylerin "yaparım" 269a-3

“Seni yaradan Allāh haqqı-çun anları haşr *eylerin*, şeytānları dağı.”269a/3=019/68
korqarın "korkarım" 35a-2

“Nebileri eyitdi: *Korqarın* ki eger farz olsa üstüñüze gāzālīk, şavaşmayasız, ‘āşī olasız.”35a/2=002/246

oqurım "okurum" 219a-1

“Andan yaña *oqurım* ve andan yaña dönmeğüm.”219a/1=013/36

tapmazın "tapmam" 173b-2

“Sen eyitdüñ: **Tapmazın** sizi götürecek nesne.”173b/2=009/92

Teklik 2. Kişi

bilürsin "bilirsin" 260b-8, 448a-3

“Dağı nice şabr ide **bilürsin** ol nesneye ki sen anuñ şabrın bilmezsin.”260b/8=018/68

bilmezsin "bilmezsin" 260b-8

“Dağı nice şabr ide bilürsin ol nesneye ki sen anuñ şabrın **bilmezsin**.”260b/8=018/68

eylersin "yaparsın" 46a-6, 46a-7

“Yā Muhammed eyit: Benüm Tañrım ki yirler ve gökler mülkine pādışāhsın, mülki virürsin kime dilese[ñ], dağı mülki alursın özgeye virür[sin] kimden dilese[ñ], kimi dileseñ ‘azīz **eylersin** ve kimi dileseñ zelīl **eylersin**, hayr senüñ elüñdedür, taḥḳıḳ sen barça nesneye qādırsın.”46a/6-7=003/26

inanmazsın "inanmazsın" 204a-7

“Dağı sen bize **inanmazsın** ki biz girçek söylesevüz dağı.”204a/7=012/17

Teklik 3. Kişi

bildürür "bildirir" 100a-8

“Anuñ içinde hidāyet vardur ḥaḳqa, nūr vardur ḥalka doğru yolu **bildürür**.”100a/8=005/46

buyurur "buyurur" 239a-4

“Taḥḳıḳ Tañrı Ta‘ālā **buyurur** ‘adl eylemegi ve eylük eylemegi, dağı qarāyibe yaḥşı baḳmağı.”239a/4=016/90

öldürür "öldürür" 322b-3

“Dağı ol kim beni **öldürür**, andan soñra dirildür.”322b/3=026/81

Çokluk 1. Kişi

bilmezüz "bilmeyiz" 207b-2

“Dağı biz qarışuḳ düşlerüñ ta‘bīrin **bilmezüz**, didiler.”207b/2=012/44

bilürüz "biliriz" 174b-7

“Sen anları bilmezsin, biz **bilürüz** anları.”174b/7=009/101

çıkaruruz "çıkarırız" 384b-6

“Dağı **çıkaruruz** andan dürlü ḥubūblar, buḡday ve arpa gibi ki andan yirler.”384b/6=036/33

inanuruz "inanırız" 139a-4

“Eyitdiler: Taḥḳıḳ biz anuñ peygamberliğına **inanuruz**.”139a/4=007/75

işlerüz "yaparız" 517a-3

“Anuñ gibi **işlerüz** yaman kişilere.”517a/3=077/18

ölürüz "ölürüz" 252b-1

“Dağı eyitdiler: Kaçan ki biz **ölürüz**, çürümiş süñük oluruz.”252b/1=017/98

Çokluk 2. Kişi

bilmezsiz "bilmezsiz" 305a-8

“Dağı Tañrı Ta‘alā bilür, siz **bilmezsiz**.”305a/8=024/19

bilürsüz "bilirsiniz" 19a-2

“Eyit yā Muḥammed: Siz mi yaḥşı **bilürsüz** yā Tañrı Ta‘alā mı yaḥşı bilür?”19a/2=002/140

görürsüz "görürsünüz" 214b-1

“**Görürsüz** anları.”214b/1=013/2

ķılursız "yaparsınız" 473b-5

“Dağı rızķuñuzı ve işüñüzi anı yalanlamak **ķılursız**.”473b/5=056/82

virürsüz "verirsiniz" 248a-2

“Ol gün ki sizi kığırur, pes cevāb **virürsüz** şükri bile.”248a/2=017/52

Çokluk 3. Kişi

alurlar "alırlar" 316a-6

“Dağı kaçan seni görseler, seni maşaralığa **alurlar**.”316a/6=025/41

bilürler "bilirler" 123b-6, 135b-5

“Dağı ol kişiler ki kitāb virdük anlara, **bilürler** ki bu Ķur‘ān inmişdür Tañrı Ta‘alādan ḥaķķ-ıla.”123b/6=006/114

buyururlar "buyururlar" 73a-5

“Ol kişiler ki baḥillıķ iderler, dağı **buyururlar** ḥaķķa baḥillıķı.”73a/5=004/37

inanurlar "inanırlar" 147a-5

“Dağı ol kişilere kim bizüm āyetlerümüze **inanurlar**.”147a/5=007/156

işlerler "yaparlar" 244a-4

“Dağı beşāret ider ol mü‘minlere ki ‘amel-i şālih **işlerler**.”244a/4=017/9

2.9.2.1.1.2. Görülen Geçmiş Zaman "-dı, -di; du, dü"

Olumsuz çekimi fiil kök veya gövdesine "-ma, -me" eki getirilerek yapılır.

Teklik 1. Kişi

bildüm "bildim" 503b-3

“Ben yaķın **bildüm** ki ḥisābumı göreceκ-men.”503b/3=069/20

buyurdum "emrettim" 131b-6

“Tañrı Ta‘ālā eyitdi: Ne nesne yıǵdı seni kim secde eylemedüñ ol vaqt kim **buyurdum** saña?”131b/6=007/12

eyledüm "yaptım" 93a-4

“Bu gün tamām **eyledüm** size dīnünüzi daǵı tamām itdüm üstünüze ni‘metlerümi, daǵı ben rāzī oldum size ki İslām dīni üstine sābit olasız, pes kim zarūrete düşse açlıqdan, qaşd eylemese yamanlıǵı, Tañrı Ta‘ālā yazuqlar baǵıslayıcıdur, raḥmet idicidir.”93a/4=005/3
inandum "inandım" 38a-3

“İbrāhīm eyitdi: Eved **inandum**, lakin yüregim berkitmeg-içün.”38a/3=002/260
istedüm "istedim" 261b-6

“Ben anı ‘ayblu eylemek **istedüm**.”261b/6=018/79

Teklik 2. Kişi

bilmedüñ "bilmedin" 262a-5

“Daǵı ben anı re‘yüm bile işlemedüm, bu te‘vīlidür ol nesnenüñ ki sen aña şabr eylemek **bilmedüñ**.”262a/5=018/82

eyledüñ "yaptın" 78a-6

“Daǵı eyitdiler yā Allāh, niçün farz **eyledüñ** bizüm üstümüze ğazālıǵı, niçün qomadüñ biz dünyā göre-y-dük bir niçe müddete degin, yaqın ecele degin.”78a/6=004/77
olduñ "oldun" 276b-2

“‘Āşī mi **olduñ** benüm buyruǵuma?”276b/2=020/93

öğretdüñ "öğrettin" 213a-2

“**Öğretdüñ** sen baña düşler ta‘bīrini tā gökleri yaradan Allāh yirleri daǵı yaradan Allāh.”213a/2=012/101

virdüñ "verdin" 329b-5, 329b-6

“Pes Süleymān güldi ol qarınca sözinden, daǵı eyitdi: İy Rabbī, benüm göñlüme bırak senüñ ni‘metlerüñ şükriini ki baña **virdüñ**, atama ve anama **virdüñ**.”329b/5-6=027/19

Teklik 3. Kişi

arturdı "arttırdı" 178a-2

“Kağan bir süre inse anlaruñ nicesi eydürler: Kimüñ imānın **arturdı** bu süre?”178a/2=009/124

bezedi "süsledi" 348b-2

“Daǵı **bezedi** anlara şeytān ‘amellerini.”348b/2=029/38

buyurdı "buyurdu" 4b-8

“Daǵı keserler anı kim **buyurdı** Tañrı Ta‘ālā kim ulaşıla.”4b/8=002/27

dilemedi "istemedi" 167b-7

“Lākin Tañrı Ta‘ālā **dilemedi**, sevmedi anlar sefere çıkmadığını.”167b/7=009/46
yaratdı "yarattı" 96b-2, 110b-2

“Zıkr eyle ol vaqtı ki eyitdi Mūsā kavmine: İy kavm, zıkr eyleñüz Tañrınıñ ni‘metlerini sizüñ üstüñüze ki sizden nebiler **yaratdı**, dañı sizden melikler **yaratdı**.”96b/2=005/20

Çokluk 1. Kişi

açduğ "açtık" 300b-8

“Hattā ol vaqta degin ki **açduğ** anlar üstine bir kapu katı ‘azāblu.”300b/8=023/77
alduğ "aldık" 103b-8, 115b-3

“Taħkık biz **alduğ** ‘ahdini Benī İsrā’ıl kavminüñ, dañı viribidük anlara peygamberler, niçe kim gelse anlara peygamberler nefsleri dilemeyen nesnelere-ile bir bölügi[ñ] yalanladılar ve bir bölügin depelediler.”103b/8=005/70
getürdük "getirdik" 10b-3, 18a-8

“Dañı kaçan kim uğrasalar imān getüren kişilere eydürler: biz imān **getürdük**.”10b/3=002/76
gösterdük "gösterdik" 249a-1

“Dañı kılmaduğ ol rü’yayı ki saña **gösterdük** mi‘rāc giçesinde, illā fitne olmağ-ıçun halka.”249a/1=017/60
inanduğ "inandık" 377a-8

“Dañı eyideler: Biz aña **inanduğ**, kaçan imāna yitişeler geñezlik bile ırak yirden.”377a/8=034/52
indürdük "indirdik" 283b-3, 349b-2

“Bu Qur‘ān kutlu öğütdür, anı **indürdük**.”283b/3=021/50
kılduğ "yaptık" 36a-8

“Ol peygamberleri efdal **kılduğ** niçesi niçesi üstine.”36a/8=002/253
kılmaduğ "yapmadık" 512a-6

“Dañı biz **kılmaduğ** cehennem hāzinlerini, illā feriştehler.”512a/6=074/31

Çokluk 2. Kişi

bulduñuz "buldunuz" 135b-2

“Siz dañı **bulduñuz** mı Tañrı Ta‘ālā size va‘de eyledüğünü haqq-ı sābit?”135b/2=007/44

diledüñüz "istediniz" 276a-2

“Uzandı mı zamān sizüñ üstüñüze, yā **diledüñüz** mi düşe üstüñüze qorqmaq Tañrı Ta‘ālādan?”276a/2=020/86

geldüñüz "geldiniz" 121b-1

“Dağı siz **geldüñüz** bize yaluñuz yaluñuz nite kim yaratduq sizi evvelde.”121b/1=006/94

inanduñuz "inandınız" 139a-5

“Eyitdi anlar kim ululandılar: Taḥḳīk biz ol nesneyi kim siz **inanduñuz** kāfirlerüz, ya‘nī inanmazuz.”139a/5=007/76

indürdüñüz "indirdiniz" 473a-6

“Siz mi **indürdüñüz** anı bulıtlardan, yā biz mi indürürüz?”473a/6=056/69
qorqarduñuz "korkardınız" 155b-3

“Zıkr eyleñüz ki siz az-idüñüz, za‘ıfler-idüñüz yir yüzinde, **qorqarduñuz** halk sizi qapmaqdan.”155b/3=008/26

unutduñuz "unuttunuz" 440a-5

“Nite kim **unutduñuz** bu gün liqāsını.”440a/5=045/34
uyarduñuz "uyardınız" 79a-5

“Eger Tañrı Ta‘ālā keremi olmasa-y-dı sizüñ üstüñüze rahmeti dağı, **uyarduñuz** şeytāna, illā az kişi uymazdı.”79a/5=004/83

virdüñüz "verdiniz" 222b-3

“Pes oy **virdüñüz** bana.”222b/3=014/22

Çokluk 3. Kişi

bildiler "bildiler" 149b-1

“Dağı yakın **bildiler** ol tağ anlar üstine düşecekdür.”149b/1=007/171
eyitdiler "söylediler" 181b-1, 187a-5

“**Eyitdiler**: Eger bizi bundan qurtarsañ şükr idiciler olur-biz, didiler.”181b/1=010/22
qaçurdılar "kaçırdılar" 36a-4

“Pes şındurup **qaçurdılar** anları Tañrı Ta‘ālānuñ izni bile.”36a/4=002/251
oldılar "oldular" 43b-2, 49b-5

“Taḥḳīk ol kişiler kim kāfir **oldılar** Tañrı Ta‘ālā āyetlerine.”43b/2=003/4
öldiler "öldüler" 34b-4

“Tañrı Ta‘ālā eyitdi anlara ölüñüz, barçası **öldiler** andan soñra Tañrı diril[t]di anları.”34b/4=002/243

yaratdılar "yarattılar" 382a-2

“Eyit yā Muhammed: Görür misiz ol şeriklerüñüzi ki taparsız Tañrıdan özge, gösterüñüz baña ne nesne **yaratdılar** yirden?”382a/2=035/40

2.9.2.1.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman "-mış, -miş"

Öğrenilen geçmiş zaman eki dönemin dil özelliğine paralel olarak daima düz yazılmıştır. Bu zamanın olumsuzu "-ma, -me" ekiyle yapılmaktadır.

Teklik 2. Kişi

eylemişsin "yapmışsın" 408b-6

“Dañı kimi kırtarsañ günāhlardan, ol gün ki kıyāmetdür, aña rahmet **eylemişsin**.”408b/6=040/9

sürülmüşsin "sürülmüşsün" 399b-2

“Allāh eyitdi: Çıķ andan, sen dergāhdan **sürülmüşsin**, didi.”399b/2=038/77

Teklik 3. Kişi

diriltmiş "canlandırmış" 98a-2

“Dañı kim öldürmese barça ādemileri **diriltmiş** gibidür sevābda.”98a/2=005/32

dökülmüş "dökülmüş" 127b-7

“Eyit yā Muhammed: Men tapmaz-men baña vahy olan Qur’ānda, harām nesne yiyen kişiye ki yir illā murdār ölmüş olsa, yā **dökülmüş** kan olsa, yā doñuz eti olsa.”127b/7=006/145
ölmüş "ölmüş" 127b-7

“Eyit yā Muhammed: Men tapmaz-men baña vahy olan Qur’ānda, harām nesne yiyen kişiye ki yir illā murdār **ölmüş** olsa, yā dökülmüş kan olsa, yā doñuz eti olsa.”127b/7=006/145
virmiş "vermiş" 70a-5

“Dañı eger dileseñüz bedel getürmege bir ‘avrat yirine özge ‘avratı, **virmiş** olsalar birisine bir kıntār altun, andan hıç nesne almañuz.”70a/5=004/20

Çokluk 2. Kişi

getürmüşsüz "getirmişsiniz" 487a-3

“Dañı şaķınuñuz ol Tañrıdan ki siz aña imān **getürmüşsüz**.”487a/3=060/11

Çokluk 3. Kişi

azmışlar "azmışlar" 146a-3

“Vaķtī nedāmet eyleyüp ellerin dişlediler, gördiler ki özleri **azmışlar**.”146a/3=007/149

dartılmışlar "tartılmışlar" 44b-6

“Bezenildi âdemilere şehvetler sevmek ‘avratlardan, oğlanlardan dağı ağır yükler *dartılmışlar* altundan ve gümüşden, dağı kıymetlü atlardan, deve, koyun, şığır gibi dağı yılkıllardan dağı ekinlerden ol sevinmegidür dünyâ dirliğiniñ.”44b/6=003/14

durmuşlar "durmuşlar" 56a-7

“Berâber olmaz kitâb ehlinden bir tâyife hağ üstine *durmuşlar*.”56a/7=003/113
olmuşlar "olmuşlar" 92b-8, 144b-3

“Uğradılar bir kavme muğim *olmuşlar* ŝanemleri ‘ibâdetine.”144b/3=007/138

2.9.2.1.2. Tasarlama Kipleri

2.9.2.1.2.1. Dilek- Şart "-sa, -se"

Teklik 1. Kişi

bulursam "bulursam" 377a-6

“Eyit: Eger ben azarsam öz nefŝüm-içün azar-men ve eger hidâyet *bulursam* ol nesney-ile buluram ki baña vađy eyler Tañırım.”377a/6=034/50

dilesem "dilesem" 147a-4

“Tañır Ta‘âlâ benüm ‘azâbumı yitişdürür-men kime *dilesem* didi.”147a/4=007/156
dönsem "dönsem" 421b-2

“Dağı ben kıyâmet kopacağın girçek ŝanmazın, dir ve eger Tañırma *dönsem*, dağı anuñ katında bundan yağşı menzile yiter-men, dir.”421b/2=041/50

gelsem "gelsem" 320b-3

“Müsâ eyitdi: Eger ben saña bir ulu mu‘ciz-ile *gelsem* mi?”320b/3=026/30
olsam "olsam" 266b-1

“Dağı beni kıdemlü kıldı her kıanda *olsam*.”266b/1=019/31

Teklik 2. Kişi

dileseñ "dileseñ" 46a-6,46a-7

“Yâ Muğammed eyit: Benüm Tañırım ki yirler ve gökler mülkine pâdiŝâhsın, mülki virürsin kime *dileseñ*, dağı mülki alursın özgeye virür[sin] kimden *dileseñ*, kimi dileseñ ‘azîz eylersin ve kimi *dileseñ* zelîl eylersin, hağır senüñ elüñdedür, tağkığ sen barça nesneye kıâdirsin.”46a/6-7=003/26

getürseñ "getürseñ" 19b-7

“Dağı eger *getürseñ* yâ Muğammed ol kişilere ki kitâb virildi Yehüdilerden ve Naŝrânîlerden barça âyetleri, uymayalar senüñ kıbleñe.”19b/7=002/145

görseñ "görseñ" 121a-6

“Eger **görseñ** yâ Muhammed kâfirleri, zâlimleri ölüm esrûklüğünde, ferîştehleri dağı uzatmışlar ellerini, eydürler ki çıkarıñuz cânlaruñuzı bu gün cezâ görürsüz, haqqır idici ‘azâbı ol nesne sebebi-y-ile ki söylerdi-süz Tañrı Ta‘âlâ haqqına bâtil nesneler.”121a/6=006/93

Teklik 3. Kişi

dilese "dilese" 126a-1

“Eger **dilese** sizi giderür, dağı halîfe ider yirüñüze sizden soñra kimi **dilese**.”126a/1=006/133

eylese "yapsa" 126b-7

“Cezâ **eylese** gerek anlara anlar şıfatlandığı cezasını.”126b/7=006/139

gelse "gelse" 123a-4

“Eger özlerine âyetleri **gelse** imân getüreler.”123a/4=006/109

görse "görse" 122b-4

“Pes kim haqqı **görse** özi-çündür sevâbı, dağı kim kör olsa haqdan ‘azâbı özinedür.”122b/4=006/104

Çokluk 1. Kişi

eylese "yapsak" 279b-1

“Eger biz helâk **eylese** anları biz ‘azâb ile andan burun ki Muhammed resûlu’llâh geldi, eydürlerdi: Niçün bize peygamber göndermedüñ, hattâ ki uya-y-ıduğ senüñ âyetlerüñe zelil olmazdan burun.”279b/1=020/134

Çokluk 2. Kişi

çıkarılsañuz "çıkarılsanız" 483a-7

“Görmez misin münâfıkları eydürler ol qardaşlarına ki kâfir oldılar kitâb ehlinden: Eger siz **çıkarılsañuz**, sizüñle çıkar-biz.”483a/7=059/11

korksañuz "korksanız" 448b-4

“Eger imân getürseñüz ve Tañrıdan **korksañuz**, virür size Allâh müzdlerüñüzi.”448b/4=047/36

olsañuz "olsanız" 400b-7

“Eger kâfir **olsañuz**, pes Tañrı Ta‘âlâ size muhtâc degüldür.”400b/7=039/7

Çokluk 3. Kişi

alsalar "alsalar" 87a-7

“Taħkık indi sizüñ üstüñüze Qur‘ân, kaçan işitseñüz ki Tañrımuñ işlerine kâfir olsalar yâ masharalığa **alsalar** anlar-ıla bile oturmañuz, anlar girmeyince özge söz içine.”87a/7=004/140

görseler "görseler" 113b-1

“Dağı eger **görseler** her āyeti īmān getirmezler aña.”113b/1=006/25

isteseler "isteseler" 161a-3

“Eger nuşret **isteseler** sizden dīnde, vācibdür sizūñ üstūñüze nuşret eylemek, illā bir kavm üstine ki sizūñle anlar ortasında ‘ahd mīsāq var-ıdı.”161a/3=008/72

virselar "verseler" 162a-7

“Pes eger tevbe eyleseler ve durğursalar namāzı, dağı **virselar** zekātı koyı virūñüz anları.”162a/7=009/5

2.9.2.1.2.2. İstek "-a, -e"

Çekimi bugüne göre farklıdır. İstek bazen şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman da bildirmektedir. Olumsuz şekli fiil kökü ve gövdelerine "-ma, -me" eki getirilerek yapılır.

Teklik 1. Kişi

çıkam "çıkayım" 442b-2

“Va‘de mi idersiz baña ki ben türbeden **çıkam**, ikinci dirilem.”442b/2=046/17

görem "göreyim" 339b-4

“Ola kim ben **görem** Mūsā tañrısını.”339b/4=028/38

gösterem "göstereyim" 267a-6

“Pes baña uy ki saña doğru yol **gösterem**.”267a/6=019/43

olam "olayım" 186b-6

“Dağı ben buyruıldum ki Müselmānlardan **olam**.”186b/6=010/72

Teklik 2. Kişi

çıkarsın "çıkarsın" 219b-6

“Kitābdur ya‘nī Kur‘āndur, indürdük anı saña, tā **çıkarsın** ādemīleri karañuluktan aydınlığa Rabbūñ izni-y-le yolından yaña beñdeşsüzūñ ögülmüş.”219b/6=014/1

korğudasın "korkutasın"340a-8

“Lākin Tañrı Ta‘ālā rahmeti-y-le vahy oldı saña, hattā ki **korğudasın** bir kavmi ki gelmedi anlara hıç peygamber senden burun.”340a/8=028/46

söylemeyesin "söylemeyesin" 48a-4

“Tañrı Ta‘ālā eyitdi: saña ‘alāmet oldur kim halka **söylemeyesin** üç gün illā işāret bile.”48a/4=003/41

olasın "olasın" 326b-7

“senūñ gönñlūñ üstine, hattā kim peygamberlerden **olasın**.”326b/7=026/194

Teklik 3. Kişi

duta "tuta" 523a-3

“Kim dilese sizden doğru yol **duta**.”523a/3=081/28

eyleye "eyleye" 58a-2

“Yā Tañrı Ta‘ālā anlaruñ tevbesin kabül **eyleye**, yā ‘azāb ide anlara.”58a/2=003/128

göstere "göstere" 391b-3

“Ola ki baña doğru yol **göstere**.”391b/3=037/99

vire "vere" 23b-7, 39a-2

“Ol bostāna beñzer ki yüce yirde ola, toprağı yaħşı ola, aña ulu dānelü yağmur yağmış ola, yemiş **vire** iki kez.”39a/2=002/265

Çokluk 1. Kişi

alavuz "alalım" 210b-7

“Yūsuf eyitdi: Ne‘üzü bi’llāh ki **alavuz** bizüm nesnemüz alan kişiden ğayrı kimesne, ol biz zālimlerden oluruz, didi.”210b/7=012/79

çıkaravuz "çıkartalım" 221b-3

“**Çıkaravuz** yirümüzden, ya dönesiz dīnümüze.”221b/3=014/13

indürevüz "indirelim" 420a-4

“Pes kaçan ki anuñ üstine şu **indürevüz** ditrer ve artar.”420a/4=041/39

köyavuz "koyalım" 138a-7

“Eyitdi: Geldi mi-sen bize ki biz tapavuz Tañrı Ta‘ālāya yaluñuz, daħı **köyavuz** anı kim tapardı atalarumuz?”138a/7=007/70

tapavuz "tapalım" 138a-7

“Eyitdi: Geldi mi-sen bize ki biz **tapavuz** Tañrı Ta‘ālāya yaluñuz, daħı köyavuz anı kim tapardı atalarumuz?”138a/7=007/70

Çokluk 2. Kişi

añlayasız "anlayasınız" 203a-2

“Ola kim **añlayasız**.”203a/2=012/2

bilesiz "bilesiniz" 121b-8

“Daħı ol Tañrı Ta‘ālā kıldı size yıldızları hattā yol bulasız ve **bilesiz** anlar-ıla karañuluklarında ve deñizlerüñ.”121b/8=006/97

kalasız "kalasınız" 324a-7

“Daħı kal‘alar idinürsüz, şanursız ki dünyāda diri **kalasız**.”324a/7=026/129

viresiz "veresiniz" 10b-3

“Dağı kaçan halvet olsa niceleri nicesiyle eydürler biri birine: Haber mi *viresiz* anlara feth eylegen nesneyi, Allāhu Ta‘ālā üstünüze Tevrīdde bildürgeni, delil olmağ-ıçun anlara Tañrıñuz katında.”10b/3=002/76

Çokluk 3. Kişi

alalar "alalar" 451b-1

“Dağı çok ğanīmetler, *alalar* anları.”451b/1=048/19

dileyeler "dileyeler" 115a-8

“Ola kim du‘ā *dileyeler* bizden didük.”115a/8=006/42

diyeler "diyeler" 4b-2, 136a-3

“Eyideler: Bu yemiş ol rızkdur ki bundan burun yimiş-idük, *diyeler*.”4b/2=002/25
görelere "görelere" 152a-1

“Anlarıñ ayakları var mıdur ki anuñla yürüyeler, yā elleri var mıdur ki anuñla dutalar, yā anlara var mıdur gözler ki anuñla *görelere*, yā kulaqları var mıdur ki anuñla işideler.”152a/1=007/195

vireler "vereler" 134b-2

“Dağı tanıklık *vireler* kendüleri üstine.”134b/2=007/37

2.9.2.1.2.3. Emir

Emir ekleri, yalnız çekim ekleridir, zaman göstermezler, tasarlanan emirle yapılmasını işaret ederler. Fiil köküne getirilen kişi ekleri aynı zamanda emir vazifesi görürler.

Her kişi için ayrı ekler kullanılan emir çekimlerinde, teklik ikinci kişi için bazen fiil kökü kullanılırken bazen de “-ğıl /-gil” eki kullanılmıştır.

1.teklik ve 1. çokluk için kullanılan ekler anlam olarak emir değil istek bildirirler. Olumsuz şekli fiil kök ve gövdelerine "-ma / -me" olumsuzluk eki getirilerek yapılır.

Teklik 1. Kişi

göreyin "göreyim" 38a-3

“Dağı zıkr id yā Muhammed ol vaqtı kim İbrāhīm eyitdi: Yā Rabbi göster baña *göreyin* neçük dirildürsin ölüleri.”38a/3=002/260

korqayın "korkayım" 119b-5

“Dağı nice *korqayın* siz şirk getürgenden?”119b/5=006/81

uyayın "uyuyayım" 260b-6

“Mūsā aña eyitdi: Saña *uyayın* mı bu şart-ıla ki baña öğredesin sen öğrendüğüñ ‘ilmenden irşād-ıla.”260b/6=018/66

varayın "varayım" 302a-5

“Hattā ki anlaruñ birisine ölüm gelse eydür: Yā Rabb, beni dönder, dünyāya **varayın**.”302a/5=023/99

vireyin "vereyim" 102a-8

“Eyit: Haber **vireyin** mi size andan yiter yamandır?”102a/8=005/60

Teklik 2. Kişi

añğıl "an" 109a-6

“Zikr eyle yā Muhammed ol vaqtı ki Tañrı Ta‘ālā eyitdi Meryem oğlı ‘İsāya: **Añğıl** benüm ni‘metümi senüñ üstüñe, dağı anuñ üstine ki kuvvetlendürdüm seni Cebrā’ıl bile, söylersin halka beşikde-y-iken pīr olğanda.”109a/6=005/110

bağ "bak" 37b-8

“Pes **bağ** gör sen koyğan yimegi içmegi yüz yıla tağyīr olmamışdur, dağı bağ gör senüñ işegüñ neçük diriltdük?”37b/8=002/259

bilgil "bil" 38a-6

“Dağı **bilgil** ki Tañrı Ta‘ālā ‘azīzdür, hikmetler issidür.”38a/6=002/260

eyit "söyle" 333b-8, 335b-2

“**Eyit** yā Muhammed: Gezüñüz yir yüzinde, pes görüñüz niçe oldı soñları yaman kişilerüñ.”333b/8=027/69

ķılğıl "yap" 17b-2, 38a-5

“İy Çalabumuz, bizi **ķılğıl** muṭī‘ ve münķād senüñ tā‘atüñe.”17b/2=002/128

uyğıl "uy" 120b-4

“Pes anlar hidāyetine **uyğıl**.”120b/4=006/90

vir "ver" 347b-7

“Lūt: Yā Rabb, didi. Baña nuşret **vir** yaman kavm üstine, didi.”347b/7=029/30

Teklik 3. Kişi

arıtsun "arítsın" 17b-5

“Dağı **arıtsun** anları küfr ma‘şiyetlerinden.”17b/5=002/129

çıkarsun "çıkarsın" 8b-4

“**Çıkarsun** bizüm-çün yirden biten nesnelerden, cemī‘ yaşıllardan, hıyārından, dağı baklasından, dağı mercümeginden, şoğanından.”8b/4=002/61

eylesün "yapsın" 80b-6

“Eger haṭā-y-ıla ölen kimse size düşman olan kavmden olsa dağı mü‘min olsa āzād **eylesün** bir mü‘min ķul yā kırnaķ.”80b/6=004/92

görsün "görsün" 87b-7

“Dağı kaçan namāza dursalar kâhillığa dururlar, riyā iderler halk **görsün** diyü.”87b/7=004/142

şaklasun "saklasın" 67b-3

“Kim bay olsa özini **şaklasun** yetīm mālından, dağı kim fakır olsa yisün hisâb-ıla.”67b/3=004/6

şavaşsun "savaşsın" 77b-3

“Pes **şavaşsun** Tañrı yolında gazâlıkda ol kişiler ki şatarlar dünyâ dirliğini âhirete.”77b/3=004/74

yazsun "yazsın" 41b-2

“İy imân getüren kişiler kaçan bir borç eyleseñüz bir bilinmiş vakte degin, pes yazuñuz anı, dağı **yazsun** arañuzda bir yazıcı yahşılık bile.”41b/2=002/282

virşün "versin" 107a-4

“Dağı kim öldürse anı sizden kaşd-ıla cezâsın **virşün** öldürdüğü gibi hayvânlardan hüküm eylesün anuñ-ıla iki yahşık kişi sizden.”107a/4=005/95

Çokluk 1. Kişi

alayık "alalım" 419a-4

“Biz anları ayaklarımız altına **alayık** anları, hattâ ki aşğalardan olalar.”419a/4=041/29

bıraçalum "bırakalım" 142b-3

“Câzûlar eyitdiler: İy Mūsâ sen birağur mısın ‘aşâñı, yoğsa biz evvel **bıraçalum** mı?”142b/3=007/115

dönelik "dönelim" 118b-4

“Dağı **dönelik** mi ardumuza bize hidâyet virdükden soñra Tañrı Ta‘âlâ?”118b/4=006/71

eyleyelüm "yapalım" 35a-1

“Ol vakt ki eyitdiler nebîlerine: Bizüm üstümüze bir sultân durğur, şavaş **eyleyelüm** Tañrı yolında.”35a/1=002/246

görelüm "görelim" 142a-5

“Fir‘avn eyitdi: Eger sen mu‘cizât-ıla geldüñ-ise getir anı **görelüm**, eger sen girçeklerden-iseñ.”142a/5=007/106

inanalık "inanalım" 299a-4

“Eyitdiler: **inanalık** mı bizüm gibi iki âdemîye ve anlaruñ kavmleri bize tapuçılardur.”299a/4=023/47

isteyelüm "isteyelim" 50a-6

“Pes kim hüccet eylese saña anda, saña gelgenden soñra Tañrınıñ ‘ilminden, eyit: Gelüñüz, oğlanlarımız **isteyelüm**, ‘avratlarımız **isteyelüm**, siz de ‘avratlarıñuz [isteñüz], nefslerümüz **isteyelüm**, siz dañı nefslerüñüz isteñüz.”50a/6=003/61

qılalum "yapalım" 50a-7

“Dañı **qılalum** Tañrı Ta‘älā la‘neti yalancılar üstine.”50a/7=003/61
oturalum "oturalım" 172b-7

“Eydürler: Qoy bizi **oturalum** oturanlar bile.”172b/7=009/86

varmayalum "varmayalım" 274a-1

“Biz dañı, siz dañı bir yire ki andan özge yire **varmayalum**, didi.”274a/1=020/58

Çokluk 2. Kişi

çalısuñ "çalışım" 295b-6

“Dañı **çalısuñ** Tañrı Ta‘älā yolında çalışmağınuñ haqqınca.”295b/6=022/78
gelüñ "gelin" 366b-4

“İy peygamber, eyit senüñ ‘avratuña: Eger dünyā dirligin dilerseñüz ve anuñ bezegini dañı, pes **gelüñ** ni‘met vireyin size ve qoyıvireyin sizi zararlı.”366b/4=033/28

işidüñ "işitin" 13a-2

“Dañı **işidüñ**, qabül eyleñüz.”13a/2=002/93

yirüñ "yürüyün" 117b-5

“Eyit yā Muhammed: Kim qurtarur sizi qarañuluqlarından **yirüñ**, dañı deñizlerüñ?”117b/5=006/63

Çokluk 3. Kişi

çıksunlar "çıksınlar" 395a-8

“Eger anlarıñ olsa, pes gökler yolına **çıksunlar**.”395a/8=038/10
eyitsünler "söylesinler" 248a-3

“Dañı eyit yā Muhammed qullaruma, **eyitsünler** sözüñ yahşısınıñı.”248a/3=017/53
gelsünler "gelsinler" 82b-1

“Pes olsunlar ardlarıñuzda bir tayıfe, dañı **gelsünler** ki namāz qılmamışlardur, namāz qılsunlar senüñle bir rek‘at dañı.”82b/1=004/102

göstermesünler "göstermesinler" 306b-6

“Dañı **göstermesünler** bezeklerini kimseye, illā ol nesne ki āşikāredür andan sürme gibi yüzük gibi.”306b/6=024/31

içsünler "içsinler" 109a-1

“And *içsünler* Allāh adı-y-la ki bizüm şanuğlumuz hağdur anlar şanuğlundan, dağı biz ta‘addī eylemedük.”109a/1=005/107

olmasunlar "olmasınlar" 476a-5

“*Olmasunlar* ol kişiler gibi ki kitāb virildiler özlerinden öñdin, ‘ömrleri uzun-ıdı, yürekleri berk-ıdı ve anlaruñ çoğı fāsık-ıdı.”476a/5=057/16

oynasunlar "oynasınlar" 506a-5

“Koy anları *oynasunlar* ve gülsünler.”506a/5=070/42

şaklasunlar "saklasınlar" 306b-5

“Eyit yā Muğammed mü‘min erenlere, gözlerin yumsunlar ħarāmdan, dağı ferçlerini *şaklasunlar*.”306b/5=024/30

şanmasunlar "sanmasınlar" 65a-3

“*Şanmasunlar* ol kişiler kim sevinürler özlerine virilen māl bile, dağı severler medğ olmağā özleri işlemeğen nesne-y-ile.”65a/3=003/188

2.9.2.2. İ- Fiili (Cevher Fiili) Çekimi

Gramerimizde birbirinden farklı terimlerle adlandırılmış olan i- fiili Eski Türkçedeki er- "olmak" yardımcı fiilinin er- > -ir- > i- değışimi ile ekleşmiş olan biçimdir.

" i-" ek-fiilinin dildeki görevi, ad soylu kelimeleri fiil durumuna getirmek ve basit zamanlı kiplerden birleşik zamanlı kipler oluşturmaktır. Olumsuzu "değil" edatı ile yapılır.

(Korkmaz, 2003: 620)

2.9.2.2.1. Bildirme Çekimi

Teklik 1. Kişi

ben-ven "benim" 328b-6

“Yā Mūsā, tağkık *ben-ven* Tañrı Ta‘ālā, kuvvetlü, kādır, ħikmetler issi-men, didi.”328b/6=027/9

ben degül-ven "degilim" 441b-1

“*Ben degül-ven*, illā beyān idici peygamber.”441b/1=046/9

Teklik 2. Kişi

sensin "sensin" 17b-3

“Tağkık *sensin* tevbeler kabül idici, rağmet eyleyici.”17b/3=002/128

yarlığayıcısın "bağışlayıcısın" 224a-3

“Dağı ol kim ‘aşı oldı baña, bayık sen *yarlığayıcısın*, rağmet kılıcı.”224a/3=014/36

yigreksin "üstünsün" 286a-5

“Sen *yigregisin* mîrâs idicilerün, didi.”286a/5=021/89

Teklik 3. Kişi

anuñdur "onundur" 16a-3

“Bel ki *anuñdur* her ne kim yirlerde ve göklerde, barçası anuñ kullarıdır.”16a/3=002/116

bağışlayıcıdır "bağışlayıcıdır" 23a-5

“Taḥḫīḳ Tañrı Ta‘ālā yazuḳları *bağışlayıcıdur*, raḥmet idicidür.”23a/5=002/173

bilicidür "bilicidir" 24b-2

“Taḥḫīḳ Tañrı Ta‘ālā işidicidür, her nesneyi *bilicidür*.”24b/2=002/181

degüldür "degildir" 23b-3

“Yahşılık ol *degüldür* ki dönderesiz yüzlerünüzi kıblelerine maşrıḳ-ıla mağrib-ile.”23b/3=002/177

düşmandur "düşmandır" 13b-5

“Kim ki Tañrı Ta‘ālāya düşman olsa, ferişteherine düşman olsa, peygamberlerine daḫı, Cebrā’ile daḫı, Mîkā’ile daḫı düşman olsa taḥḫīḳ Tañrı Ta‘ālā *düşmandur* kâfirlere.”13b/5=002/98

ḫarāmdur "haramdır" 11b-6

“Ol *ḫarāmdur* üstünñuze, anları çıkarmaḳ yirlerinden.”11b/6=002/85

yarlıḡayıcıdır "bağışlayıcıdır" 6a-4

“Ol Tañrı *yarlıḡayıcıdur*, raḥmet idicidür.”6a/4=002/37

Çokluk 1. Kişi

‘āciz degülüz "acizlerden deḡiliz" 472b-8

“Biz taḳdîr itdük arañuzda ölümi, daḫı biz ‘*āciz degülüz*.”472b/8=056/60
zālimler degülüz "zalimlerden deḡiliz" 327a-8

“Daḫı biz *zālimler degülüz*.”327a/8=026/209

Çokluk 2. Kişi

degülsiz "deḡilsiniz"128a-8

“Siz *degülsiz* illā dilsüzler ki ḫaḳ söylemezsiz.”128a/8=006/148

işlersiz "yaparsınız"139b-2

“Lūṭ peygamberi daḫı zıkr eyle, ḳaçan kim eyitdi ḳavmine: Siz yaman iş mi *işlersiz* ki sizden burun eylemedi anı hîç kimse ‘ālemlerden?”139b/2=007/80

Çokluk 3. Kişi

kāfirlerdür "kafirlerdir" 134b-2

“Taḥkīk anlar *kāfirlerdür.*”134b/2=007/37

kişilerdür "kişilerdir" 120b-2

“Anlar ol *kişilerdür* ki virdük anlara kitābı, şerī‘atı daḥı, peygamberlığı daḥı.”120b/2=006/89

pārelerdür "parçalardır" 214b-5

“Daḥı yirde *pārelerdür* biri biri yanında olıcılar, daḥı bostānlar, üzümlerden, daḥı ekinden, daḥı ḥurmā ağacından.”214b/5=013/4

yigitlerdür "yigitlerdir" 254b-5

“Taḥkīk anlar nice *yigitlerdür* imān getürdiler Tañrı Ta‘ālāya.”254b/5=018/13

zālimlerdür "zalimlerdir" 164b-1

“Daḥı kim dost idinse anları sizden, pes anlar *zālimlerdür.*”164b/1=009/23

2.9.2.3. Birleşik Zamanlı Fiillerin Çekimi

"i-" fiilinin görevinden birisi isimlerin üzerine gelerek onları fiil gibi çekime sokmak, diğeri ise basit zamanların üzerine gelerek birleşik zaman çekimlerini oluşturmaktır.

2.9.2.3.1. Hikaye

2.9.2.3.1.1. Geniş Zamanın Hikayesi " -r- (ı)dı; -r- (i)di"

Teklik 3. Kişi

girerdi "girerdi" 47b-4

“Her kez *girerdi* Zekerıyyā Meryem üstine, miḥrābda ṭapardı özi ḳatında dürlü ni‘metler.”47b/4=003/37

ḳoyardı "koyardı" 336a-2

“Boğazlardı oğlanlarını, diri *ḳoyardı* ‘avratlarını.”336a/2=028/4

ṭapardı "tapardı" 331b-5

“Daḥı aña tevfiḳ-ıla terk eyletdi Allāh ol nesneleri ki *ṭapardı* Tañrı Ta‘ālādan özge.”331b/5=027/43

Çokluk 1. Kişi

açarduk "açardık" 141a-6

“Eger şehirler ḥalkı imān getürselerdi, daḥı Tañrıdan ḳorḳsalardı *açarduk* anlar üstine berekātlar ḳapusını, gökden yağmur yağmaḳ bile, yirden daḥı otlar bitmek bile.”141a/6=007/96

kırtarduk "kırtardık" 138b-3

“Pes **kırtarduk** Hıdı bilesince olan mü'minleri dağı bizüm rağmetümüzle.”138b/3=007/72

Çokluk 2.Kişi

iřlerdüñüz"işlerdiniz"108b-2

“Pes haber virür size ol nesnelere ki **iřlerdüñüz** dünyāda.”108b/2=005/105

Çokluk 3.Kişi

alurlardı "alırıldardı" 428a-5

“Bir nebı gelmezdi anlara, illā anı maşharalığa **alurlardı**.”428a/5=043/7

gülerlerdi "gülerlerdi " 431a-7

“Kaçan ki geldi anlara bizüm āyetlerimizle, anlar aña **gülerlerdi**.”431a/7=043/47

inanurlardı "inanırıldardı" 376b-1

“Bel ki anlar řeytānlara taparlardı, anlarıñ çoğı anlara **inanurlardı**, diyeler.”376b/1=034/41

korıarlardı "korkarlardı" 286a-7

“Dağı anlar dāyim bizden **korıarlardı**.”286a/7=021/90

taparlardı "taparlardı" 376a-8

“Bel ki anlar řeytānlara **taparlardı**, anlarıñ çoğı anlara inanurlardı, diyeler.”376a/8=034/41

2.9.2.3.1.2. Görülen Geçmiş Zamanın Hikayesi "-dı-(y)-dı; -di-(y)-di"

Çokluk 3.Kişi

oldıladı "oldıladı" 250b-2

“Dağı yakın **oldıladı** seni kıparmağa Mekke kıparmağa Mekke yirinden, seni çıkarmağ-ıçun andan.”250b/2=017/76

2.9.2.3.2. Şart

2.9.2.3.2.1. Geniş Zamanın Şartı "-r-ısa; -r-ise"

Teklik 3.Kişi

ister-ise "isterse" 86b-1

“Kim **ister-ise** dünyā sevābını pes vardur Tañrı Ta‘ālā katında dünyā sevābı, āhiret sevābı dağı.”86b/1=004/134

olursa "olursa" 225a-2

“Dağı eğer **olursa** mekri anlarıñ kim ırıla andan tağlar.”225a/2=014/46

tapar-ısa "taparsa" 303a-6

“Ve kim **tapar-ısa** Tañrı Ta‘ālā-y-ıla özge ma‘būd delilsüz, pes anuñ hisābı Tañrı Ta‘ālā katındadır.”303a/6=023/117

Çokluk 2.Kişi

alursañuz "alırsanız" 487a-1

“Ve eger sizüñ ‘avratlaruñuzdan kimse kaçup kâfirlere varsa, pes ganîmet **alursañuz** kâfirlerden virüñüz ol kişilere ki ‘avratları gitdi harc itdükleri māl kadarınca.”487a/1=060/11
bilürseñüz "bilirseniz" 506b-4

“Eceli gelicek te’hür olmaz, eger siz **bilürseñüz**.”506b/4=071/4

Çokluk 3.Kişi

bilürlerse "bilirlerse" 501b-2

“Dağı ‘azābı āhiretüñ ulurağdur, eger **bilürlerse**.”501b/2=068/33

2.9.2.3.2.2. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı "-dı-sa; -di-se"

Çokluk 2.Kişi

olduñuz-ısa "olduysanız" 27b-2

“Eger **olduñuz-ısa** dağı andan burun azmışlardan.”27b/2=002/198

2.10.Birleşik Fiiller

Birleşik fiil yapan yardımcı fiiller " it-, eyle-, kıl-, ol-, bul-, dut-, tur-, ur-" dur.

‘āciz eyle- "zayıflatmak" 192b-7

“Anlar Tañrı Ta‘ālā[yı] **‘āciz eylemek** bilmezler yir ‘azābumdan kaçmağ-ıla.”192b/7=011/20

‘āciz ol- "gücsüz olmak" 333b-5

“Bel ki **‘āciz oldı** anlar āhireti haqqı’l-yağın bilmekde.”333b/5=027/66

‘adl eyle- "adil olmak" 86b-6

“Pes hevāya uymañuz, **‘adl eylemegi** komañuz.”86b/6=004/135

‘afv eyle- "affetmek" 167b-1

“Tañrı Ta‘ālā **‘afv eyledi** senden, niçün anlara destür virdi-sen?”167b/1=009/43

namāz kıl- "namaz kılmak" 514a-8

“Zekāt virmedi, **namāz kılmadı**.”514a/8=075/31

şükr it- "şükretmek" 231b-5

“Ola kim **şükr idesiz**.”231b/5=016/14

zılm eyle- "zulmetmek" 8a-6

“Pes tebdil eyledi anlar kim *zulm eylediler* ol kavli ki buyruldi anlara ozge kavller.”8a/6=002/59

SONUÇ

Metnimiz Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini taşımaktadır.

Metnimizde e/i değişimi görülmektedir. e > i, i > e değişiminde "i" ile yazılanlar ağırlıktadır.

Yuvarlaklaşma metnimizde yaygındır. Bazı kelimelerin hem düz hem yuvarlak şekillerinin kullanıldığı görülür.

İncelik kalınlık uyumuna bakıldığında genel olarak kalın sıradan tercih edilmiştir. Bazı kelimelerin iki farklı kullanımına da rastlanmaktadır.

Türkçenin her döneminde karışıklık arz eden t-/d- meselesi Eski Anadolu Türkçesinde de karışıktır. Eserimizde "t" ünsüzüyle başlayan bazı kelimelerin hiç d'li şekilleri görülmemektedir. Bazılarının ise hem d'li hem t'li şekilleri görülmektedir.

Metnimizde birinci teklik şahıs zamirinin hem b'li hem de m'li kullanımı söz konusudur. Metinde "ben" şeklinin kullanımı daha fazladır.

Metnimizde Anadolu sahasında kullanılan -an/-en sıfat fiil eki yanında -gan/-gen sıfat fiil eki de görülmektedir.

Eserde -anda/ -ende zarf fiil ekinin yanında, -ğanda/-gende şekli de kullanılmıştır. Ağırlık -ğanda/-gende tarafındadır.

-ınca/-ince zarf fiil eki bugünkü kullanımından farklı olarak Eski Anadolu Türkçesinde olumlu olarak "-ıncaya kadar", olumsuz olarak "-madan", "-madıkça" gibi anlamlar katmaktadır.

Emir kipinin çokluk birinci şahısında -alım/-elim yanında, -ayıç ve -alık/ -elik şekilleri de kullanılmıştır.

Çalışmamız sonucunda ses ve şekil özelliklerinden hareketle metnimizin Eski Anadolu Türkçesi karakteristik özelliklerini taşıdığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Akar, A. (1992). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük 53b-105b)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Akar, A. (2005). *Türk Dili Tarihi*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Akca, H. (2007). "Eski Anadolu Türkçesinde Kelime Başı T-/D- Meselesi". *Türkbilig*, 34: 7-24.
- Ayhan, V. (2007). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Sözlük 245b-320a)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Ata, A.(2004). *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Caferoğlu, A. (1964). *Türk Dili Tarihi*. Enderun Yayınları, İstanbul.
- Delice, İ. (1992). *Eski Anadolu Türkçesi ile Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Çeviri-Sözlük 105b-170b)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Devellioğlu, F. (1970). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara.
- Dilçin, C. (dzl.). (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Durgunay, B.(2016). *Doğu Türkçesi İlk Kur'an Çevirilerinde Fiiller*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Eckmann, J.(1965). "Memlûk Kıpçakçasının Oğuzcalaşmasına Dair". *TDAY-Belleten*, 12:35-41.
- Eckmann, j.(1973). "Kur'an'ın Doğu Türkçesine Tercümleri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 21(0):15-24.
- Erdem, M.D. ve Gül, M. (2006). " Qapalı e (ë) Sesi Bağlamında Eski Anadolu Türkçesi" . *Turuz Anadolu İlişkisi*, 38s.
- Erdoğan, A.(1938)."Kur'an Tercümelelerinin Dil Bakımından Değerleri" *Vakıflar Dergisi* 1:47-48.
- Ergin, M. (1988). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Gabain, A.V. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev. M.Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- İnan, A.(1960). "Kur'an'ın Eski Türkçe ve Oğuz-Osmanlıca Çevirileri Üzerine Notlar". *TDAY-Belleten*, 79-94.
- İnan, A.(1961). *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümelere Üzerinde Bir İnceleme*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Karabacak, E.(1992). *Manisa İl Halk Kütüphanesi'ndeki Satır Arası Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin-Dizin)*.Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü I-II, İstanbul.
- Karabacak, E.(1994). *An Inter-Linear Translation of the Qur'an into Old Anatolian Turkish-Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi, Part I: Introduction and Text-1.Kısım: Giriş ve Metin, Cambridge-Boston: Sources of Oriental Languages and Literatures 22, Turkish Sources XX*. Harvard University The Department of Near Eastern Languages and Civilizations.
- Karadoğan, A.(2001) "Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşan Ekler." *TDAY-Belleten*, 172-179
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kök, A.(2004). *Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 1v-235v/2) Giriş-İnceleme-Metin-Dizin*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Küçük, M.(2003). "Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait(M.1401) Satır Arası İlk Kur'an Tercümesinde İmlâ ve Ses Bilgisi". *Türkoloji*, XVI(1):39-72.
- Küçük, M.(2001). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Küpelî, H. (2006). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük 464a-535b)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Kütükçü, M. (2005). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip- Sözlük 535b-616b)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Özkan, M.(2015). "Mahmûd B. Kâdî-ı Manyâs'ın Gülistan Tercümesinde Söz Yapımı-I." *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*,53: 54-90.

- Sağol, G. (1993). *Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi Giriş-Metin-Sözlük*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Timurtaş, F.K. (1976). "Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri". *Türkiyat Mecmuası*, 18: 331-368.
- Tulum, M. (2013). *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- Togan, Z.V. (1960). "Londra'da ve Tehran'daki İslami Yazmalardan Bazılarına Dair". *İslam Tetkikleri Dergisi*, III(1-2): 133-160.
- Togan, Z.V. (1971). *Kur'an ve Türkler*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- Toker, M. (2011). *Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi I-II (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım Örnekleri)*. Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya.
- Topaloğlu, A. (1976-1978). *Muhammed Bin Hamza, XV.Yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır Arası Kur'an Tercümesi: I Giriş ve Metin; II Sözlük*. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Usta, H.İ. (1989). *XIII. Yüzyıl Doğu Türkçesiyle Yazılmış Anonim Kur'an Tefsirinin Söz ve Şekil Varlığı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Usta, H.İ. (2002). *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 235v/ 3-450r/7) Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünlü, S. (2007). "Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Çevrilmesi ve İlk Türkçe Kur'an Tercümeleri". *Dinî Araştırmalar*, 9 (27): 9-56.
- Üşenmez, E. (2010). *Eski Kur'an Tercümelerinden Özbekistan Nüshası Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Mediha Damla Cevheroğlu
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	İzmir İnönü Lisesi, 2013
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakóltesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2017
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2021
Tez/ Dönem Projesi Konusu	Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi Grameri
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Konyaaltı Anadolu Lisesi İstanbul Aydın Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi
Çalıştığı Kurumlar	Bora Karasu Eğitim Kurumları İzdem Eğitim Kurumları